

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

University of Lapland

This is a self-archived version of an original article. This version usually differs somewhat from the publisher's final version, if the self-archived version is the accepted author manuscript.

Matkalaisen kohtaaminen - kirjan kertomaa

Poikela, Esa

Published in:
TarinaMesta

Julkaistu: 01.01.2012

Document Version

Julkaistu PDF-muodossa, tunnetaan myös nimellä tietueversio

Citation for pulished version (APA):

Poikela, E. (2012). Matkalaisen kohtaaminen - kirjan kertomaa. teoksessa E. Poikela, & S. Poikela (Toimittajat), *TarinaMesta: opastaja ja matkalaisen kohtaamisen taito* (Sivut 5-7). Rovaniemi: Lapland University Press.

Document License
Määrittelemätön

TARINAMESTA

- opastaja ja matkalaisen kohtaamisen taito

Esa Poikela & Sari Poikela (toim.)

Lapin yliopistokustannus
Rovaniemi 2012

Sisällys

Esa Poikela

Matkalaisen kohtaaminen – kirjan kertomaa 5

I Tarinapedagogiikan perusteita

Esa Poikela & Sari Poikela

Kohti oppivaa matkailua 11

Esa Poikela & Sari Poikela

TarinaMesta – oppimisen ja kehittymisen paikka 18

Tapani Niemi & Esa Poikela & Sari Poikela

TarinaMestan tarina... ja tämä tarina on taivhan tosi! 33

II Opettavaisia tarinoita

Henna Koskinen

TarinaMestan salaisuus – oppimisen sietämätön keveys 45

Kalevi Leppänen

Karhu on karvainen 55

Irene Kangasniemi

Tarinoita voi kertoa niin monella eri tavalla 59

Manu Friman

Poron vuosi 64

Manu Friman

Miten syntyi tarina poron vuodesta 68

Anu Magga

Vasan leikko ... ja Staalon opetus 70

Jari Rossi

Suljunperältä maailmalle 72

III Toisia tarinoita

Jari Rossi

Kevätpäivän rehvit 85

Copyright © Lapin yliopistokustannus – Esa Poikela & Sari Poikela

kannen kuva: Tapani Niemi

kuvitukset: Irene Kangasniemi

taitto: Ilona Saarenpää

ISBN 978-952-484-521-2 (painettu)

ISBN 978-952-484-522-9 (pdf)

Oda-Liv Lackschewitz-Koivisto

Ähkkun kivi 88

Vesa Haataja

Pelko yllättää 90

Vesa Haataja

Ei koskaan enää kotiin 93

Aija Aarrevaara

Matkanaisen mietteitä 95

Lilja Takalo

Maahiset hangella 98

Lilja Takalo

Suden joiku 100

Annika Eräpuro

Vesien susi 102

IV Laulavaisia tarinoita

Aija Aarrevaara

Tontun nuttu 107

Timo Lappalainen

Auringolta ukkoselle ja tyttärelle 111

Henna Koskinen

Munarosvon kohtalo 113

V Kertojan opastaminen

Jenny Viitanen & Esa Poikela

Perinne matkailun uusiokäytössä 119

Tapani Niemi

Tarinamatkailu kunnioittaa vanhan Lapin arvoja 130

Tapani Niemi

Tarinankertojan opas 143

Kirjoittajat – Tarinamestarit & ohjaajat 168

Tarinamestarit mediassa 173

Matkalaisen kohtaaminen – kirjan kertomaa

Matka ja matkustaminen ovat tarkoittaneet alun pitäen seikkailua ja tutkimusta ympäristössä, josta on vähän tietoa ja paljon luuloja. Matkailija on pitänyt aistinsa avoinna matkan kaikissa vaiheissa, havainnoinut, tulkinnut ja tehnyt päätelmiä. Hän on nähnyt outoja asioita ja tapoja, joutunut korjaamaan monia ennakkoluulojaan ja muuttamaan käsityksiään. Matkallaan hän on oppinut paljon ihmisiltä ja ihmisistä mutta myös itsestään, suhteestaan ympäristöön ja maailmaan. Matkailija myös tietää, että kotiin palattuun hänen odotetaan kertovan matkastaan, sillä muutkin haluavat tietää ja oppia. Se taas on helpompaa, jos hän on tehnyt matkan aikana muistiinpanoja tai peräti kirjoittanut kertomuksia matkaltaan. Matkakertomuksista onkin syntynyt oma tarinalajinsa.

Vieläkin matkalle lähtemisessä on seikkailun ja tutkimisen tuntua, mutta asetelma tiedon ja oppimisen suhteen on muuttunut perusteellisesti. Matkakertomusten, oppaiden, lehtien, kirjojen ja nettikuvausten perusteella matkailija tietää tarkasti jo ennalta, mihin on menossa. Perillä häntä odottaa pedattu vuode, majoitus, paikkakunta, luonto- ja kulttuuriympäristö. Silti jotkut haluavat suunnata paikkoihin, joihin turismi ei ole vielä yltänyt. Teollisesta matkailusta on kuitenkin tullut turismin valtavirta, jossa matkailija nähdään palvelun tarvitsijana ja matkanjärjestäjä palvelun tarjoajana. Ajatellaan, että eniten matkailijaa kiinnostaa palvelussa hinnan ja laadun suhde ja että kertomukseksi riit-

tää palvelu- ja kohde-esittely. Vastavuoroisesti matkalaiselta odotetaan arviota saadusta palvelusta. Matkailu on pelkistetyimmillään tyypistetty palvelutapahtumaksi, jonka saa yhtälailla laivaristeilyllä kuin tunturihoitellissa.

Seikkailun, tutkimisen ja oppimisen tuntu sekä rentoutuminen ja virkistyminen ovat lopulta ainoa kestävä motivaatioperusta matkalle lähtemiseen. Mieluiten matkailija hakeutuu huolista vapaaseen ympäristöön, jossa aika eikä paikka kahlitse, ja jonka kanssa hän kokee olevansa sopuoinnussa. Ajan, paikan ja palvelun lisäksi siihen tarvitaan mieltä kiinnostavia virikkeitä, elämyksiä ja sisältöjä, jotka liittyvät ihmisiin, arjen elämiseen ja kulttuuriin. Kaikkea tietämisen arvoista ei voi hankkia ennalta, joten matkalainen odottaa kohtaamisia, joissa hän kokee jotakin yllättävääkin ja oppii uutta. Silloin tarvitaan tarinankertojaa, joka tarinan avulla avaa aivan uuden ulottuvuuden matkaan. Tarinamatkasta, johon matkalainen osallistuu, tulee kenties kiehtovin osa kotona kerrottavaa matkatarinaa.

Tämän kirjan motto näkyy kirjan nimessä *TarinaMesta – opastajan ja matkalaisen kohtaamisen taito*. Mesta on lainasana venäjänkielistä ja on merkinnyt tarinankertojien koulutuksessa aikaa, paikkaa ja tilaa, jossa tarinamestariksi opitaan ja kehitetään. Oppimisessa aika, paikka ja tila tiivistyvät kohtaamiseksi, jossa opiskelijat ja ohjaajat tekevät yhteistyötä tavoitteenaan entistä syvempi ja laajempi lapinsivistys ja kertomisen taito, kyky kehittää vanhoja ja luoda uusia tarinoita sekä osallistaa kuulijat kertomuksen tapahtumiin.

Ketään ei voi tarinamestariksi opettaa, mutta ei sellaiseksi synnytkään. Sen sijaan jos on kiinnostusta ja ymmärrystä, tarinankertojaksi voi oppia tavalla, jossa kertojan kyvyt kaivetaan esille ohjauksen avulla, harjoitetaan kertomista ja ennen kaikkea hankitaan vahva tietämys, ja tässä tapauksessa erityisesti Lapista, sen luonnosta, historiasta, kulttuurista, ihmisistä ja elämisen tavoista.

Tarinan suurin arvo on sen autenttisuudessa. Tarina perustuu välittömään kokemukseen, ei pelkkään kuulemisen vaan kaikkiin aistimuksiin. Siksi kerrottu tarina kuulostaa erilaiselta kuin kirjoitettu tarina, ja siksi kirjoitettu tarina näyttää erilaiselta verrattuna koettuun tarinaan. Tähän kirjaan koottujen tarinoiden tausta liittyy Tarinamestarin kurssiin, mutta ne ovat vain osa kaikista kurssilla kuulluista ja koetuista tarinoista. Ne riittävät kuitenkin antamaan läpileikkaavan kuvan siitä, mitä kurssilla

opeteltiin ja miten tarina voi päätyä myös kirjoitettuun muotoon.

Kirjan sisältö jakautuu viiteen osaan, joista ensimmäinen osa hahmottelee *Tarinapedagogiikan perusteita*. Ongelmaperustainen oppiminen sekä tarinamestarikurssin pedagogiset ratkaisut, teemat ja työtavat ovat sen keskeisintä sisältöä. Toinen osa sisältää *Opettavaisia tarinoita*, joista ensimmäinen kuvaa riemastuttavasti opiskelijoiden hämmennystä uudella tavalla koettelevasta oppimistavasta koulutuksen alkuvaiheessa. Teeman muut tarinat sisältävät omakohtaisia kuvauksia oppimiselle välttämättömästä tiedon hankinnasta, kertomuksen synnystä, kehittelystä ja luomisen ilosta sekä tarinoiden opetuksista.

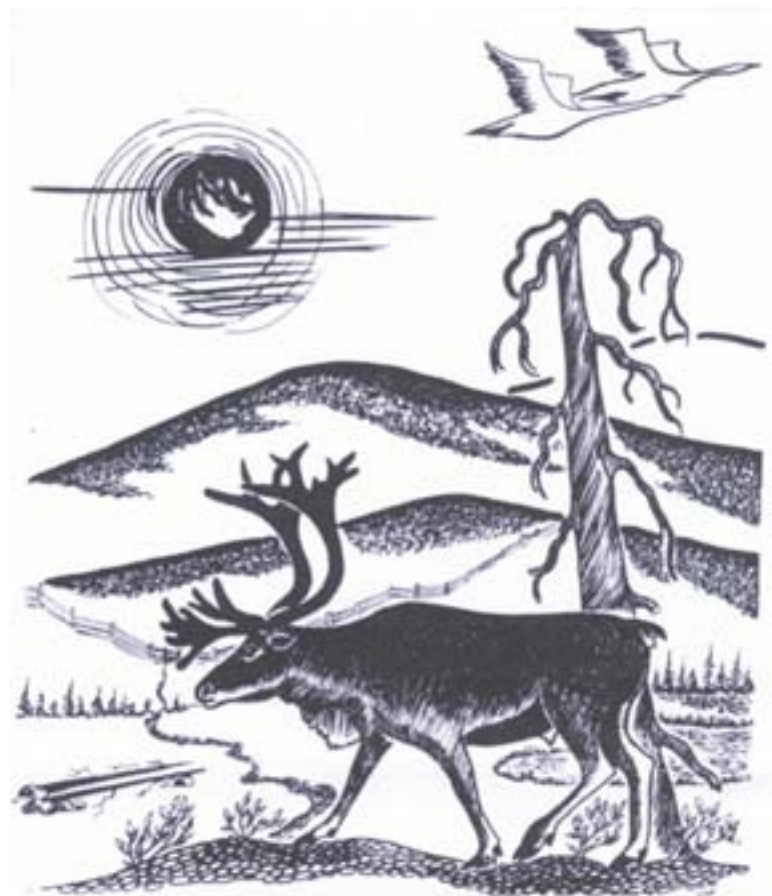
Kirjan kolmannessa osassa kerrotaan *Toisia tarinoita*, jotka ovat hyvinkin omakohtaisia, tosia ja koettuja mutta myös sadunomaisesti koskettavia. Nämä tarinat pitävät sisällään hauskoja ja surullisia, kiehtovia ja mielteliäitä, kaipaavia, rohkaisevia ja pelottavia teemoja, jotka saavat kuulijansa tuntemaan ja oivaltamaan tarinassa piilevän totuuden siemenen. Neljäs osa on *Laulavaisia tarinoita*, jotka antavat käsityksen sadun, laulun, joien ja runon muotoon puetuista kertomuksista.

Kirjan viides osa, *Kertojan opastaminen* sisältää kolme artikkelia. Niistä ensimmäisessä kuvataan elävän kulttuuriperinteen ja tarinan suhdetta ja toisessa matkailukerronnan sisällöllisiä lähtökohtia. Kolmas artikkeli on *Tarinakertojan opas*, jossa Tapani Niemi kuvailee tarinan kerronnan perusteita, erilaisia kertojaprofileja ja tarinatyyppejä, tarinalistamisen taitoa ja draaman rakentamista sekä tarinamestariksi kehittymistä. Miksi tarinoita kerrotaan, millaisia tarinankertojia on olemassa, mitä he kertovat ja millä tavalla? Miten tarina rakentuu ja mistä sen aiheet löytyvät? Mistä ovat tarinamestarit rakennetut?

Rovaniemellä 25. tammikuuta 2012

Esa Poikela

Professori, Lapin yliopisto

I

Tarinapedagogiikan perusteita

ESA POIKELA
SARI POIKELA

Kohti oppivaa matkailua

Kulttuurisen ja sosiaalisen osaamisen ytimenä on kertomisen taito. Parhaimmillaan matkailijan opastaja on tarinan kertoja, joka hyvällä kertomuksella vangitsee kuulijaryhmän huomion, kohtaa heidät ryhmänä ja yksilöinä sekä johdattaa osallistumaan ja kokeilemaan asioita ja toimia, joista kertomus on rakennettu. Tarina on enemmän kuin hyvän kertojan esitys.

Tiedetään jo, että tuote, joka sisältää tarinan, kiinnostaa ostajaa enemmän kuin pelkkä esine vaikka se olisi kuinka taitavasti tehty. Vielä parempi on kokemus, josta matkailija voi tulla osalliseksi toisten matkailijoiden ja paikallisten ihmisten kanssa.

Matkailija ei vain eläydy tilanteeseen vaan oppii jotakin uutta itsestään ja ympäristöstään. Ja saa sen, mitä on tullut hakemaankin, käsityksen ajasta ja paikasta, johon on tullut toisenlaisesta tilasta, saa kosketuksen taustaan ja tähän hetkeen, paikallisiin ihmisiin elinkeinoineen, elämisineen ja eläimineen.

Hyväkään palvelu ei aina riitä nykypäivän asiakkaalle, joka haluaa kiinnostavan tiedollisen ja elämyksellisen kokemuksen matkaltaan. Ennen kokematon luo mahdollisuuden, että matkailija on valmis kerran palaamaan ja kertomaan oppimansa ystävilleen.

Tarinan aineettomuus johtaa pohtimaan luontoa ja ympäristöä mahdollisimman vähän kuluttavien matkailun muotojen kehittämistä. Yksilön hyvinvointia elvyttävä matkailu avaa restoratiivisen näkökulman

matkailutoimintaan. Arjen ja elämisen tarpeista lähtevä kokeminen ja oppiminen puolestaan tarjoaa keinoon yhdistää tarinankerronta matkailun tavoitteita edistävään toimintaan.

Tässä artikkelissa pyrimme sovittamaan toisiinsa tarinan kerronnan, matkailun ympäristön ja oppimisen perusteita.

Tarinankertojan osaaminen

Kulttuurisen ja sosiaalisen osaamisen ytimenä voi pitää kertomisen taitoa. Matkailijan opastaja on tarinan kertoja (story teller), joka hyvällä kertomuksella vangitsee kuulijaryhmän huomion, kohtaa heidät ryhmänä ja yksilöinä sekä johdattaa osallistumaan ja kokeilemaan asioita ja toimia, joista kertomus on rakennettu. Tarina on enemmän kuin hyvän kertojan esitys. Osalliset huomioonottavasta tarinasta muotoutuu ryhmäkertomus, jonka matkalaiset jakavat keskenään ja myötäelävät sen vaiheet. Syntyy halu kokeilla ja kokea asioita, joista tarinassa ker-

KUVIO 1. Opastajan osaamisen koko kuva (Poikela, E. & Poikela, S. 2010)

rotaan. Matkailija ei vain eläydy tilanteeseen vaan oppii jotakin uutta itsestään ja ympäristöstään. (Ks. kuvio 1.)

Tarina ei ole irrallinen juttu tai anekdoottikokoelma, jonka tarkoitus on kuvata jännittävää tapahtumaa tai hauskuuttavaa yleisöä, vaan sillä on jäljitettävissä olevat juuret maan ja maakunnan historiaan, ympäröivään luontoon ja ihmisten arkeen. Matkailija saa sen, mitä on tullut hakemaan. Hän saa käsityksen paikasta, johon on tullut toisenlaisesta tilasta, ja kosketuksen taustaan ja tähän hetkeen, paikallisiin ihmisiin elinkeinoineen, elämisineen ja eläimineen.

Tavallisuus kiinnostaa lopulta eniten, miten ihmiset tulevat toimeen, miten asuvat, miten elävät keskenään. Luontokohteet ja muistomerkit ovat jo valmiiksi löydetty, rakennetut ja helposti nähty. Sen sijaan niihin liittyvät tapahtumat, tavat, toiminnot sekä unohtumassa olevat tiedot ja taidot ovat ehtymätön kertomusten lähde.

Opastajan täytyy osata organisoida palvelu, järjestää majoitus, ruokailu, opastettu retki ja muut käytännön toimet ennen, aikana ja jälkeen matkan. Hänen pitää kyetä työllistämään vähintäänkin itsensä ja mielellään myös muita yrittämisensä tuloksena. Siihen tarvitaan yhteistyön ja johtamisen taitoja.

On siis opittava luomaan uusia matkailuinnovaatioita, kyettävä hyödyntämään olemassa olevaa tutkimus- ja asiantuntijatietoa sekä osattava ammentaa niin näkyvän kuin hiljaisen tiedon lähteistä. Työssä oppimisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta osaamisesta tulee matkailun ammattilaisena kehittymisen välttämätön ehto. (Poikela, E. & Poikela, S. 2010.)

Restoratiivinen matkailu

Restoratiivisuus on käsitteenä lähtöisin ympäristöpsykologiasta, joka tutkii ihmisen ja ympäristön välistä suhdetta (Kaplan & Kaplan 1989). Miksi tietynlaisilla ympäristöillä, etenkin kauniiksi koetuilla luonnon maisemilla ja paikoilla on positiivinen vaikutus palautumiseen ja elpymiseen tilasta, jonka on aiheuttanut jokin raskas kokemus, stressaava työ tai uupumus liian suurien haasteiden edessä? Yleensä ihmiset osaavat hakeutua ympäristöihin, joissa he voivat levätä ja elpyä normaalin aktiivisuuden tasolle (Poikela, E. 2010).

Ympäristöpsykologian mukaan ihmisen uudistumisen kyvyt liittyvät tarkkaavaisuusresursseihin¹, joilla on keskeinen rooli yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa ja siihen liittyvän informaation prosessoinnissa. Tarkkaavaisuusresursseihin kuuluvat havaitseminen, tietäminen, muisti, päätöksenteko, toimien valikointi ja toiminnan hallinta. Resurssit eivät ole käytettävissä automaattisesti vaan edellyttävät rajallisuutensa vuoksi valikoivaa soveltamista. (Wickens 2000.)

Kaplanin restoratiivisen tarkkaavaisuusteorian avainkäsite on kohdennettu tarkkaavaisuus, joka liittyy yksilön tahdonalaisiin toimintoihin. Sen vastakohtana on automaattinen, itsessään tapahtuva mielen toiminta, jolloin yksilö toimii ponnistelematta, ympäristön herättämien kiinnostusten ja kohteiden mukaan. Esimerkiksi työelämässä paljon puhuttu flow'n (Csikszentmihalyi 1975; 2005) käsite ilmentää työn iloa, mukaansa tempaavuutta, ajan paikan unohtamista, viehtymistä ja lumousta. Työn ilon vastakohta taas on äärimmäisen stressaava ja yksilön voimavaroja kuluttava pakkotyö.

Ihminen tarvitsee restoratiivisia kokemuksia, joiden peruselementit ovat arjen rutiineista *irtautuminen*, rentoutunut tekeminen ja *viihtyminen* ympäristössä, joka on kiinnostava, ja jossa fyysinen tai käsitteellinen *liikkumatila* antaa ajattomuuden ja rajattomuuden tunteen. Neljäs restoratiivinen elementti on *sopusoitus* kokeminen, mikä tarkoittaa omien ja ympäristön tavoitteiden kokemista samansuuntaisina, yhteenkuuluvina ja toisiaan tukevin. Ihminen on ikään kuin yhtä ympäristön kanssa.

Kohdennetun tarkkaavaisuuden ongelma on väsyminen ja uupuminen sekä tarve elpyä ennalleen. Neljä peruselementtiä, irtautuminen, viihtyminen, liikkumatila ja sopusointu mahdollistavat elämyksen, jossa yksilö palautuu ja elvyttää voimavaransa kyeten jälleen kohdentamaan tarkkaavaisuutensa arjen vaatimuksiin. Restoratiivinen kokemus syntyy ihmisistä fyysisesti ja käsitteellisesti miellyttävässä ympäristössä.

Mielimaisema, mielipaikka tai mielitila, jollaisia ovat useimmat luonnontilaiset ympäristöt, huolella rakennetut puutarhat tai taide- ja musiikkikokemuksille varatut mitä erilaisimman kulttuuritilat, mahdollistaa stressaavissa olosuhteissa menetettyjen voimavarojen palaut-

1. Kyse on ihmisen kykyä kiinnittää huomionsa haluamaansa asiaan häiriötekijöistä huolimatta tiettyyn rajaan asti. Restoratiivisessa ympäristössä ponnistelu ei ole tarpeen, koska mieli kiinnittyy itsestään kiinnostaviin kohteisiin.

tamisen. Esimerkiksi meditaatioon² verrattuna restoratiivisessa ympäristössä hankittu restoratiivinen kokemus palauttaa psyykkiset resurssit nopeammin ja tehokkaammin, koska pitkäaikaista perehtymistä vaativia mielenhallinnan tekniikoita ei erikseen tarvita. (Kaplan 2001; myös Korpela ym. 2001.)

Restoratiivisen ympäristön edut ja niissä hankittujen kokemusten elvyttävät vaikutukset on huomattu esimerkiksi rakentamisen suunnittelussa sekä terveyttä ja viihtymistä elvyttävien ympäristöjen yhdyskuntasuunnittelussa. Fischlin (2006) mukaan restoratiivinen ympäristö ilmentää ihmisen aikaansaaman tai luonnollisen ympäristön laatua ja ominaisuuksia, jotka luovat turvallisuutta ja uudistavat yksilön tarkkaavaisuusresursseja mahdollistamalla koetun, nykyisen ja tulevan elämisen reflektoinnin.

Matkailu on perustaltaan restoratiivinen aktiviteetti, jonka tarkoituksena on irtautua rutiineista ja tuottaa rentoutusta ja viihtymistä ympäristössä, joka itsessään tarjoaa fyysisen ja käsitteellisen, ajattoman ja rajattoman liikkumatilan yksilön ja ympäristön välisen sopusoinnun kokemiselle. Yksinkertaisimmillaan matka antaa tilaisuuden irtautua arjesta, nähdä erilaisia ja uusia luonnon tai ihmisen rakentamia ympäristöjä. Oman ja yhteisen tekemisen tuottaa seikkailuja ja elämyksiä, joita arkipäivän elämiseen ei sisälly. (Ks. kuvio 2.)

Matkailun aktiviteetit	Matkailun tavoitteet	Matkailun muodot
Oleminen ja seuraaminen	Ympäristön havainnointi	Luonto- ja ympäristömatkailu
Tekeminen ja toiminta	Kokemusten hankkiminen	Seikkailu- ja elämysmatkailu
Tarinat ja tarinankerronta	Tiedon ja osaamisen tavoittelu	Kulttuuri- ja oppiva matkailu

KUVIO 2. Oppiva restoratiivinen matkailu (Poikela, E. & Poikela, S. 2010)

Vaativimmillaan matkailu avaa näkökulmia menneeseen, olevaan ja tulevaan aikaan, jolloin matkailija haluaa tietää ja oppia tapahtumiin, ilmiöihin ja niiden taustoihin liittyviä asioita mielekkäällä ja viihty-

2. Meditaatio eli mietiskely on ympäristöstä riippumaton mielenhallintakeino, jolla myös pyritään elvyttämään mielen voimavaroja.

tävällä tavalla. Paikan päällä siihen avaa näkökulman kertoja ja tarina, joka kytkee menneen ja nykyisyyden, kuvitellun ja todellisuuden, erityisyyden ja yleisyyden, paikallisen ja yleismaailmallisen, jolloin kokemuksesta tulee jaettu ja kertomuksesta yhteinen kaikkien siihen osallistuneiden kesken.

Tarinamestariksi ei opeteta vaan opitaan

Tarinan kertominen ei ole vain taitava suoritus vaan se edellyttää vahvaa tietämystä asioista, jotka tarinan taustalta löytyvät ja joihin se välillisesti tai välittömästi liittyy. Hyvä tarina ei ole pelkkä fiktiio, sillä vähintäänkin merkityksensä kautta sille on side kuulijan kokemukseen ja mielikuvituksen maailmaan. Kertomisen taito on taas sosiokulttuurista osaamista, jota kertoja voi jatkuvasti kehittää.

Hiven faktaa ja vähän enemmän fiktiota on väitteessä, että tarinan-kertojaksi synnyttään eikä sellaiseksi ketään voi opettaa. Oppia voi aina mutta kuka on sanonut, että aina pitää opettaa? Syksyllä 2009 aloitetussa Lapin yliopiston tarinankerronnan koulutuksessa väitettä haluttiin testata. Siksi Tarinamestarin koulutusohjelman tavoitetta ei asetettukaan opettamisen vaan oppimisen kautta.

Tarinamestarin koulutuksessa haluttiin yhdistää kaksi hyväksi kertojaksi tulemisen perustekijää. Osallistujilta odotettiin jo hakeutumisen vaiheessa kohtuullista lappiosaamista omalta alaltaan. Sen pohjalta haluttiin laajentaa lappilaista perinnetietämystä ja syventää matkailuosaa-misessa välttämätöntä lappisivistystä. Toinen edellytys oli halu kehittyä ja kehittää tarinan suullista taitamista parhaiden kerronnan perinteiden ja kuulijoiden osallistumista aktivoivan draaman lakien mukaisesti.

LÄHTEET

- CSIKSZENTMIHALYI, M. 1975. *Beyond boredom and anxiety: The experience of play in work and games*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- CSIKSZENTMIHALYI, M. 2005. *Flow elämänvirta Tutkimuksia onnesta, siitä kun kaikki sujuu*. Helsinki: Rasalas Kustannus.
- FISCHL, G. 2006. *Psychosocially supportive design in the indoor environment*. Doctoral Thesis. Luleå: Luleå University of Technology.

- KAPLAN, R. & KAPLAN, S. 1989. *The experience of nature: A psychological perspective*. New York: Cambridge University Press.
- KAPLAN, S. 2001. Meditation, Restoration, and the Management of Mental Fatigue. *Environment and Behavior*. 33 (4), 480-406.
- KORPELA, K.M., HARTIG, T. FLORIAN, G.K. & FUHRER, U. 2001. Restorative Experience and Self-Regulation in Favorite Places. *Environment and Behavior*. 33 (4), 572-589.
- POIKELA, E. 2010. Oppiminen sovittelun ytimenä – restoratiivisen ohjauksen lähtökohtia. Teoksessa E. Poikela (toim.) *Sovittelu – ristiriitojen kohtaamisesta konfliktin hallintaan*. Jyväskylä: PS-Kustannus Oy. 223-246.
- POIKELA, E. & POIKELA, S. 2010. Learning Tourism and Story Telling. In H. Urponen & R. Mark (eds.) *Lifelong Learning for the New Decade*. Rovaniemi: University of Lapland Publications in Education 23, 107-114.
- WICKENS, C.D. 2000. *Engineering psychology and human performance*. Upper Saddle River NJ: Prentice Hall.

ESA POIKELA
SARI POIKELA

TarinaMesta – oppimisen ja kehittymisen paikka

Tarinankerronnan koulutusprojektin¹ alkuperäisenä tavoitteena oli luoda ja toteuttaa koulutusohjelma, joka on tarkoitettu matkailijoiden opastajina ja sisällön tuottajina toimiville henkilöille, jotka työskentelevät matkailuelinkeinossa tai työllistävät itsensä omissa mikroyrityksissään. Koulutuksen avulla haluttiin edistää matkailutoimijoiden sosiokulttuurista osaamista, mikä käytännössä tarkoittaa laaja-alaista lappitietämystä ja tarinan kertomisen taitoa.

Tarinamestarin koulutusohjelma suunnattiin lappitietämystä omaaville henkilöille, jotka halusivat kehittää matkailukerronnan taitojaan. Lukuvuoden 2009-2010 aikana toteutettuun koulutukseen haki 45 aikuista, joista valittiin 29 opiskelijaa, joista puolestaan 14 keskeytti opiskelunsa jo syksyn aikana. Keväällä opintonsa keskeytti vielä 2 opiskelijaa. 13 opiskelijaa jatkoi opintojen loppuun asti ja heistä 12 suoritti Tarinamestarin osaamisen näyttökokeen.

Ensimmäisen tarinamestarikurssin kokemusten perusteella koulutusohjelmaa parannettiin tietyiltä osilta ja uusi haku käynnistettiin keväällä 2010. Seuraavana syksynä Tarinamestarin opinnot aloitti 27 aikuisopiskelijaa, joista kevään 2011 näyttöön asti jatkoi 11 opiskelijaa.

Koulutusprojektin tavoitteena oli toteuttaa myös tarinamatkailun no-

viiseille tarkoitettu TarinaKoulu syksyllä 2011. Siihen antoi aihetta myös ensimmäiselle kurssille valitsematta jäänyttä 16 henkilöä, jotka juuri no- viisiutensa vuoksi eivät täyttäneet vaadittuja kriteereitä. Tarinakouluun haki kuitenkin vain viisi henkilöä, jotka hekin olisi voitu valita suoraan Tarinamestarikurssille.

TarinaKoulun sijaan syksyllä 2011 toteutettiin Tarinamestarin jatko- koulutus, johon osallistui ensimmäisen ja toisen kurssin opiskelijat. Koulutuksessa keskityttiin tarinankerronnan verkko- ja verkosto-osaam- isen syventämiseen, tarinamatkailun yleisten ja paikallisten edellytys- ten kehittämiseen ja tarinatuotteiden laadun parantamiseen.

Tavoitteena osaaminen

Koulutus rakennettiin² tavanomaista aikuiskoulutusta vaativammaksi ongelma- perustaiseen oppimiseen (Problem-Based Learning, PBL) pe- rustuvan pedagogisen lähestymistavan pohjalta. Tiedon jakamisen ja yksittäisten tehtävien tekemisen sijaan oppiminen rakennettiin matkai- luosaamiseen liittyvien ongelmien ympärille. Ongelmat puolestaan joh- tivat niiden ratkaisussa tarvittavan tietojen ja taitojen hankintaan hyvin monin tavoin ja keinoin. Toisin sanoen opiskelijoiden oppiminen pe- rustui aktiiviseen yhteiseen ja henkilökohtaiseen toimintaan passiivisen kuuntelun ja kirjaopiskelun sijaan.

Edellä todettiin, että keskeyttäneiden määrä oli huomattavan suuri kummallakin Tarinamestarikurssilla. Yli puolet mestarikurssin aloitta- neista keskeytti, eikä TarinaKoulua voitu edes aloittaa. Ensimmäiseltä kurssilta hakuvaiheessa karsiutuneet eivät hekään hakeutuneet heille pa- remmin soveltuvaan TarinaKouluun. Miksi? Osa keskeytyksistä selittyy tavanomaisten aikuisopiskeluun liittyvien ja opintojen aikaan ilmaantu- neiden esteiden kautta, mutta ei kaikki.

Huomion arvoista on, että suurin osa koulutuksen keskeyttäneistä ei

1. Lapin yliopistossa 2009–2012 toteutettu 25 opintopisteen ESR-rahoitettu TarinaMestarin koulutusohjelmahanke, ks. www.laplandstories.com

2. Koulutus koostui kahdesta lähipäivästä noin kerran kuukaudessa ja verkkopohjaisesta etäopiskelusta. Lähipäivästä oli kaikkiaan kahdeksan syyskuun ja toukokuun välillä. Eri puolilla Lappia toteutetut lähipäivät ilmensivät opiskelupaikkoina Lapin paikallisia, historiallisia, luonnonläheisiä ja kulttuurisia siteitä. Teemat ilmensivät Lapin kahdeksaa vuodenaikaa, erämaiden merkitystä ja historiaa, tarujen Pohjolaa, shamaanien ja kulttuurien Saamenmaata, ruokaperinteitä ja tapakulttuuria pitopöytineen sekä modernia, jälleerakennettua ja teollistunutta matkailun Lappia.

työskennellyt varsinaisesti matkailutyössä. Ja yhtä kuvaavaa on, että loppuun asti jaksoivat opiskella matkailuun ammattimaisesti orientoituvat henkilöt³. Heitä olivat matkailussa leipänsä hankkivat mikroryhtäjät, käsityöläiset ja matkailutyöntekijät. Heille tarinankerronnan taito antoi selkeästi matkailuosaamisen lisäarvoa ja heillä oli halua panostaa koulutukseen henkilökohtaisesti ja kehittää osaamistaan yhdessä vertaisosallistujien kanssa.

Toinen vaikuttava tekijä oli, että tarinamestarin koulutusohjelma sai laajaa maakunnallista, valtakunnallista ja jopa kansainvälistä mediahuomiota (ks. Liite 1). Koulutus ja siihen osallistujat olivat esillä maan ja maakunnan televisiolähetyksissä, radio-ohjelmissa, lehdistössä ja aikakausjulkaisuissa. Medianäkyvyys oli laajaa ja myös hyvin positiivista, jopa niin että koulutus näyttäytyi liiankin korkeatasoisena ja vaativana. Yksi osoitus median kiinnostuksesta tehdä tunnetuksi tarinaosaamista oli kurssilaisen J. Rossin saavuttamat Lapin ja Suomen tarinankerronnan mestaruudet sekä osallistuminen Pohjoismaiden mestaruuskisoihin.

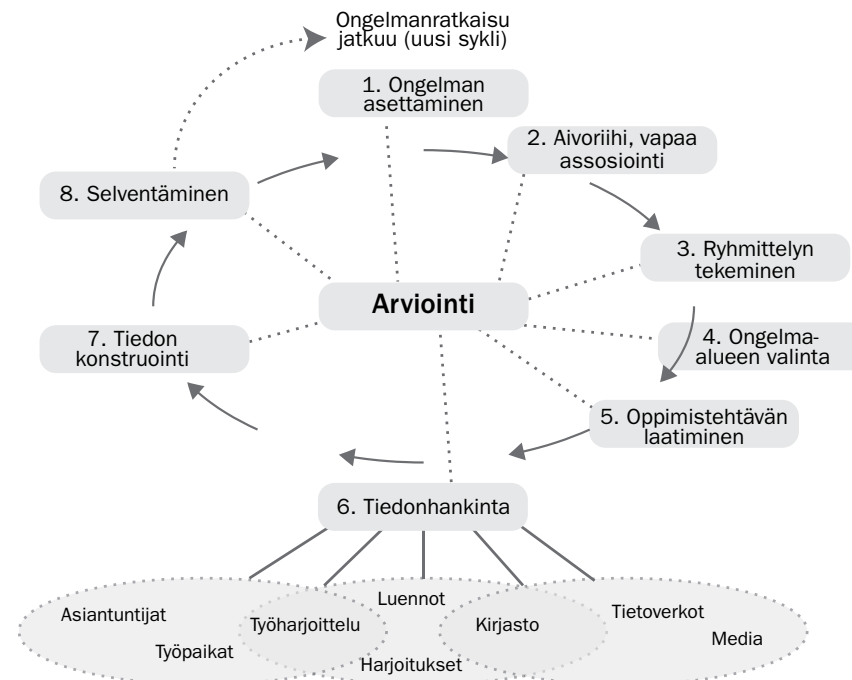
Paradoksaalista kyllä, medianäkyvyys saattoi olla syy siihen, että TarinaKoulun noviisikurssin kynnys nousi liian korkealle potentiaalisten hakijoiden silmissä. Mestariluokan tarina jatkuu kuitenkin koulutuksen päätyttyäkin. Jo ensimmäisen kurssin perustama Lapin Tarinamestarit ry⁴ on ottanut tehtäväkseen edistää tarinamatkailua Lapin maakunnassa. Siten myös TarinaKoulu saa toisen mahdollisuuden mutta aivan eri muodossa kuin koulutuksen suunnittelijat alun perin ajattelivat.

Tuloksellinen ja vaikuttava projekti ei siis lopu suunnitelmaan kirjattuna päättymispäivänä. Juuri tästä onnistuneesta aikuiskoulutusprojektissa on kyse. Projekti on tuottanut innovaation ja verkoston, jonka elämä jatkuu ja paranee yhden projektin päätyttyä.

Ongelma haastaa oppimaan

Ongelmaperustaisen pedagogiikan yksi keskeisimpiä ajatuksia on, että oppiminen ja sen ohjaus rakennetaan työelämälähtöisten ongelmien

3. Esim. käsityön taitaja, luontaishoitaja, opas, shamaani, karjatilan emäntä, hevostilanpitäjä, kullankaivaja, tietokirjailija, kahvilayrittäjä ja nuken tekijä
4. <http://www.lapintarinamestarit.com>

KUVIO 1. Ongelmanratkaisuprosessin vaiheet (Poikela, E. & Poikela, S. 2010)

ympäri. Ongelmat voivat olla myös yleisemmin todellisuuslähtöisiä tai yhteiskunnallisia. Ne voivat olla esimerkiksi opiskelijoiden tekemiä havaintoja arjen, elämisen tai kulttuuriin epäkohdista ja pulmista. Ongelmia käytetään lähtökohtana myös kapea-alaisissa koulutuksissa lähinnä ratkaisutekniikkojen merkityksessä. (vrt. Ross 1991.) PBL tarjoaa välineet työelämään suuntaavan koulutuksen rakentamiselle. Samalla se on pedagoginen proseduuri, jonka avulla ongelmanratkaisuun perustuvaa oppimis- ja ryhmäprosessia kyetään ohjaamaan.

Ongelmaperustaisen pedagogiikan ja työelämän välinen yhteys ei siis jäsenny pelkästään työelämälähtöisten ongelmien kautta, vaan PBL-proseduuri itsessään edustaa työelämälähteistä pedagogista strategiaa ja työtapaa. PBL tarjoaa erinomaisen pedagogisen mallin esimerkiksi työhön välillisesti yhteydessä olevan täydennyskoulutuksen muodossa. Sisältöjen sijaan oppimisen lähtökohtana ovat huolellisesti suunnitellut ja laaditut ongelmat. Ongelmankäsittelyä ohjaa tutor-opettaja ryhmäistunnoissa eli tutoriaaleissa, jotka kestävät kerrallaan

noin kahden, kolmen tai korkeintaan neljän oppitunnin ajan. Yleensä samassa tutoriaali-istunnossa sekä päätetään edellinen että aloitetaan uusi ongelmasykli. (esim. Barrett & Moore 2011; Poikela, E. & Poikela, S. 2010; Poikela, S. 2003.)

Ongelmasyklin (ks. kuvio 1) *alussa* opiskelijoiden täytyy pyrkiä yhteisymmärrykseen ongelmaan sisältyvästä perspektiivistä ja siihen liittyvistä käsitteistä. *Toisen* vaiheen tarkoitus on saada esiin opiskelijoiden aikaisempi aihetietämys tuottamalla ideoita ongelmasta ja sen käsittelyn mahdollisuuksista. *Kolmannessa* vaiheessa ideat jäsennellään pääryhmiin erottelemalla erilaiset ja yhdistämällä samanlaiset käsitteet. *Neljännessä* vaiheessa valitaan oppimisen kannalta keskeisimmät ja aktuaalisimmat ongelma- eli teema-alueet. *Viidennessä* vaiheessa etsitään tietämyksen aukkoja ja epäselviä asioita määrittelemällä oppimisen tavoitteet ja tehtävät valitun teema-alueen pohjalta.

Syklin *kuudennessa*, itsenäisen opiskelun vaiheessa opiskelijat siirtyvät yksin- ja pienryhmätyöskentelyyn, mikä tarkoittaa ongelmaan ja oppimistehtävään liittyvän kirjallisuuteen ja tietolähteisiin perehtymistä sekä muun asiantuntija- tai käytännöllisen tiedon ja osaamisen hankkimista.

Seuraavan tutoriaalain aloittava syklin *seitsemäs* vaihe on käytännön testi sille, miten hyvin itsenäinen opiskelu on onnistunut ja kuinka hyvin ongelma kyetään käsitteellistämään uudelleen. Itseopiskelun tuloksena hankitun tiedon täytyy johtaa valitun ongelma-alueen ja oppimistavoitteiden uudelleen integrointiin ja synteysiin. *Kahdeksannessa* vaiheessa palataan skenaarioon ja alkutilanteeseen, jolloin kuva ongelmaratkaisun ja oppimisen etenemisestä selkiytyy ja luodaan pohjaa prosessin jatkamiseen. (Vrt. Alanko-Turunen 2005; Kärnä 2011.)

Kuvion keskellä kuvattu arviointi kuuluu jokaiseen vaiheeseen, silti jokaisessa tutoriaalissa on syytä käydä vielä lopuksi palaute- ja arviointikeskustelu, jolloin oppijat saavat tarpeellista tietoa omasta oppimisestaan, ryhmäprosessista ja ongelmanratkaisun kulusta. Sen jälkeen ryhmän on valmis aloittamaan uuden ongelmanratkaisusyklin. (Poikela, E. & Poikela, S. 2010)

Sykin toteutuksessa on sen toimihenkilöillä, tuutorilla, puheenjohtajalla, kirjurilla ja tarkkailijalla ratkaiseva rooli. Tuutori ohjaa prosessia, puheenjohtaja huolehtii keskustelusta, kirjuri kirjaa ryhmän muistina yhteiset asiat paperille ja tarkkailija antaa palautteen ryhmäläisille.

Jokaisen istunnon päättää arviointi, joka kohdistuu oppimisen, vuoro-vaikutuksen ja ongelmanratkaisun onnistumiseen.

Palautteen perusteella oppijat oppivat reflektoimaan, kommunikoi- maan ja tekemään yhteistyötä sekä käyttämään tietoa yhtäläillä käytännöllisten kuin teoreettistenkin ongelmien ratkaisussa. TarinaMestan opiskelijoille jatkuva arviointi osoittautui kaikkein tärkeimmäksi tekijäksi sekä tietämyksen syventämisessä että tarinan kertomisen taidon kehittämisessä.

Oppimisen tilat ja prosessi

Tarinamestarien koulutusohjelman eli TarinaMestan ideana on yhdistää ongelmanratkaisu, tiedonhankinta ja tarinan kerronta oppimista ja osaamista tuottavaksi työtavaksi. Koulutusohjelma rakennettiin ”kääntämällä” PBL:n pedagogista käsitteistöä ja puhuttua sanastoa osallistujien ja tarinan kerronnan kielelle. Haluttiin välttyä koulupedagogisen ja akateemisen kielen käytöltä, jota työelämässä toimivat ihmiset yleensä vierastavat. Pahimmillaan he kokevat sen pakottamisena jälleen koulun penkille, ”didaktisena kolonialisaationa” (Boud 2005), mikä ehkäisee oppimista.

TarinaMestassa tutoriaali-istuntoja kutsuttiin nimellä *tietoverstas* ja kameran edessä tapahtuvat kertomisharjoitukset puolestaan nimettiin *tarinapajaksi*. Lähijaksojen yhdyssiteenä toiminutta nettiyhteyden ja -alustan (Optima) nimeksi ideoitiin *jatulin verkko* ja *tietolaari*. Opiskelijat halusivat myös esitellä omia tarinatuotteita iltatilaisuuksissa, joista käytettiin nimitystä *tuotekammi*. Lopulta tarinaosaaminen arvioitiin näyttötapahtumissa niin sanotulla *matkailun näyttämöllä*, joka liittyi todelliseen tilanteeseen tai oli mahdollisimman lähellä aitoa tilannetta.

Opiskeluprosessi

Tutoriaali-istunto, joka aloittaa ja päättää ongelmasyklin (ks. kuvio 1), jaettiin kahteen osaan, koska kaksipäiväiset lähijaksot toteutettiin kuukauden välein. Edellisellä lähijaksolla aloitettu ongelmanratkaisu (vaiheet 1, 2, 3, 4 ja 5) päätettiin (vaiheet 7 ja 8) seuraavan lähijakson

ensimmäisenä päivänä ja toisena päivänä aloitettiin jälleen uusi ongelmasykli. Tehty ratkaisu osoittautui erittäin toimivaksi ja sopivaksi aikuiskoulutukseen.

Koska TarinaMestan ensimmäinen lähijakso pidettiin Pyhätunturilla, säätä, vuodenaikaa ja vuotuiskiertoa kuvaava ongelma oli luontevaa asettaa kävelemällä edellisenä iltana parin kilometrin matka Pyhän kasteen putoukselle. Seuraavana aamuna aivoriihi käynnistyi helposti, vaikka opiskelutapa itsessään oli outo osallistujille. Toisella lähijaksolla erätalouden teemaan liittyvä ongelma esitettiin katsomalla syyskalastusta kuvaava lyhytelokuva Sompion Kiiskismarkkinoista.

Kulloiseenkin oppimisteemaan liittyen ongelmina käytettiin myös äänitallenteita, kuvia, runokatkelmia ja lyhyitä tekstejä. Eniten hämmennystä aiheutti äänitallenteiden ja kuvien yhdistäminen, mikä osoitti, että ongelman laatiminen vaatii aina huolellista suunnittelua (vrt. Hakkarainen & Poikela, S. 2011).

Ideoinnissa laajan elämäkokemuksen omaavilla tarinankertojilla ei ollut pulaa ajatuksista. Ideoiden ryhmittely tapahtui erottelemalla yhdistämällä samanlaiset ja erilaiset käsitteet. On tärkeää, että ryhmittely syntyy osallistujien esittämien käsitteiden perusteella aineistolähtöisen analyysin tavoin. Ryhmittelyn perusteella valittiin ja priorisoitiin oppimisen kannalta aktuaaliset ja keskeiset teema-alueet. Ratkaisevaa on, että valinta tapahtuu opiskelijoiden asettaman tärkeysjärjestyksen perusteella eikä esimerkiksi akateemisen järjestyksen perusteella. Alussa pulmana oli, että innokkaat opiskelijat halusivat valita oppimistehtävänsä suoraan ryhmittelyn teema-alueiden ja teemojen perusteella.

Viidennessä vaiheessa opiskelijat asettivat yhteisen oppimistehtävänsä keskustelemalla tietämyksensä aukoista ja epäselvistä asioista. Yhteinen oppimistehtävä mahdollisti myös siihen liittyvän työnjaon, jolloin itse kukin suuntautui hankkimaan tietoa sekä yhteistä että henkilökohtaista tehtävänsä varten. Oppimistehtävän asettaminen osoittautui vaativaksi vaiheeksi, sillä opiskelijoilla oli alkuun taipumus huolehtia vain omasta osuudestaan.

Tiedonhankinnan vaiheessa tarinamestalaiset toimivat itsenäisesti, pareina tai pienryhminä etsien teoria- ja käytäntötietoa ongelmanratkaisua varten. He lukivat kirjoja ja artikkeleita, tutkivat arkistoja, haastattelevat ihmisiä ja havainnoivat tapahtumia ja toimintaa tehtäviinsä liittyen. Tässä kurssilaiset onnistuivat yli odotusten eikä

vähiten etäopiskelua yhdyntävän verkko-opiskelun ja sen mahdollistaman yhteydenpidon ansiosta. Syntyi luontevia pareja ja pienryhmiä henkilökohtaisten harrastusten ja kiinnostusten mukaan.

Aineistoa kertyi valtavasti, enemmän kuin ketkään kouluttajat olisivat ehtineet luennoida lähipäivien aikana. Toisaalta osallistuminen ja sitoutuminen näytti liittyvän siihen, kuinka tiukasti omat työtehtävät liittyivät matkailuun ja missä mitassa koulutus oli hyödynnettävissä sen hetkessä työssä. Molemmista ryhmistä useilla opiskelijoilla oli vain vähän tai ei ollenkaan kokemusta verkko-opiskelusta. Toiset innostuivat verkon käyttämisestä, mutta toisille yksi lukuvuosi näytti olevan liian lyhyt aika tulla sujuvaksi verkon hyödyntäjäksi.

Neljä viikkoa jatkuneen tiedonhankinnan ja -jakamisen jälkeen kokoonnuttiiin jälleen tutoriaalissa (tietoverstaassa) ongelmaratkaisuprosessin seitsemättä vaihetta eli tiedon konstruointia varten. Vaihe oli käytännön testi sille, miten hyvin tiedonhankinnassa oli onnistuttu ja kuinka hyvin keskustelussa näkyi käsitteiden käyttö, joihin yhteinen oppimistehtävä oli suunnannut. Vaihe osoitti selkeästi kuka oli ”läksynsä” tehnyt ja kuka ei. Seurauksena oli monille itsetutkiskelun paikka – haluttomuus panostaa tiedonhankintaan rikkoi ryhmänormeja ja johti osaltaan joidenkin keskeyttämiseen.

Selventämisen vaiheessa palattiin alussa esitettyyn ongelmaan, jolloin kuva ongelmanratkaisun ja oppimisen etenemisestä selkiytyi ja luotiin pohja seuraavan ongelman ratkaisemiseen. Palaaminen alkutilanteeseen oli useimmille ahaa-elämys – ymmärrys syntyi uudella tasolla ja oppimiskokemus oli silmin nähden aito. Uuden oppimistavan hyöty tiedostettiin vähitellen: ei opeteltu kouluttajia varten vaan omaa ja yhteistä osaamista varten. Tarinamestarin tietotaitojen lisäksi opittiin aikuiselämässä tuiki tärkeitä informaatio- ja mediataitoja, vuorovaikutuksen, tiedonhankinnan, viestinnän ja ongelmanratkaisun taitoja.

Lähipäiviä kantava toinen elementti oli työ- eli tarinapaja, jossa opiskelijat harjoittelivat tarinan kerrontaa videokameran, ”yksisilmäisen hauen” edessä. Ensimmäisenä päivänä kerrottava tarina perustui edellisellä kerralla asetettuun oppimistehtävään ja tiedonhankintaan etäjaksolla. Toisena päivänä tarina pyrittiin liittämään uuteen ongelmateemaan, jolloin se oli, huolimatta lyhyestä yhteissuunnitteluhetkestä, luonteeltaan ”ad hoc”-tarina, ja liittyi siten enemmän esittämis-

taitoon kuin kerronnan syvyyteen. Videotallenne katsottiin ja reflektoidtiin aina yhdessä, jolloin kertoja sai osaamisestaan maksimaalisen vertais- ja ohjaajapalautteen oman arvionsa lisäksi.

Pitkiä luentoja koulutukseen ei kuulunut, ainoastaan lyhyitä tietois-kumaisia tai katsauksenomaisia kouluttajan esityksiä. Oppiminen oli ennen muuta oppijoiden oman tiedonhankinnan varassa. Kirjastot ja arkistot avautuivat opiskelijoille uudella tavalla, elävää suullista perinnettä koottiin vanhoilta taitajilta ja myös Internetin tietovarannot ja yhteydet tulivat useimmille tutuiksi.

Koska opiskelijat olivat toimivia matkailuyrittäjiä ja tietyn alan erikoisosaajia (esim. kirjailija, taiteilija, käden taitaja) he halusivat kertoa, esitellä ja testata omia matkailun sisältötuotteitaan. Tarinatuotetta ja siihen liittyviä välineitä, materiaaleja, tauluja, esineitä ja muita artefakteja esitettiin ja arvioitiin yhteisesti iltatyöpajassa eli tuotekammissa⁵. Tuotekammi ei sisällynyt alkuperäiseen ohjelmasuunnitelmaan, joten se lisättiin jo toisella kerralla opiskelun iltaohjelmaan. Samalla kävi selväksi, että kurssin lähipäiviä vaivasi krooninen aikapula, vaikka ensimmäisen päivän ohjelma tuotekammin myötä venyikin iltayhdeksään ja toinen päivä aloitettiin hyvissä ajoin aamukahdeksalta. Tuotekammissa tarinat liitettiin muun muassa akvarelleihin, nukkeesityksiin, poronluu- ja nahkatöihin, lapinkoruihin, matkamuijoihin, yrteihin, luonnontuotteisiin, -väreihin ja -materiaaleihin. Eniten näistä aiheista oppivat kouluttajat, jotka saivat mahdollisuuden tutustua tuotteisiin niiden alkulähteillä.

Verkkotyöskentely

Lähipäivien välillä tiedonhaussa ja keskinäisessä yhteydenpidossa hyödynnettiin Lapin yliopistossa käytössä olevaa Optima-alustaa verkkotyöskentelyn perustana. Osalle opiskelijoista virtuaalisen oppimisympäristön ja internetin käyttö oli täysin uusi asia ja osalle se oli tuttua esimerkiksi matkailun markkinoinnin kautta. Tiedonhankinnan ja -jakamisen hyödyt oivalsivat kaikki, joskin aktiivisuudessa oli selviä eroja opiskelijoiden välillä. Myös tarinan prosessikirjoittamisen mahdollisuus huo-

mattiin, esimerkiksi kahden tai kolmen opiskelijan tuottamien erä- ja kultatarinoiden muodossa. Kurssin aikana syntyi runsaasti keskustelua ja käytännön ideoita myös sosiaalisen median, esimerkiksi Facebookin käyttämisestä pienryhtäjän markkinointikanavana.

Osaamisen osoittaminen

Kevään 2010 puolivälissä opiskelijoiden järjestämä Lapin emännän pidot oli matkailun näyttämöllä tarvittavan osaamisen osoittamisen kentraaliharjoitus, jossa tarjottiin lappilaisia ruokia tarinoilla höystettynä, ja jossa vieraina olivat TarinaMestan ohjausryhmän jäsenet ja paikallisen median edustajat. Pidot saivatkin julkisuutta Pohjois-Suomen television alueuutisissa, radiossa ja maakunnan lehdissä.

Tarinamestarien osaamista testattiin mahdollisimman aidossa matkailutilanteessa. Ensimmäisen kurssin osaamisen näytöt annettiin Äkäslompolon Navettagalleriassa, Inarin saamelaismuseo Siidassa, Luostolan Hevostilalla ja Rovaniemen kansanmusiikkifestivaali Jutajaisissa. Toinen mestariyryhmä järjesti Lapin emännän pidot opintojen päätteeksi toukokuussa 2011 Niemelän talolla Rovaniemellä. Pidot olivat samalla opiskelijoiden tarinaosaamisen näyttötilaisuus. Vain yksi näyttö annettiin muualla eli Metsähallituksen uudessa Pilke-rakennuksessa.

Osaamisen osoittamista varten kehitettiin ja testattiin opiskelijoiden kanssa tarinankerronnan arviointikriteerit (vrt. Poikela, E. & Rääkköläinen 2006). Näyttökriteerejä (ks. taulukko 1). Työstettiin ensimmäisen kurssin opiskelijoiden kanssa jo kuukausia ennen näyttöjä. Myös toisen kurssin osallistujien kanssa harjoitettiin oman ja toisten tarinoiden arviointia vähintään kaksi kertaa ennen varsinaista näyttöä. Näin pystyttiin systemaattisesti kehittämään itse- ja vertaisarviointin taitoja ja toisaalta vähentämään edessä olevan loppunäytön aiheuttamaa jännitystä.

Näytön vastaanottajina toimivat kouluttajat. Kaikki näytöt arvioitiin myös yhteisesti keskustellen ja vertaispalautteella oli tärkeä merkitys. Lisäksi tiedusteltiin yleisön mielipidettä tarinan kerronnan herättämistä ajatuksista. Arvioitu osaaminen summasi kurssin lopussa siihenastisen kokemuksen ja koulutuksessa hankitun tietämisen ja taitamisen. Näyttökriteerien avulla opiskelija itse, muut opiskelijat ja

5. Kammi on saamelainen perinteinen asumus, alun perin hyvin yksinkertainen puurunkoinen, turve- tai maapeitteinen pieni yöpymistila ks. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kammi>

TARINAMESTARIKOULUTUKSEN NÄYTÖN KRITTEERIT

Oppimisen tulos	Arvioinnin kohteet	Hyväksytyt	Hyvä (+)	Erinomainen (++)
OPERATIIVINEN OSAAMINEN • tekee • toimii • havainnollistaa	Artikulaatio Esiintyminen Näyttämölle pano Kokonaisvaikutelma	<i>Puhuu selkeästi</i>	<i>Havainnollistaa, käyttää kehoaan ja tilaa kertomisen tueksi</i>	<i>Liittää ympäröivän todellisuuden osaksi kertomusta</i>
SOSIAALINEN OSAAMINEN • osallistaa • vuorovaikuttaa • innostaa	Vuorovaikutus yleisön kanssa Osallistaminen tarinaan	<i>Saa kontaktin kuulijoihin</i>	<i>Hyödyntää vuorovaikutusta, esim. kysymyksiä tai keskeytyksiä kertomistilanteessa</i>	<i>Osallistaa ja innostaa kuulijoita yhteisen kertomuksen tekemiseen</i>
REFLEKTIIVINEN OSAAMINEN • ennakoi • oivaltaa • ratkoo tilanteita	Tilannetaju Oivaltaminen Luovat ratkaisut Kekseliäisyys	<i>Hallitsee kertomistilanteen</i>	<i>On ennakoinut ja oivaltaa tilanteen / käänteiden / yllätyksen luoman mahdollisuuden tarinassa</i>	<i>Lisäksi muuntaa / luo / sepittää (uuden) tarinan tilanteen pohjalta</i>
KOGNITIIVINEN OSAAMINEN • muistaa • tietää • ymmärtää	Tarinan rakenne • draaman kaari • tarinatyypit Lappisivistus ja tietopohja • pohjoinen, arktinen • lappilainen, yleinen • historia, perinne, arki • luonto, ympäristö, mytologia	<i>Tietää mistä puhuu</i>	<i>Kykenee kertomaan vanhankin tarinan tuoreella tavalla: osaa hyödyntää erilaisia tietopohjia</i>	<i>Osoittaa laajaa / syvää / yhdistelevää loppitiedon ja tarinankerronnan hallintaa</i>

TAULUKKO 1. Tarinamestarin osaamisen arviointikriteerit

kouluttajat kykenivät arvioimaan tarinankertojan operatiivisen, sosiaalisen, reflektiivisen ja kognitiivisen osaamisen laatua. Näytön jälkeen jokainen kertoja sai arvioijien palautteen sekä esitti oman käsityksensä onnistumisestaan jokaisen kriteerin kohdalla.

Palautekeskustelun perusteella lomakkeeseen kirjattiin osaamisen tason lisäksi parantamista ja kehittämistä vaativat seikat. Esimerkiksi toiminnallisessa tai sosiaalisessa osaamisessa saattoi olla paljon parantamisen varaa vaikka tietämys osoittautuikin olevan erinomaisella

tasolla. Tai päinvastoin, kognitiivinen osaaminen ei ollut riittävällä tasolla, vaikka tilannetaju ja kuulijoiden osallistaminen erinomaisen esiintymisen myötä sitä paikkasikin.

Kriteerien käytössä kenties hankalinta oli mieltää reflektiivisen osaamisen kriteerien merkitys ja käyttö. Hyvin valmisteltu tarina kiinnostuneelle kuulijakunnalle ei sisältänyt paljon riskejä, jotka olisivat vaatineet tarinan ”muuttamista lennossa”, kekseliäisyyttä ja yllätysmomenttien hyödyntämistä tilanteessa. Toisaalta reflektiivisyyttä osoitti, että tilanteeseen oli osannut varautua jo ennalta kuten kerronnan keskeyttävään kysymykseen vastaamiseen tai muuhun mahdolliseen häiriöön. Reflektiivinen osaaminen liitettiin myös oman toiminnan jatkuvaan arviointiin ja parantamiseen kerta kerralta suuntana yhä parempi tarinankerronnan taito tulevissa tilanteissa.

Yhteenveto

Tarinamestarin koulutusohjelma itsessään osoittautui toimivaksi aikuiskoulutusinnovaatioksi ja tuotti lisäksi tukun muita innovaatiota, joista merkityksellisin tulee kenties olemaan oivallus perustaa Lapin tarinamestarit ry. Koulutuksen rakentaminen ongelmanratkaisun perustalle toi uutta sekä aikuispedagogiikan kehittämiseen että ongelma-perustaisen oppimisen soveltamiseen aikuisopiskelussa. Sen sijaan että olisi tyydytty vain tietämyksen lisäämiseen, tavoitteena ja tuloksena oli osaaminen, jota kurssilaiset voivat hyödyntää matkailutyön käytännöissä.

Ongelmien ympärille rakennettu oppiminen oli jo itsessään aikuispedagoginen innovaatio mutta sovellettuna etä- ja lähiopiskeluun ei lainkaan itsestään selvää tapa oppia. Siinä kuitenkin onnistuttiin, sillä haastavat ongelmat motivoivat ja sitouttivat yhteiseen ongelmanratkaisuun ja oppimisprosessiin sekä vaativat henkilökohtaista vastuunottoa niin omasta kuin yhteisestäkin opiskelusta.

Tutoriaali-istuntojen jakaminen kahteen osaan oli tärkeä oivallus lähipäivien työskentelyn oikeaksi rytmittämiseksi. Lähipäivien alkuun ja loppuun sijoitetut tutoriaali-istunnot loivat oppimista ylläpitävän jännitteen sekä päivien aikana että niiden väliseen tiedonhankintaan ja verkkotyöskentelyyn etäjaksolla. Yleensä ongelmanratkaisun päät-

tävä ja uuden ongelmasyklin aloittava tutoriaali on ollut yksi ja sama istunto.

Tietoverstas, tarinapaja, tuotekammi ja tietolaari olivat merkityksellisiä nimiä, jotka tekivät opiskelutavasta ”opiskelijoiden näköisiä”. Vaikka verkko-opiskelusta käytettiin harvemmin nimitystä jatulin verkko, oli sekin oivallus, jossa monelle aikaisemmin tyystin tuntematon verkkotyöskentelyn kynnys madaltui. Vähintäänkin opittiin käyttämään Optima-alustan kansioita eli tietolaaria.

Hyvin merkittäväksi innovaatioksi osoittautui myös Tarinamestarin osaamisen näyttö kriteereineen, joiden avulla niin koulutettavat kuin kouluttajat saivat käsityksen kertojan osaamisen tasosta ja kehittämisen paikoista. Viimeistään se osoitti, mistä matkailukerronnassa on kyse ja miten opastaja tarinankertojana ja matkailija tarinaan osallistujana kohtaavat arjen ja juhlan matkailunäyttämöillä.

LÄHTEET

- ALANKO-TURUNEN, M. 2005. *Negotiating Interdiscursivity in a Problem-based Learning Tutorial Site. A Case Study of an International Business Programme*. Tampere: Tampere University Press.
- BARRETT, T. & MOORE, S. (eds.) 2011. *New Approaches to Problem-based Learning. Revitalising your Practice in Higher Education*. New York: Routledge.
- BOUD, D. 2005. Work and learning: some challenges for practise. Teoksessa E. Poikela (toim.) *Osaaminen ja kokemus*. Tampere: Tampere University Press. 181-199.
- HAKKARAINEN, P., POIKELA, S. 2011. Liikkuva kuva sytyttää ongelmaperustaisessa oppimisessa. Julkaisussa P. Hakkarainen & K. Kumpulainen (toim.) *Liikkuva kuva – muuttuva opetus ja oppiminen*. Chydenius-julkaisusarja, Kokkola. 169-188. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4270-0>
- KÄRNÄ, M. 2011. *Virtuaalinen tiedonrakennuksen tila ongelmaperustaisen oppimisen tukena*. Acta Universitatis Lapponiensis 211. Rovaniemi: Lapland University Press. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201108221152>
- POIKELA, E. & POIKELA, S. 2010. Ongelmaperustainen pedagogiikka eilen, tänään ja huomenna. *Kasvatus ja aika*, 4, 4, 107-120.
- POIKELA, E. & RÄKKÖLÄINEN, M. 2006. Intelligent accountability- kontekstiperustaisen arvioinnin lähtökohtia. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja*. 8, 2, 6-18.
- POIKELA, S. 2003. *Ongelmaperustainen pedagogiikka ja tutorin osaaminen*.

Tampere University Press: Tampere.

- ROSS, B. 1991. Towards a Framework for Problem-Based Curricula. In D. Boud & G. Feletti (eds.) *The Challenge of Problem-Based Learning*. London: Kogan Page. 34-41.

TAPANI NIEMI
ESA POIKELA
SARI POIKELA

TarinaMestan tarina

...ja tämä tarina on taivhan tosi!

Lapissa on tuhansia tarinoita. Osa perustuu todellisiin tapahtumiin ja osan totuudesta ei tiedä kukaan. Eikä tarvitse tietää. Lapissa sanottiin ennen, että olot täällä pohjoisessa eivät ehkä aina ole parhaimmat mutta kukaan ei voi kiistää, etteivätkö tarinat ole hyviä. Siksi varmaan puhutaan vieläkin hieman epäuskoisesti, että tämä taitaa olla niitä Lapin juttuja. Eikä ole! Kyllä tämä tarina on taivhan tosi!

Matkailijat kysyvät Jordanian Petran arkeologisilla kaivauksilla professori Jaakko Fröseniltä. Kerrot Mooseksesta, joka löi sauvalla vettä kalliosta, ja hänen veljestään Aaronista, joka haudattiin ylös vuorelle – miten tiedemies suhtautuu noihin kuuluisiin Raamatun tarinoihin? Ovatko ne totta nykytieteen mielessä? Frösen vastasi uskovaiselle turistiryhmälle taitavasti kuin Delfoin oraakkeli. Emme tiedä varmasti, elivätkö Mooses ja Aaron todella ja vaelsivatko he Petran kautta luvattuun maahan, kuten Raamattu kertoo. Mutta on tieteellinen tosiasia, että näitä tarinoita kansa kertoi ja uskoi niihin.

On myös olemassa seipitettyjä eli fiktiivisiä tarinoita. Ne kuuluvat suullisen tai kirjalliseen kansanperinteen, kaunokirjallisuuteen, teatteriin,

kuvataiteisiin, elokuvaan, kännykkäviesteihin tai yksinkertaisesti juoruihin. Jopa eleet ja ilmeet ihminen tulkitsee tarinaksi. Kaikki edellyttävät tarinallisuutta, vaikkeivät ne ole totta. Silti niiden kertoma merkitys koetaan totena. Niissä on yli historian ulottuvaa inhimillistä totuutta ja ehkä viisauttakin.

Kertomukset merkitsevät yhä valtavasti miljoonille ihmisille riippumatta, mikä niiden tieteellinen totuusarvo on. Tarina ei aina ole totta. Se ei perustu tieteellisesti todennettuihin faktoihin, arkeologisiin jäänteisiin tai kirjallisiin lähteisiin. Mutta se ei vähennä tarinan merkitystä.

Keräämme tietoa kansallisista arkistoista, kirjastoista ja kirjoista, haastattelemme vanhoja ihmisiä, surffaamme netissä ja teemme osallistuvaa havainnointia toreilla ja kahviloissa. Ja kaiken tämän tiedon me jaamme keskenämme sosiaalisen median eri oppimisympäristöissä, keskustelemme siitä ja lopuksi kerromme teille suurena ja lopullisena totuutena. Se totuus kytkeytyy Lapin luontoon, arjen elämiseen, yhteiseen kulttuuriin ja historiaan. Se on Lapin totuus.

Oppimisen tilat ja teemat

TarinaMesta on oppimisen tila. Se tarjoaa fyysisen, mentaalisen ja sosiaalisen tilan tarinan kerronnan opettelulle. Emme vain muistele ja toista mekaanisesti, mitä vanha kansa muinoin kertoi pirttipöydän ääressä, hämyisissä savusaunoissa ja leirinuotiolla, vaan me etsimme vanhaa ja uutta tietoa modernein välinein ja rakennamme niistä uusvanhoja lapintarinoita.

Fyysinen tila ilmentää tapahtumapaikkaa ja välineitä, joiden avulla opitaan. Se tarkoittaa miellyttävää opiskelu ympäristöä tunturissa, jokivarressa, metsäkämpällä tai peräpohjalaisessa pirtissä keskellä urbaania ja sykkivää Rovaniemeä. Mentaalinen tila tarkoittaa oppijoiden henkistä liikkuma-alaa, työskentelyä tiedon lähteillä, tiedon hankkimista ja välittämistä myös toisten käyttöön. Sosiaalinen tila syntyy oppijoiden vuorovaikutuksesta opiskelun lähijaksoilla ja niiden välisestä virtuaalisesta yhteistyöskentelystä. Tarina ei välttämättä ole totuus, mutta totta on sen kertoma merkitys, jolla on yhteytensä tietoon, historiaan, luontoon, arjen elämiseen ja yhteiseen kulttuuriin. Siten syntyy myös kulttuurinen ja virtuaalinen tila, joka yhdistää opiskelijat niin menneeseen, nykyiseen

kuin tulevaankin aikaan ja tapahtumiin tässä lokaalissa ja globaalissa maailmassa.

Ennen muuta TarinaMesta tarjoaa tarinallisen tilan, jossa voi opiskella tarinankerrontaa ja ennen kaikkea tarinan rakentamista.

SÄÄ, VUODENAIKA, VUOTUISKIERTO

Sää, kahdeksan vuodenaikaa ja elinkeinojen vuotuiskierto muodostivat kaiken lappilaisen kulttuurin perustan vanhana aikana ja muodostavat vielä nykyään. Luonto on aina Lapissa pääosassa ja siihen ihmisen pitää sopeutua, nöyrytyä tai lähteä. Lappi säilyttää kaikkina aikoina oman erikoislaatunsa, vaikka se saa jatkuvasti kulttuurisia vaikutteita muualta. Vanha kansa sopeutui säähän ja vuoden kiertoon ja tulkitse omalla kulttuurisella tavallaan ihmisen ja iltojen välistä vuoropuhelua.

ERÄMAA, ERÄJÄRVI, ERÄPIRTTI

Vanhassa Lapissa kaikki varallisuus syntyi erämaista, vaikka luonto ei tuottanut mitään yhdeksänä kuukautena vuodessa. Silti erämaiden nautinnoista tapeltiin vuosituhansia. Vuonna 1673 kruunu antoi Kalmarin plakaatin, eräänlaisen asutuslain, joka muutti kaiken. Keminlappalainen kulttuuri sulautui sadassa vuodessa erätalonpoikien elämänmuotoon. Tällä hetkellä Lapissa vaikuttaa kolme erilaista kulttuurialuetta: saamelainen Taka-Lapissa, lappilainen Keski-Lapissa ja peräpohjalainen kulttuuri Etelä-Lapissa.

TARUJEN POHJOLA

Pohjoiset kansat ajattelivat muinoin, että meri reunustaa maanäärtä. Niiden takana sijaitivat Vainajala ja tarujen Pohjola. Vastakkaisella suunnalla kaukana etelässä sijaitsee lintukoto, jonne muuttolinnut lentävät linnunrataa myöten talveksi. Horisontaalisen maailmankuvan lisäksi oli vertikaalinen, joka jakoi maailman yliseen, keskiseen ja aliseen. Maankamaran keskellä seisoa suuri maailmanpuu, joka pönkitti taivaanvahvuutta eli kirjokantta. Se pyöri taivaannavan eli Pohjantähden ympäri.

SAIVO, SEITA, SAMAANI

Ennen vanhaan metsän- ja vedenväki asutti koko maanpiiriä. Heidän kanssaan neuvoteltiin päivittäin ja käytiin kauppaa. Kun kylää kohtasi erityisen suuri ongelma, tarvittiin samaania, joka toimitti samaan aikaan

papin, parantajan ja henkisen johtajan virkaa. Samaani saattoi liikkua linnun tai kalan muodossa myös tuonpuoleiseen. Ihminen pyrki vaikuttamaan käytöksellään ja rituaaleillaan asioihin, joita me nykyajan ihmiset pidämme yliluonnollisina.

SAAMENMAAN MONET KULTTUURIT

Laaja Lapinmaa on aina ollut monikulttuurinen paikka, jossa yhä asustaa kymmenkunta eri saamelaista kansaa, itämerensuomalaisia, skandinaaveja ja slaaveja. Lisäksi Suomenniemellä vaikutti ennen muinoin tuntematon määrä saamelaiskulttuureja eteläisintä Suomea myöten. Niistä jäi jäljelle satoja saamelaisperäisiä paikannimiä.

MODERNI LAPPI

Kalmarin plakaatti muodosti ensimmäisen käännekohtan Lapin historiassa, sahateollisuus toisen ja viime sodat kolmannen. Jokainen käänne ja murros toivat muutoksia mutta Lappi sopeutti tulokkaan. Neljännen murroksen, jälleenrakennuskauden, jälkeen mikään ei palannut ennalleen. Moderni tuhosi kaiken tielleen sattuneen ja Lappi muuttui lappilaisten omasta tahdosta. Lohi tapettiin sukupuuttoon ja sen tilalle tulivat voimalaitokset, tehtaat ja vauraus. Syntyi teollinen Lappi, jolla ei ollut enää historiaa eikä omaa kulttuuria. Nyt moni lappilainen häpeää tai ainakin väheksyy omaa kotiseutuaan.

RUOKAPERINNE JA TAPAKULTTUURIT

Lapin kansanomaiset ruokaperinne ja tapakulttuuri ovat saaneet vaikutteita kaikista ilmansuunnista ja kulttuureista. Säätyläisten finien tuontiraaka-aineiden sijaan käytettiin arkisia tuotteita, joita pohjoinen maa ja vesi tuottivat. Vaikka rahvas saattoi joskus jäljitellä paremman väen sapuskoja, se vältti kuitenkin turhaa hienostelua ja noudatti ruoan valmistuksessa yksinkertaisuuden, luonnonmukaisuuden ja arkisuuden kultaista perussääntöä.

LAPIN EMÄNNÄN PIDOT

Emäntien pidoissa kutsuvieraat lähtevät ruokamatkalle vanhaan Lappiin ja Peräpohjolaan. Pitopöytä tarjoaa parasta, mitä pohjoisen vedet, metsät ja niityt tuottavat. Pitoväki viihtyy, tarinat vaihtuvat, ihmiset näyttävät osaamistaan ja lopuksi pannaan tanssiksi.

TarinaMestan viisi työtappaa

TarinaMesta yhdistelee uusia opetusmenetelmiä, joita on kehitetty muutuneen yhteiskunnan ja työelämän tarpeisiin. TarinaMesta ei pönttä koulukirjoja eikä vain muistele ulkoa, mitä opettaja kertoi. Mestalaiset tutkivat, pohtivat, väittelevät, argumentoivat ja esiintyvät, kertovat, hankkivat lisätietoa, kun mielipide ei vakuuta, ja ennen kaikkea työskentelevät ryhmässä eivätkä yksin.

TIETOVERSTAS

Opiskelijat ja ohjaajat kokoontuvat kaksipäiväiseen lähiopetusjaksoon tunturimajalle, tukkikämpälle tai peräpohjalaiseen pirttiin, siis paikkaan, joka ilmentää konkreettisesti taustaltaan monikulttuurista ja historialtaan rikasta Lappia. Aluksi porukka jakaantuu pariin kolmeen 8-10 hengen ryhmään ja valitsee joukosta puheenjohtajan, sihteerin ja tarkkailijan. Ohjaaja eli tuutorit osallistuu palaveriin tarkkailijana mutta hän pääsee ääneen, kun työ ajautuu umpikujaan tai ryhmä haluaa lisäohjeita.

Opiskelijat tarttuvat päivän teemaan ja kirjaavat tajunnanvirtateknikalla esimerkiksi, mitä sana erämaa tuo mieleen tai Lapin kahdeksan vuodenaikaa tai muinainen Pohjola. Ryhmä jäsentää ja luokittelee tajunnanvirrat teemoihin ja laatii oppimistehtävän, johon etsivät syvempää lisätietoa internetistä, kirjastosta, arkistoista tai haastatellen vanhoja ihmisiä, jotka muistavat vanhan Lapin.

TarinaMesta soveltaa ongelma-perustaisen oppimisen periaatteita. Pääosassa on pulma, tilanne tai haaste, joka osallistujien pitää selvittää. Verstaat kaivaa esiin oppijoiden aikaisemman tiedon, tutkii mitä tietoa tarvitsee lisää ja mistä sitä voi hankkia. Ryhmä työskentelee kuukauden oppimistehtävän kanssa ja seuraavalla lähijaksolla keskustele, jäsentelee ja arvioi, mikä kukin on saanut aikaan.

TARINAPAJA

Tietoverstaassa opiskelija arvioi yhdessä muun ryhmän kanssa lapinosamistaan. Hallitseeko hän jonkin perinteisen lapinlinkeidon? Toiseksi hän arvioi myös lapinsivistystään. Tunteeko hän vanhan Lapin historiaa, kansanperinnettä ja arjen kulttuuria? TarinaMesta lähtee periaatteesta: hyvä tarinankertoja ennen kaikkea tietää paljon Lapista. Tarinankertoja on Lapin asioiden asiantuntija, jolta voi kysyä melkein mitä tahansa. Jos

hän ei heti osaa vastata, hän ainakin tietää, miten ratkaisee ongelman ja löytää vastauksen.

Osaamisen tietopohja laajenee ja syvenee, minkä jälkeen oppijat siirtyvät tarinapajaan, jossa kaikki opittu asia muokataan tarinoiksi. Jokainen vuorollaan kirjoittaa lyhyen tarinakäsikirjoituksen, jossa kiteytyy jokin näkökulma oppimistehtävästä. Kaikkea opittua ei voi kertoa. Ei saa luennoida eikä lukea muistipaperia takeltaen. Pitää kertoa tarinoita, sanalla sanoen viihdyttää kuulijoita, mihin taitava matkailuyrittäjäkin pyrkii. TarinaMestassa televisiokamera korvaa aidot matkailijat.

Muu opiskelijaporukka ryhmittäytyy yleisöksi tv-kuvaajan taakse ja seuraa kertojan taitoa villit kansaa. Esityksen jälkeen ryhmä arvioi jokaisen videoidun tarinan neljästä näkökulmasta. Millainen on esiintyjän kertojaprofiili? Miten hän käyttää puheilmaisua? Kuinka hän kommunikoi yleisön kanssa ja saa veret liikkeelle? Lopuksi ryhmä keskustele tarinan draamallisuudesta. Kuinka hyvin kertoja rakentaa henkilökuvat, konfliktit, jännitteet ja kuinka sommittelee taustatiedot kertomukseen ilman, että kuuntelija herpaantuu?

TUOTEKAMMI

TarinaMestan kolmas pedagoginen elementti on tuotekammi, jossa opiskelija esittelee omia matkailutuotteitaan ja niihin rakennettuja tarinoita. Esimerkiksi syksyn 2009 aikana opiskelijat esittivät tauluja, luonnonmehuja, yrtejä, lapinkoruja, matkamuistoja, nukkeja ja pienoisenäyttämön, jossa itse tehdyt puuveistokset esittävät draamaa 1800-luvun Enontekiön poropalkisilta.

Eräs opiskelija kertoi Lapin hienoimman saamelaismuseon, Siidan, tarinan. Toinen näytteli modernin samaaninäytöksen, joka vastasi ihmisen ikuisiin kysymyksiin. Miten Lapin tunturit ja ihmiset ovat syntyneet? Muuan opiskelija kuvitti nopein sivelten vedoin kertomansa tarinan, kuten Kylli-täti. Mestalaiset antoivat opiskelijalle lempinimen Lapin Kylli.

Tuotekammissa tarina sitoo konkreettisen esineen, matkailutuotteen, Lapin historiaan, maisemaan, kulttuuriin. Samalla se lakkaa olemassa mikä tahansa matkamuisto tuhansien muiden joukossa. Tarina tekee siitä ainutlaatuisen ja henkilökohtaisen, ikään kuin olisin itse tehnyt sen tai ainakin minulla liittyy siihen erityisiä muistoja ja merkityksiä. Se kantaa tunnetta mukanaan.

Tuotekammi liittyy tarinan fyysiseen esineeseen tai tuotteeseen. Tuo-

tekammissa opiskelija kehittää tarinatuotetta ja testaa sitä käytännössä. Hän saa palautetta muilta opiskelijoilta ja näkee itsensä videokuvassa toisten ihmisten silmin. Tällaisen työskentelyn opiskelija kokee tavattoman tärkeäksi, koska ammattilaiset joutuvat toimimaan yksin. Moni yrittäjä sanoo kärsivänsä ammattimaisesta yksinäisyydestä. He ovat erikoistuneet niin pitkälle, että kukaan maallikko ei enää ymmärrä heidän huoliaan. Kuin puuhevoselle puhuisi.

JATULIN VERKKO JA TIETOLAARI

Lähijakson kolmen elementin lisäksi opiskelijoita yhdistää virtuaali-verkko, jossa tietojen vaihto, kommentointi ja kuulumiset motivoivat ja sitouttavat osallistujia jatkuvaan opiskeluun. Optima-alustalle rakennettu oppimisen verkko avaa ikkunoita internetin tietolähteille ja sosiaalisen median yhteisöihin.

Verkkoyhteydet nimettiin jatulin verkoksi vanhojen, lähinnä Suomen saaristoissa ja niemissä sijainneiden kivirakennelmien eli jatulin tarhojen mukaan. Kivitarhoja yhdistää labyrinttimainen ja kierteinen muoto ja koska ne ovat tunnettuja muun muassa Kreikassa, ne yhdessä symbolisoivat tarinankertojien verkkotyöskentelyä. Tieto- ja tarinatuotteensa opiskelijat sijoittivat muiden kommentoitavaksi Jatulin tietolaariin.

Keväällä verkkotyöskentely laajenee puhtaasta tarinankerronnasta yhä enemmän tuotekehitykseen ja markkinointiin. Jokainen opiskelija laatii itsestään mediakansion, samanlaisen mitä mannekiinit käyttävät myydessään itseään mallimarkkinoilla. Matkailuyrittäjän mediakansio sisältää keskeiset tiedot yrittäjästä, tuotteista ja palveluista.

MATKAILUN NÄYTTÄMÖ

Tarinan rakentaminen ja kerronta muodostavat toiminnan ytimen, jota tiedon hankinta ja kaikki muu toiminta palvelevat. Matkailija näkee vain lopputuloksen, kerrotun tarinan. Mikään muu ei häntä kiinnosta. Siksi hyvä tarina ei paljasta syntyhistoriaansa. Sama pätee muihin taitolajeihin. Mitä puhtaampi, ilmapampi ja taitavampi balettiyhpy on, sitä enemmän se kätkee sisälleen työtä, raadantaa ja epätoivon kyyneleitä mutta myös riemun kiljahduksia ja onnea.

TarinaMestan koulutus huipentuu matkailun näyttämölle, jossa jatkojalostetut tarinatuotteet siirtyvät aitoon ympäristöön, tunturin kuruun, eräjärvelle tai ikaikaiseen savusaunaan. Sinne niiden pitää palata, koska

sellaista miljöötä kaupunkilaismatkaaja kaipaa. Hän haluaa ymmärtää, mitä Lapin karu luonto ja historia saattaa tarjota ja kertoa hänelle. Ilman tarinoita ja asiantuntevaa opastusta Lapin luonto ja kulttuuri jäävät myräksi myös nykylappilaiselle kulkijalle.

Tarinamestariksi valmistuu antamalla näytön tarinaosaamisestaan. Näytön kriteerit ovat yhdessä mietittyjä ja siksi matkailun näyttämölle on turvallista valmistautua. Näytön annettuaan ja yhteisen arvioinnin perusteella tarinamestari tietää missä asioissa on hyvä ja missä kohdissa ovat kehittämisen paikat.

II

Opettavaisia
tarinoita

HENNA KOSKINEN

TarinaMestan salaisuus

– oppimisen sietämätön keveys

Suuri alkusoitto

Rovaniemen Sampoaukealle (nykyinen Lordinaukio) oli jo viikon verran pystytetty suurta mustaa pataa. Se oli varsin haastava työ urakoitsijalle, sillä pata tuli ohjeiden mukaan asettaa varsin tarkalla tavalla. Sinne ei alhaalta päin vilkaistessa saisi nähdä sisään, mutta samalla ohikulkijoiden tulisi selvästi nähdä padan muoto kuluneine kylkineen. Padan sisällä neljä pientä kääpiötä kihisivät innoissaan, alkoi olla ratkaisujen aika. Ketkä tulisivat valituiksi mukaan etsimään yhtä Lapin vanhimmista ja suurimmista salaisuuksista?

Kuukauden ajan olivat Lapin asukkaat saaneet käydä tuomassa oman numeropallonsa yliopistolle, mikäli he halusivat mukaan. Huhtikuussa kuuluisan professorin Epoi-Kelan johdolla kääpiöiden työryhmä oli julistanut suunnitelmansa maailman ensimmäisestä Tarinapajasta. Tässä pajassa päästäisiin takomaan vanhat myytit, uskomukset ja tarinat aivan uuteen muotoon. Ajatus kiihotti Lapin ihmistä – joku halusi sukeltaa oman paikkakuntansa menneisyyteen ja selvittää vihdoinkin miksi rajat olivat tietyllä tavalla piirretyt, jollekin ajatus salaisista takomisista herätti toiveen jopa uudesta Sammosta! Yhtä kaikki, nyt pallot oli viimeinkin

siirretty pataan ja se vaikutti aivan kiehuvan numeropalloista, halukkaita oli paljon.

Professori Epoi-Kela oli kutsunut kolme muuta kääpiötä paikalle jo aamuyöllä. Pataan olivat kirpeänä kevätaamuna utelioiden katseilta piilossa nousseet naispuoliset kääpiöt Eiri Asbjörn ja pirkkalainen Isar. Neljäs kääpiö saapui idästä, hän oli pieni ja vaaleapartainen mies Nipani Taemi. Koska kääpiöt syövät ja nukkuvat vain harvoin, he jaksoivat hyvin istua padan pohjalla numeropallojen seassa aamun varhaisista tunteista keskipäivään saakka liikkumatta ja hiiskumatta sanaakaan – he vain vilkuilivat toisiaan iloisen odotuksen jännityksessä kuunnellensa ohikulkevien ihmisten hämmennyttä jutustelua.

Keskipäivällä professori Epoi-Kela antoi muille merkin nousta ylös ja veti padan sivussa olevasta punaisesta kahvasta. Suuri taivaallinen ruletti laskeutui padan yläosaan ja kääpiöt alkoivat kiivaasti siirrellä palloja ruletin päälle. Kääpiöt harrastavat jonkun verran numerologiaa ja välillä joku heistä asetteli numeroja haluamaansa järjestykseen, mutta professori Epoi-Kela antoi muiden ymmärtää sen olevan turhaa. Kun he saisivat taivaallisen ruletin vauhtiin ja pyörimään, sen vauhtiin ja numeroiden järjestykseen eivät hekään enää pystyisi vaikuttamaan vaan lopputulos oli kaikille vielä arvoitus.

Ruletti lähti pyörimään, ensin hitaasti ja kuin huokaisten, mutta kääpiöiden ponnekkaasti työntäessä vauhti nopeutui. Kääpiöt juoksivat ruletin puolista kiinni pitäen ja työnsivät koko vartalolleen. Sitten vauhti alkoi ruokkia itse itseään, se kiihtyi kiihtymistään, pallot pomppivat ylös ja alas, sivuille ja pyrkivät yhä ylemmäs hakaten jo padan seinää.

Naispuoliset kääpiöt päästivät ensin irti ja istuivat hengästyneinä takaisin tyhjän padan pohjalle. Professori Epoi-Kela ja idänkääpiö Nipani Taemi vielä roikkuivat sivustoilla ja tuuppasivat jaloillaan vauhdin tahdissa rytmiä. He hymyilivät toisilleen padasta sinkoilevien pallojen lomasta, tuuli nosti heidän partansa ja hiuksensa vaakatasoon ruletin pallojen määrän vähentyessä hetki hetkellä. Molemmat muistivat vauhdikkaat lapsuudenleikit hiidenkirnuissa, kielletyt mutta hauskat. Kun kolmisenkymmentä palloa oli jäljellä, professori nyökkäsi ja he päästivät yhtä aikaa ruletista irti ja muksahivat padan pohjalle. Vauhti alkoi hiipua ja palloja tippui vielä harvakseltaan padan ulkopuolelle. Viimein ruletin pysähtyessä palloja oli padan pohjalla kaksikymmentä.

Sampoaukealla oli aivan hiljaista. Väki oli loitonnut kauemmaksi pal-

lojen alkaessa lennellä ympäriinsä, osa väestä oli jopa juosten poistunut paikalta. Ruletin jyminän hiljentyessä ihmiset tulivat jälleen kaduille. Rovakatua pitkin juoksi nyt paikallisen lehden toimittaja kamera kaulassaan pataa kohti ja professori Epoi-Kela valmistautui pitämään lehdistötilaisuuden.

Houkutusmatkalla

Kesän mentyä kaksikymmentä valittua lähti matkalle. Ensimmäiseksi heidät kutsuttiin Pyhätunturille, jonne joukko iloisesti rupertellen saapuikin, odottavin mielin ja mitä erilaisimmin ajatuksin. Kääpiöt olivat valmistelleet ensitapaamisen hyvin. Kuin kotonaan he hyppelivät Pyhätunturin ikivanhoilla aaltokivillä ja hymyilivät partoihinsa kun muukalaisjoukko ihasteli tunturin kauneutta ja pohti ääneen sen syntyhistoriaa.

Nipani Taemi johdatti joukon yhä syvemmälle Pyhätunturin kuruihin, aina Pyhän Kasteen putoukselle saakka. Siellä hän asiantuntevalla ja vakuuttavalla äänellä raotti salaisuuden verhoa ja riimiteli tarinoita menneisyydestä, läheltä ja kaukaa.

”Nouskaa tuonne lähteen äärelle”, hän kehotti. ”Maistakaa lähteen vettä, voitte vaikka peseytyä siinä jos tahdotte”, hän jatkoi pehmeällä äänellään.

Salaisuuden etsijät tekivät työtä käskettyä, vuorollaan he nousivat kurun perällä olevalle lähteelle, nauroivat ja jutustelivat. He koppasivat kämmeneensä kirkasta ja raikasta vettä, kukin omiaan ajatellen ja omaa sieluaan virkistäen. Yksi heistä, Mehtä-Raija, viipyi lähteellä muita pidempään ja näytti ikään kuin keskustelevan jonkun kanssa. Eiri Asbjörn ja Isar panivat tämän merkille mutta eivät vielä huolestuneet asiasta.

Seuraavana päivänä salaisuuden etsijät, tulevat tarinantakojat, havaitsivat jotain outoa tapahtuvan itsessään. Kääpiöiden johdolla he jakaantuivat ryhmiin ja huomasivat pian sukeltavansa syvälle oppimisen, vuorovaikuttamisen, arvojen ja asenteiden, tietojen ja taitojen maailmaan. Hämmennys oli yhteinen, mutta poiskaan ei voinut lähteä. Kuin noiduttuina oli vain roikuttava mukana, vaikka omatkin ajatukset tuntuivat välillä aivan oudoilta. Milloin tämä salaisuus aukeaisi, he ihmettelivät yhdessä.

Kaikki katsoivat epäuskoisina kun Nipani Taemi kantoi huoneeseen

suuren, yksisilmäisen hauen! Koko ryhmässä tapahtui suuri muutos saman tien. Ennen niin puheliaat, eläväiset ja innostuneet etsijät vaikeutettiin, muuttuivat ahdistuneiksi ja juroiksi, ja kaikkien ajatukset tuntuivat juoksevan kauas kuin aidasta vapautettu porotokka.

Verenpaineet kohosivat, pulssit tihentyivät, kämmenet hikosivat ja kurkut kuivuivat. Pakoon ei kuitenkaan päässyt, tunnelma oli odottava ja kääpiöt hymyilivät arvoituksellisesti. Yksisilmäinen hauki tuijotti. Kukin vuorollaan joutui astumaan hauen eteen, olemaan kuin sitä ei olisi ja puhumaan niistä harvoista asioista, joita päässä vielä oli, niillä vähillä sanoilla, jotka nekin tuntuivat olevan hukassa. Nipani Taemi vakuutteli ja johdatteli ryhmää yhä syvemmälle. Kerta toisensa jälkeen oli kohdattava hauen yksioikoinen tuijotus, sitten vielä kunkin jäsenen oma tuijotus suurelta valkokankaalta. Kiusallinen hetki, joka oli jo menneisyyttä, palautettiin mieliin yhä uudelleen.

Pyhätunturilta poistuttiin hämmentynein mielin vain jotta sinne voitiin palata vielä hämmentyneempinä muutaman viikon kuluttua.

Piilottavatko kääpiöt timantteja?

Salaisuuden etsijät huomasivat yhä suurempia muutoksia itsessään. Ennen toista Pyhätunturin matkaa heidät valtasi omituinen levottomuus ja odotukset kävivät suuremmiksi kuin ahdistus. Heille oli kuitenkin edellisten viikkojen aikana tapahtunut mitä ihmeellisimpiä asioita.

Kemijärven Maamon vuorokausi oli muutettu lyhyemmäksi kuin muilla. Aina kun hän aamunavetan jälkeen varasi itselleen aikaa keskittymään oppimisympäristöön, hän sai vain havahtua siihen, että olikin jo aika mennä iltanavettaan. Muonion Rossinin kirjapino vuoteen viressä kasvoi, kun hän sai yhden kirjan luettua, pinoon oli ilmestynyt kaksi uutta. Muonion Menninkäisen, Pikkuortin salasanaa vaihdettiin koko ajan, eikä hän päässyt Jatulin verkkoon lainkaan. Inarin älykkö ei taas päässyt pois verkosta, vaan hän joutui olemaan siellä päivittäin, tunti toisensa perään. Harakka-Akan ennestäänkin vilkas unimaailma kiihtyi, todellisuus ja unet sekoittuvat. Vähältä piti, ettei hänen perheensä saanut paistettuja oravia päivälliseksi. Pienen punaisen tietokoneesta löytyi lähes sikainfluenssan veroisia viruksia. Mitä ihmettä heille oli tapahtumassa?

Sillä välin kääpiöt olivat pitäneet omia kokouksiaan. Ensimmäisen Pyhätunturin tapaamisen jälkeisen palautepalaverin he pitivät Santaparkin luolassa ja aloittivat sen yhteisellä kääpiöiden marssilaululla:

*HAH HAH HAA KUN NAURATTAAN TUO ILLALLINEN JUTTU
KUN TARULIEMI KEITETTIIN EIKÄ SE OLLUT HEILLE TUTTU!*

Alun iloisista tunnelmista huolimatta kääpiöt olivat huomanneet etsijöissä vallinneen levottomuuden. He olivat varsin kokeneita kääpiöitä ja tunnistivat helposti ryhmän vahvuudet. Kääpiöiltä ei jäänyt huomaamatta, että yhä useampi ryhmäläinen vieraili yhä tiiviimmin Jatulin verkossa ja he kovin pohtivat salaisuuden lähteille pääsemistä. Joku kysyi sitä ihan suoraankin. Pyhän Kasteen putouksella Mehtä-Raija oli ilmeisesti keskustellut henkien kanssa, koska kääpiöt saivat ilmasta kiinni hänen ajatuksensa toisille: ”Olen saanut uutta tietoa, kerron Muoniossa.”

Kääpiöt olivat kuin eivät tietäisi asiasta mitään, mutta sopivat keskenään, että Eiri Asbjörn saattaa Mehtä-Raijan kädet hetkeksi toimimattomaan kuntoon, jotta tämä ei voisi osallistua verkon keskusteluihin. Eiri Asbjörn oli tullut Norjasta vasta neljästä vuodesta aikaisemmin, joten toimiksi jäi hieman epäselväksi ja Raijalta murtuikin pohjeluu. No, hän ei tietenkään voisi osallistua Muonion tapaamiseen, mutta pystyi edelleen asioimaan verkossa. Eiri Asbjörn korjasi tilanteen ja muutti Mehtä-Raijan viestin Inarin älykköille niin vaikealle murteelle, ettei Inarin älykkö kyennyt sitä Muoniossa Mehtä-Raijan tarkoittamalla tavalla muille esittämään. Inarin älykkö oli lapsesta saakka tottunut henkiolentojen tapaan puuttua hänen elämäänsä, olihan hänet paitsi yllättäen paiskattu etelästä Inarinjärvelle myös lapsena siunattu niin oudolla sukunimellä, etteivät Lapin asukkaat olleet oppineet sitä lausumaan vielä vuosienkaan jälkeen.

Muonion viikonloppu läheni. Etsijät laativat suunnitelman, jossa kaikkien panosta tarvittaisiin. Muonion shamaani Rossini rummutti kaikille tiedon, että hän johdattaa kääpiöt Jerisjärven rantaan, houkuttelee heidät nuotalle ja sitten yhdessä tuumin kääpiöitä nuotattaisiin niin kauan, että totuus salaisuudesta saataisiin selville. Nyt kääpiöt huolestuivat todella. Shamaanit ja henkien kanssa keskustelijat olivat haastavimpia. Kääpiöt onnistuivat vielä eliminoimaan yhden ennen Muonion viikonloppua. Pyhätunturilla Siirtis-Väne ei ollut syönyt kääpiöiden valmistamia ruokia, joten hänet loitsuttiin ajelemaan oranssilla pakettiautollaan väärin

tuntureiden ympäri. Häntä ei enää tultaisi näkemään yhteisissä tapaamisissa.

Kääpiöt tiesivät, että Rossinin suunnittelema nuottaus olisi estettävä, mutta miten? Kääpiöt joutuivat laittamaan kaiken kokemuksensa ja osaamisensa peliin kun he puuttuivat säiden haltijan töihin. Nyt heidän täytyisi päästä vääntämään lokakuun tavalliset lämpötilat, sademäärät, pilvisyydet ja tuulet pois oikeilta jengoiltaan. Suurin ponnisteluin se onnistuikin ja Jerisjärvi jäätynä pari viikkoa keskimääräistä aikaisemmin eli yhdeksäs päivä lokakuuta.

Salaisuuden etsijät eivät antaneet tämän estää omia toimiaan, joilla he halusivat löytää salaisuuden kaikkien jaettavaksi. Nuottausta ei voitu toimittaa, mutta Rossini johdatti kuitenkin kesävaatteisiin pukeutuneet kääpiöt ja vieraat Jerisjärven rantaan. Hitaasti ja nautiskellen hän kertoili järven tarinoita aina 1500-luvulta saakka, pysähtyen tarinoissaan lähes jokaiselle vuosikymmenelle erikseen. Kääpiöt palelivat ja Isar ryhtyikin sekoittamaan etsijöiden ohjelmaa ripustaen puihin pieniä kirjaimia. Hän liikkui nopeasti rantakoivikossa, ametistinvärisen viitan heilahdellessa valkeaa lunta vasten. Puiden oksille jäätynä kolmea eri kirjainta: P, B, L. Toiset kääpiöt huomasivat Isarin työn. ”Nopeammin, nopeammin”, kuiskasi professori Epoi-Kela, ja silloin Isar liukui jättäen astumatta maahan, se nopeutti huomattavasti hänen etenemistään. Joku etsijöistä arveli vastauksen löytyvän puihin ripustetuista kirjaimista ja koitti seurata Isaria – yhtäkkiä Isar oli kuitenkin hävinnyt ja etsijä seisoikin yksin koivikossa pitäen käsissään isoa ja pieniä kirjainlappuja.

Jeriksen iltapäivän pitkät tunnit...

Nipani Taemi oli jälleen virittänyt yksisilmäisen hauen valmiiksi, tällä kertaa se tuli aivan lähelle puhujan kasvoja. Se tuijotti herkeämättä, kuten tavallista, mutta nyt kertoja saattoi tuntea sen kidasta nousevan löyhähdyksen kasvoillaan. Kuului kuivahtaneiden jänteiden natinaa, kun hauki paransi päänsä asentoa nähdäkseen kertojan paremmin. Muutama naiskertoja pystyikin torjumaan itsepintaista haukea muuttamalla oman päänsä asentoa katsomalla joko yläiseen maailmaan tai painamalla sitten katseensa aivan alisen ja keskisen maailman rajoille. Lisäksi yksi miehistä osasi muuntautua tarpeen tullen puuksi, yleensä kuuseksi tai mäntyksi.

Kääpiöiltä ei jäänyt huomaamatta ryhmän hiljainen mutta päättäväinen etsintä. He antoivat muutamia makupaloja ryhmälle, mutta tämä ei tuntunut riittävän. Kääpiöt koittivat peitellä levottomuuttaan, kun Iriane Horn muutti itsensä jälleen pieneksi tytöksi ja levitti vaarinsa vanhan kalaverkon lähelle kääpiöitä. Sukankutoja rullasi kolmetoista metriä pitkän sukanvarren auki lisäten silmukoita suuaukkoa kohti, tehden siitä kääpiön levyisen. Kulta-Mies levitti kääpiöiden silmien eteen Ivalojoen kultapölyä pyyhkäisten sen sitten yhdellä pienellä kynäheilautuksella pois.

Esitykset jatkuivat yksisilmäisen edessä, ja jopa yleensä niin tyyni idänkääpiö liikehti aavistuksen hermostuneena tumman ja silmäkulmiensa alta velmuilevan Atron lypsäessä näkymätöntä poroa. Myös metsässä syntyneen Vapaamiehen kertomusta jännitettiin, kääpiöt tunsivat hänen kykynsä pureutua saagoihin ja oopperaan. Pieni ja lempeä Satu-Anni kasvatti karhun huoneen kokoiseksi ja tässä vaiheessa professori Epoi-Kela ehdotti aikaistettua kahvitaukoa. Ennen taukoa Diana kuitenkin ehti heittää palan kuivaa lihaa huoneen nurkassa loimottavaan takkatuleen. Kääpiöt vilkaisivat toisiaan, he ymmärsivät uhrauksen merkityksen.

...pitenevät illaksi ja yöksi

Kertojaryhmä piti tiukasti yhtä käyttäen yhä uusia keinoja salaisuuden avaamiseksi. Maamo oli lähettänyt ennen lomia pienet lapsensa metsään poimimaan kaarnikoita ja puolukoita. Lasten käsin poimituista marjoista valmistettu mehu oli viatonta ja lasillinen sitä pystyi kumoamaan noiduttua mehua kaksinkertaisen määrän. Kääpiöt joivat mehua innokkaasti, mutta varoivat visusti puhumista. Irianen esitellessä poronluisia käsitöitään, kääpiöt tarttuivat niihin aina vain yhdellä kädellä kerrallaan tietäen että kaksin käsin niihin tarttuminen antaa niiden tekijälle kaksinkertaiset voimat.

Muonion Menninkäinen Pikkuortti ja shamaani Rossini kävivät taktiikkakeskustelua tupakkatauolla. ”Kahden korpin kodalle”, murahti Rossini, ”nämä on saatava kahden korpin kodalle, niin voin langettaa heidät loveen ja saamme salaisuuden itsellemme”, hän jatkoi hiljaisella äänellä. ”Minä johdatan heidät sinne”, kihersi Pikkuortti, ”annan hieman ilojuomaa jo mennessä. Tilaan tänne kuitenkin vielä Piki-Pentikäisen niin voi-

tamme vähän aikaa ja väsyttämme heitä lisää.”

Piki-Pentikäinen on Muonion mahtimiehiä omistaen 430 koiraa, 120 kelkkaa ja 75 orjaa. Hänen sanojaan kuunnellaan Lapissa huolellisesti ja hänellä uskotaan olevan lähes yhtä paljon tietoa kuin kääpiöiden yhteisöllä. Jos tietoa olikin, sitä eivät salaisuuksien etsijät kuitenkaan sinä iltana saaneet. ”Niin, mitenkä sen salaisuuden sitten kaupallistaa ja markkinoi asiakkaille...?” lopetti Piki-Pentikäinen puheensa arvoitusk-sellisesti.

Ryhmä siirtyi kahden korpin kodalle Pikkuortin pitäessä tunnelmaa yllä. Nipani Taemi oli ottanut yksisilmäisen hauen jälleen mukaansa ja Pikkuortti täyttelikin ahkerasti idänpääpiön kuksaa pitääkseen yksisil-mäisen penkillä piilossa. Rossini kävi muuntautumassa ketuksi, helmi-pöllöksi ja viimein karhuksi ennen kotoaan astumistaan. Hän murisi ja ärisi, ähisi ja puhisi, huojui ja heilui, merkkasi taivaan kannen ja kääpiöi-den naamat ja ryhmän tunnelma alkoi nousta.

Hetki vielä, niin kääpiöt paljastaisivat suuren salaisuuden, niin us-kottiin. Mutta kun shamaanin huomio oli hetken kiinnittyneenä Nipani Taemin yksisilmäiseen, kolme kääpiötä pääsi livahtamaan kahden korpin kodalta. He kiirehtivät juoksujalkaa autolle, nauraen ja kiittäen illasta, mutta samalla keskenään levottomasti sihahtellen. Salaisuuden etsijät, tulevat tarinantakojat alkoivat jo vaipua epätoivoon.

Idänpääpiön kiusaukset

Inarin älykkö huomasi kuitenkin tilaisuuden koittaneen ja johdatti Ni-pani Taemia kohti neljän neitsyen kammia. Hän toi kasan kirjoja näy-tille, koska tiesi idänpääpiön rakastavan lukemista. Idänpääpiö silmäili kirjoja, siemaillen samalla maltaista, humalasta ja vedestä valmistettua juomaa. Tunnelma oli raukea ja Pieni punainen, Satu-Anni ja Harakka-Akka alkoivat varovasti johdattaa puhetta salaisuuksia kohti.

Idänpääpiö, tavoilleen uskollisena, puhui rauhallisesti kaikesta muusta, mutta ei suostunut paljastamaan mitään. Totesi vain ykskantaan ettei mi-tään salaisuutta ole olemassakaan. Satu-Anni ja Harakka-Akka tarjosivat Nipani Taemille päivällä hankkimaansa espanjalaista härän verta, johon oli hieman lisätty viinirypäleitä ja annettu hetki käydä. Satu-Anni puhui rauhallisesti ja kauniin sanoin, vedoten idänpääpiön taitoon kirjoittaa,

pyytäen salaisuuden verhon poistamista.

Aikanaan häränverikin loppui ja kun mainittavaa edistymistä ei ta-pahtunut, Pieni punainen rähisi jalkaa polkien ja vaati idänpääpiötä ottamaan selvemmin kantaa asiaan. Idänpääpiö nousi ylös ja oli jo poistumassa, kun Harakka-Akka esitti suurella äänellä vielä viimeisen tarjouksen: ”Tuon sinulle kultaisen kuksan ja hopeisen puukon, saat seit-semällä valkealla tammallani ratsastaa yhtä aikaa – jos paljastat meille kaipaamamme salaisuuden!”

Idänpääpiö näytti kuin miettivän hetken, sitten hän koppasi kirjat kainaloonsa ja poistui neljän neitsyen kammista nyt kuuluvalla äänellä lausuen: ”Kulta on lasten kukkasia, hopeat hevosten helyjä!” Idänpääpiön lähdettyä naiset poistuivat äänettöminä kukin taholleen. Pieni punainen vielä pysähtyi pianon luona ja soitti seitsemän laulua takaperin, lopusta alkuun.

Jatkuuko toisessa osassa...?

Onko salaisuutta lainkaan olemassa? Paljastuuko se Inarissa? Löytääkö Siirtis-Väne oikean tunturitien? Paraneeko Mehtä-Raijan pohje?

Entä – ovatko kääpiöt sittenkään kääpiöitä omasta tahdostaan? Jos he ovatkin noiduttuja ihmisiä ja joutuvat toteuttamaan suurta kirousta? Oli-siko Nipani Taemi mennyt Santaparkiin vapaasta tahdostaan?

Tämä ja paljon muuta toisessa ja viimeisessä osassa! Vain Jatulin ver-kossa – roiku siis mukana!

Tämä tarina on aivan tosi!

Tarina syntyi Muonion lähijakson väliyönä ja se kerrottiin tarinamestalaisille 31.10.2009. Kaikki tekstissä mainitut hahmot ovat todellisia ja tapahtumat ovat suoraan yhteydessä todellisuuteen.

Kääpiö – inhimillinen olento, jonka tiedollinen taso on usein keskimääräistä korkeampi. Uskoo yleensä itsekin mitä puhuu, kärsii joskus ympäristön vastaanottokyvyyttömyydestä.

Isar, pirkkalainen – Sari Poikela
Professori Epoi-Kela – Esa Poikela
Idänpääpiö Nipani Taemi – Tapani Niemi
Eiri Asbjörn, Norjasta 400 vuotta sitten tullut kääpiö – Eiri Sohlman

Tarinantakoja – viaton ja tiedonhaluinen Lapin ihminen, usein kehityskelpoinen, harhaan johdettavissa.

Mehtä-Raija, shamaanin sukulainen – Raija Mehtälä
Muonion menninkäinen, Pikkuortti – Markku Kuortti
Inarin älykkö – Oda-Liv Lackschewitz-Koivisto
Muonion Rossini, shamaani – Jari Rossi
Kemijärven Maamo – Päivi Kostamo
Harakka-Akka – Henna Koskinen
Pieni punainen – Aija Aarreveara
Iriane Horn – Irene Kangasniemi
Kultamies – Matti Jauhiainen
Vapaamies – Manu Friman
Atro – Arto Enojärvi
Satu-Anni – Annika Eräpuro
Sukankutoja – Maria-Liisa Tiihonen
Yliseen maailmaan katsova naiskertoja – Lea Kaulanen
Puuksi muuntautuva mies, yleensä kuuseksi – Vesa Haataja

Piki-Pentikäinen – matkailuyrittäjä Länsi-Lapista
Siirtis-Vänen ja Dianan oikeita nimiä kirjoittaja ei koskaan saanut tietää.

Yksisilmäinen hauki – kamera, joka tallentaa elävää kuvaa
Jatulin verkko – Optima-oppimisympäristö verkossa

KALEVI LEPPÄNEN

Karhu on karvainen

Kävelin kohti kirjastoa kotikatuani, niin kuin aina. Paitsi että minusta tuntui välillä askeleitteni olleen jotenkin sellaisen vanhemman tutkijan, välillä kuin erämiehen. Pitempää ja hitaampaa askellusta, siinä ehtii miettiä missä vaiheessa sitä oppimisen kehää sitä ollaan. En juurikaan nostanut katsettani enkä tarkkaillut mitään. Sellaisia ovat vanhat tutkijat, erämiehet taas katsovat enemmänkin eteensä ja ovat tarkkoina. Ei niitä karhuja ja muita metsän eläviä voi muuten havaita, ei lukea luonnon merkkejä, ei tunnista suunnistuksen apuvälineitä.

Vasta vanhan Eeron kahvion kohdalla katsoin sen pihalla tupakkiaan poltelleita miehiä. Sain idean dekkariani varten, kahviohan on lähellä poliisiasemaa, jossa työskentelee komisario Pee. Hallintokeskuksen rakennukset ovat vieressä, mutta osaan kyllä kirjastoon. Lappi-osasto odottaa siellä, nyt tarvitsin tietoja karhuista. Olin taas valinnut tarinankerrontaa varten aiheen, josta tiesin mahdollisimman vähän. Aihealueena olisi erä.

Edellisiltana olin tavannut naapurin Jounin, joka kertoi mukaelman karhutarinasta, jossa kiivetään puuhun karhua pakoon. Siinä pääsee paska karhun silmille ja sankari pelastuu. Vasta paljon myöhemmin saisin tietää, että tämä on se sama tarina, kiertää satoina versioina, kaikki tosia. Tämän oli kertonut Pokka-Alman paikassa hänen miehensä, karhunkaataja tietysti itsekkin.

Minusta näytti, että kirjaston tati jo tuntee minut. Ainakin antoi ison nipun kirjoja, karhukirjoja. Haluan lukea faktaa. Sain tietoja, jotka in-

ternet myöhemmin vahvistaa – siitä miten karhuja pyydetään nyt. Nyt on sääntöjä ja on kalustoa. Kaikki tuntui kovin kylmältä, eihän tällaisesta ole tarinan pohjaksi, vaikka hyvähän niistä on tietää, nykyajan meiningeistä. En minä kyllä tällaisista ala kertoa, jos ei joku vasiten kysy. Karhun fyysinen olemus, aistit ja elintavat kiinnostavat, nehän on tiedettävä, jos meinaa uskottava karhumies olla. Painan visusti mieleeni, teen muistiinpanoja ja otan muutaman kirjan varmuudeksi kotiinkin.

Entisaikojen erämies metsästi karhuja ennen kaikkea siksi, että se haittasi hänen muita elinkeinojaan: raateli tai söi hänen poronsa, lehmänsä, hevosensa, koiransa ja vei hirven, pelotti muun riistan, söi joskus kalat kudulta tai mehiläisten hunajan. Vaikka karhun tiedettiin vain harvoin käyneen ihmisen kimppuun, sitä pelättiin tämänkin uhan takia. On helpoa kuvitella se jännitys ja kiihko, joka liittyi karhumetsälle lähtöön ja itse metsästykseseen, saaliin saamisen jälkeen toisaalta karhun kunnioitus, toisaalta riemu, uho ja suorastaan orgastinen ilo. Sivuosaan jäivät siinä hässäkässä kaadon käytännön seuraukset, niitä saattoivat heti silloin ajatella vain naiset.

Paulaharjun kirjan löydän omasta hyllystäni. Hän on hyvä kertoja, aiheesta kuin aiheesta. Kertomuksesta Sieppijärven kylän miesten entivanhasesta pyynnistä saan käsityksen siitä mitä karhunkaato oli ennen. Siinä on hohtoa, siitä on kerrottava. Tiedän, että vangitsen kuulijani, kun joskus muistelen näiden miesten kamppailua. Siinä kunnioitetaan karhua ja miehiäkin. Saivathan he lopulta voiton kuninkaasta, mutta kovalle se otti. Karhu oli parempi sittenkin, kuoli kunniakkaasti. Miehet säilyivät hädin tuskin hengissä, suurella porukalla kun metsästäivät, mutta kurjilla aseilla. Pyynti perustui mieskohtaiseen taitoon ja yhteistyöhön ja tarina rehellisyyteen, joka ei kaunistellut, ei romantisoanut. Joku meni sentään pakoon ja piiloon, toisella oli enemmän hullun rohkeutta. Kumpi on parempi?

Maalasin tarinaa mielessäni, kelasin tietoja. Liian pitkähän tästä taitaa taas tulla, opiskelukaverit eivät sitä ehdi ja jaksaa lukea. Mutta keuhvat kyllä, että oli siinä paljon tietoa ja se tuli äkkiä. Mukavahan sitä on sellaista kehua kuulla. Mutta mieluummin olisin ollut siinä kaatoporukassa kuitenkin, siellä Sieppijärven miesten mukana. Alkoi tuntua, että minulle kasvaa erämiehen sielu, vaikken siellä pärjäisikään, se on liian raakaa ja kovaa. Elän kuin elokuvassa, kuvittelen, eläydyn, näen unia,

olenko tässä maailmassa? Olenko karhu? Ainakin tunnen sympatiaa ja liityn Pro Karhu-tukiryhmään.

Ja sitten sain lukea Ekin Unton kirjat. Aina vain paranee. Nyt on romantiikka entistä kauempana. Tämä on luomua, taistelua mies karhua vastaan tai oikeastaan mies ja ase ja ennen kaikkea koira ja toisella puolella on se karhu. Uuvuttavia matkoja tehdään pitkin kairoja, tavoitteena vain yksi: taistella ja voittaa. Unto kuvaa hienosti uupumusta, tuskaa, päättäväisyyttä, suoraviivaista kulkua väistämätöntä kohti. Luonto antaa ja luonto ottaa. Unto vihaa teeskentelyä, hienostelua, pehmeyttä, konstailua, koketeerausta. Unto on minun eräkirjailijani, kunnioittaa luontoa ja elää luonnon kanssa kamppailuaan. Siinä on ammuttava, kun saalis sattuu ja lihan ja elannon tarvehan on aina. Karhu ja hirvi, sama se sille, mutta kesken ei hommaa jätetä. Kavereistaan Unto rakastaa vain koiraan, silloin kun ne hoitavat hommansa. Silloin hän kehuu ja paijaa, jos ei, hän hakkaa. On vaikeaa karsia Unton tekstiä. Tiedän, että karhutarinoissani on aina oleva Unton maku ja haju, siinä on hurme ja haukun kiivaus.

Olin aikoinani olutasioita selvittäessäni tutkinut Kalevalaa ja siitä Oluen syntyä. Lönnrot oli tehnyt ilmeisesti virheen viitatessaan karhun sylkeen hiivana, karjun syljen sijasta. Mutta sen kautta löysin joka tapauksessa uudelleen Kalevalan karhukuvaukset. Ne vasta komeita ovatkin ja päätin niiden olevan osa suomenkielistä karhutarinointiani, jos sellaista joskus tarvitaan. Myyttinen ulottuvuus on kaiken kaikkiaan keskeinen osa suomalaista karhukäsitystä.

*”Ei otso olilla synny
Eikä riihiruumenilla,
Tuoll’ on otso synnytetty,
Mesikämmen käännytetty
Luona kuun, malossa päivän,
Otavaisen olkapäillä,
Ilman impien tykönä,
Luona luonnon tyttärien.”*

*”Otsoseni, ainoiseni,
Mesikämmen, kaunoiseni!
Elä suutu suottakana,*

*En minä sinua kaannut,
Itse vierit vempelätä,
hairahit havun selältä”*

Puhelimessa saan Niemen Tapsalta sitten uuden ulottuvuuden tarinaani. Siinä Matti Sarmela selittää kulttuurihistoriallista puolta, sitä miksi karhurituaalit ovat syntyneet.

Sarmelan mukaan karhuriiteillä on yhteinen perusta pohjoisten kansojen keskuudessa. Muun muassa myytti taivaasta alas lasketusta karhusta, rituaalinen karhun lihan syönti, karhun palauttaminen, karhutotemismi, karhun lukeminen ihmisen sukulaiseksi ja naisten erityinen suhde karhuun ovat yhteisiä. Karhunäytelmä olisi tuskin syntynyt ja säilynyt tuhansia vuosia siksi, että metsästäjät olisivat uskoneet karhu-ihmeeseen, alas lasketun karhun ylönousemukseen tai kultin uskonnolliseen voimaan. Pohjoisten metsästäjien elinympäristössä saalisriiteillä oli perustavaa laatua oleva ekologinen merkitys. Karhu oli peurojen ohella vaihtoehtoinen ravinnon lähde, kevättalven tärkein saaliseläin. Ritualisoimalla karhun metsästys julkistettiin karhujen tappaminen ja otettiin karhuresurssi yhteisön valvontaan ja yhteiseen omistukseen. Se esti anarkian niukkana saalisvuonna, varsinkin kun syksyllä merkityt karhunpesät olivat miesten tiedossa. Riitillä estettiin yhteisön pahin uhka, hajoaminen. Sillä on laajemmat yhteytensä ja tavoilla, myyteillä ja rituaaleilla omat syynsä. Karhuriitit säännöstelivät resurssien käyttöä ja pitivät yllä sosiaalista järjestystä. Ne antoivat uskoa turvallisuuteen, luonnon ja eläinten uudelleensyntyy, elämän jatkumiseen.

Olin saanut tarpeellista syvyyttä tarinani pohjaksi ja aloin olla niin tyytyväinen, että kirjoitin tietojani sadun muotoon. Siitä tuli huono tarina. Päätin, että jos saan esittää lähijaksolla erätarinan, en kerro sitä satua. En saanut esittää silloin mitään, mutta olin hermostuksestani huolimatta jokseenkin varma kyvystäni jonkinlaisen tarinan kutomiseen.

Katsoessani yhtenä iltana itseäni kuvastimessa huomasin jopa, että rintakarvani olivat ikään kuin kasvaneet. Olinko alkanut muuttua karhuksi? No mikäs siinä. Vasta kuukausien päästä aloin miettiä mitä oikeastaan kertoisin ulkomaalaiselle turistiryhmälle, jos pyytäisivät kertomaan karhuista tai vaikka yleisemmin Lapin eläimistä. Siitä vain kelaamaan, kun perustietoa on. Helppoa se ei ole, mutta alku tuli kuin itsestään: *There was a group of men in Sieppijärvi village...*

IRENE KANGASNIEMI

Tarinoita voi kertoa niin monella eri tavalla

”Pää on pantu mättähästä, silmät lammin pulpukoista, korvat lammin lumpehista, sarvet raian haarukasta” (Ote Kantelettaresta 119/161)

Lappi on täynnä tarinoita, jotka kertovat lappilaisen ihmisen, eläinten ja kasvien selviytymisestä vuodenaikojen kierrossa. Tarinoita on kerrottu sukupolvelta toiselle sanoin, kuvin, lauluin ja tekstein. Myös esineillä on omat hiljaiset tarinansa.

Minua on aina kiehtonut Lapin luonnonmateriaalien kauneus. Mielestäni Luojan luomat luontokappaleet – esimerkiksi kasvit, puut, poro ja poronsarven muodot – ovat muotoilua parhaimmillaan. Luoja on ja on ollut paras taiteilija. Esimerkiksi Lapin kelon pintaan on syntynyt vuosisatojen kuluessa kaunis harmaa patina. Haluan töissäni kunnioittaa luonnon omia muotoja ja pyrin mahdollisimman vähän muokkaamaan niitä omin käsin.

Kun hain Lapin yliopiston tarinamestarikoulutukseen vuonna 2009, kirjoitin hakemukseen haluavani erikoistua keksimään uuden tavan kertoa tarinoita. Halusin oppia kertomaan tarinoita, joissa hyödyntäisin kuvallista ilmaisutaitoani, kädentaitojani sekä kaikkia kuutta aistiani yhdistämällä ne osaksi kertomaani tarinaa. Valmistan moniaistisia töitä, jotka kertovat tarinaansa Lapin kahdeksasta vuodenaajasta, eräkulttuurista, entisajan pyhistä paikoista, tietäjistä ja Tarujen Pohjolasta. Myös moderni

Lappi saa tilaisuuden kertoa nykytilastaan.

Vuonna 2010 hain Suomen kulttuurirahastolta apurahaa tarkoituksenani valmistaa taideteoksia, jotka ovat peräisin Lapin luonnosta saatavista materiaaleista, ja joita voi vastaanottaa eri aistien kautta. Seuraavan vuoden keväällä sain tiedon minulle myönnetystä apurahasta, joka mahdollisti jo vuosia hautuneen idean toteutuksen aloittamisen. Lanta ja Lappi -niminen teos valmistuneen töistä ensimmäisenä.

Tarinamestarikoulutuksessa saamani oppi on teosteni tiedollinen runko. Teosten ideoinnissa ja suunnittelussa hyödynnän ja sovellan koulutuksessani saamaani oppia ja tietotaitojani. Valmistamiini kuvallisiin töihin liitän myös kirjallisen tuotokseni. Kirjallisessa osuudessa kerron myös tietoa materiaaleista. Miksi esimerkiksi kelo kiertyy ja millä tavalla kurmunpaarman reiät ovat syntyneet poronnahkaan? Näyttelyvieraat saavat lukea myös teosteni syntyprosessista, mistä seuraavassa pari esimerkkiä.

Lanta ja Lappi

Olen Lanta ja Lappi -niminen teos. Näpernöömi Irene Kangasniemi valmisti minut poronmokkanahasta. Häntä on aina kiinnostanut Lapin ja lannan raja, koska hän on tiennyt, että yksi oletetuista Lapin ja lannan rajoista kulki keskellä Kemijärveä. Hän oli tavattoman onnellinen saadessaan käsiinsä Tapani Niemen kirjoittaman kirjan Lapin ja lannan rajalla. Niemi oli yksi tarinamestareiden kouluttaja ja hänen vankka tietämyksensä Lapin historiasta antoi näpernöömille uskalluksen valmistaa kuvittelemansa entisajan Lapin ja lannan raja tähän teokseen.

Niemi kirjoittaa teoksessaan, että Kemijärvellä Lapin ja lannan raja kulki Luuksinsalmen eli Joutsensalmen kautta. Näpernöömi tiesi aikaisemmin, että hän on saanut alkunsa Luuksinsalmen saarella, koska hänen isänsä oli töissä uitossa ja Luuksinsalmen saarella oli entisten uittomiesten muonitus- ja yöpymispaikka. Syyskesällä 1959 näpernöömin äiti ja isä sousivat Luuksinsalmeen halontekoon. Kemijärven aava selkä, Tossanselkä myrskysi. Irenen vanhemmat jäivät yöksi Narkiperään ja jatkoivat matkaa seuraavana päivänä Luuksinsalmen saareen, jossa he viipyivät halonteossa kuukauden päivät. Suomenkielinen luuksi- tai luutsiväännös tulee saamen sanasta njuksa, joutsen.

Näpernöömi on kuvannut minuun ikivanhan Lapin ja lannan rajan, joka esti lantalaisia erätalonpoikia tunkeutumasta metsälappalaisten eränavoinnoille. Ennen vanhaan rajat muodostuivat perheiden, sukujen, pyyntikuntien, kylien tai heimojen ikivanhojen nautintaoikeuksista, jotka olivat syntyneet jopa useiden satojen vuosien aikana. Näpernöömi imi itseensä tietoa tarinamestarikoulutuksessa. Erityisesti häntä kiinnosti se, mitä hyötyi muinaisajan ihminen 1400-luvulla vetämällä rajoja keskelle tietöntä erämaata ja asumaton lapinkorpea.

Nautintaoikeudet eli taloudelliset edut saavat ihmisiä jakamaan maita ja luomaan rajoja. Siksi saamelais- ja lantalaiskylät pitivät tiukasti kiinni nautintarajoistaan. Itse asiassa koko maanääri oli jaettu eränkävijöiden kesken. Vanhassa Lapissa kaikki varallisuus syntyi erämaista ja siksi erämaiden nautinnoista tapeltiin vuosituhsia. Vuonna 1673 kruunu antoi Kalmarin plakaatin, eräänlaisen asutuslain, joka muutti kaiken. Keminlappalainen kulttuuri sulautui sadassa vuodessa erätalonpoikien elämänmuotoon.

Irene halusi tehdä minusta ennen kaikkea kosketeltavan teoksen. Minua saa siis koskea ja hypistellä. Poromokkanahka ei ole näpernöömin valmistamaa ja värjäämää, mutta sen löytyminen valmiina alkoi kiehtoa hänen tuntoaistiaan. Minussa on myös ihana nahantuoksu. Näpernöömi halusi solmia minuun satoja solmuja, koska tällä tavalla työskentelemällä hän sai mielestään poromokan sellaiseen muotoon, että teos innostaisi ihmisiä myös koskettamaan minua katsomisen lisäksi. Hän haluaa osoittaa teoksellaan erityisesti sitä, että sana Lanta ei tule lannasta eli eläinten ulosteesta vaan sanasta land – maa.

Toivon mukaan minua on kaunis katsella ja mukava hypistellä. Haluan tuoda iloa katsojan silmiin ja omalla tavallani kertoa kuinka kaunis oli entisajan Lapin ja Lannan maa.

Lapin rumpu – noitarumpu

Suomessa on säilynyt nykyaikaan ainoastaan palanen Lapin noitarummun vasarasta, jota säilytetään Kansallismuseossa Helsingissä. Näpernöömi Irene Kangasniemen tutkimuksen tuloksena on selvinnyt, että 1700-luvun alussa Lapista lähtöisin olevat alkuperäiset, talteen kerätyt lapinrummut, lukumäärältään noin 70 rumpua, löytyvät tänä päivänä vain muutamasta museosta, jotka sijaitsevat Ruotsissa, Norjassa, Saksassa, Englannissa,

Ranskassa ja Italiassa.

Näpernöömi haluaa kunnioittaa ja viedä eteenpäin vanhaa kulttuuriperinnettä, tekemällä perinteisillä ja tutkituilla menetelmillä lapinrumpuja. Ensikosketuksen rumpujen valmistukseen hän sai vuonna 1982 valmistussani käsityöalan oppilaitoksesta. Vuoden 1994 jälkeen, kun Irene valmistui Taideteollisesta korkeakoulusta, aloitti hän systemaattisen kirjallisuuden tutkimisen perehtyen esimerkiksi Johannes Schefferuksen teokseen Lapponia vuodelta 1674 ja ruotsalaisen kansatieteilijä Ernst Mankerin teokseen Lapinrumpu sarjassa Etnologien monografia vuodelta 1938.

Tutkimalla ja tekemällä rumpuja 26 vuotta näpernöömi on huomannut, että nykypäivänä ihmiset osaavat antaa maailmanlaajuisesti arvoa käsin tehdyille lapinrummille ja sen perinteille. Rumpu edustaa kulttuurin säilymistä ja eteenpäin viemistä. Valmistamalla rumpuja näpernöömi haluaa tukea rumpukulttuurin säilymistä ja eteenpäin viemistä. Myös tarinat kuuluvat rumpuun: minkä alueen rummusta on kysymys, mikä oli rummun tehtävä ja millä tavalla samaani aikoinaan valmistu rumpunsa.

Irene on tutkinut paljon kirjallisuutta ja hän on löytänyt tietoa esimerkiksi Juha Pentikäisen kirjoittamista teoksista, jotka käsittelevät muun muassa samanismia arktisella alueella sekä samanismin liittymistä rumpuihin esimerkiksi Siperian alueella. Saamelaiset ovat ikuistaneet näkemyksensä maailmankaikkeuden rakenteesta noitarumpujensa eli kannusten kalvopinnalle. Pintakalvo on julkinen, kaikkien nähtävillä oleva osa. Sen sijaan rumpujen takaosa on rummun sisin osa muun muassa siperialaisten samaanien tietojen perusteella. Sisin on samaanien omaa esoteerista, suppealle piirille tarkoitettua tietoutta, johon hän vihki vain seuraajansa.

Rummuttaessaan samaani katsoi sisintä kalvopintaa. Rummun takaosaan oli kiinnitettyä myös rummutusta säestävät metallihelyt ja amuletit, samaanin apu- ja suojelushenget. Rummun taakse samaani saattoi ripustaa roikkuvia rummulle tarkoitettuja lahja-antimia. Lisäksi samaani saattoi ripustaa sinne hopea-, vaski- eli kupari- ja rautahelyjä. Koruja lahjoitettiin rummulle myös uhreiksi ja rummun voiman lisäämiseksi. Metallihelyjen tarkoituksena oli myös kilinän aikaansaaminen rumpua käytettäessä. Rummun taakse ripustettiin myös petojen kynsiä sekä metsäneläinten korvia ja karvoja. Ne ripustettiin mahdollisesti siitä syystä, että ne auttoivat pyyntionnen taikomisessa rummun avulla.

Salainen, sisäpiirille tarkoitettu esoteerinen tietous on rumpujen tulkinnassa avainasemassa. Henkilö, joka tunsi symboliikan ja koko mystiikan,

oli noadi, saamelaisten samaani. Rumpu on osa samanistista mytologiaa ja rituaalia, jolloin samanismin voi määrittää ”mielen kieliopiksi”. Keskeistä siinä on, paitsi samanistisen epiikan eli kertomaruoudun osaaminen, myös kognitiivisen kartan, tiedollisen perinteen hallinta, jonka eksperti samaani yhteisössään oli. On säilynyt muutama viite siitä, että saamelaisilla olisi ollut eri tarkoitukseen rakennettuja ja pyhitettyjä rumpuja.

Kuviodien tulkinta on riippunut siitä, mitä ammattikuntaa tulkitsija on kulloinkin edustanut tulkittessaan rumpujen symboleita. Kun 100-vuotias Anders Poulsen oli Vesisaaren käräjillä vuonna 1691 kuulusteltavana noitarummun käytöstä, hän tulkitsi melkein kaikki rumpunsa kuvat kristillisiin käsitteisiin välttääkseen ankarimman tuomion, joka saattoi olla tuomio kuolemaan. Ennustamista ajatellen kukin rummun kuvittaja maalasi omat intressipiiriään vastaavat kuvat, ja siksi rumpuja on vaikea käyttää saamelaisen uskonnon yhtenäisenä uskontohistoriallisena lähteenä.

Kuvien valinnassa näkyi myös ”poliittinen laskelmointi” eli rummulle maalattiin kristittyjen jumala sekä pappi ja muita virkamiehiä, jotta voitiin ennustaa näiden vierailut. Rumpu oli eritoten Kemin saamelaisille tärkeä väline, koska he usein saivat maksaa veroa kahdelle, jopa kolmellekin valtakunnalle, ja heille oli tästä syystä tarpeellista etukäteen tietää, ketä kutsumattomia ”kalliita” vieraita he milloinkin joutuivat vastaanottamaan. Kuvien tulkinta tietämättä niiden tekijöiden tarkoituspäätä voi johtaa harhateille ja siksi niiden tulkinnassa pitäisi olla varovainen.

Näpernöömi Kangasniemeä on jo vuosien ajan askarruttanut kysymys, minkälainen oli Kemijärveltä aikoinaan löytynyt rumpu. Ernst Mankerin teoksessa Die Lappische Zaubertrommel on kertomus siitä, miten Olof Rudbeck kartoitti 1600-luvun lopussa Kuolan alueen rumpuja. Kirjassa on esitetty kuvin, tekstein ja piirroksin kaikki 70 säilynyttä rumpua Norjan, Ruotsin ja Suomen Lapista. Mankerin teoksessa on kuvattuna myös sellaisia rumpuja, joiden symbolimaailman ovat esimerkiksi papit tallentaneet muistiinpanoihinsa. Alun perin Skandinaviassa oli säilynyt satoja rumpuja, jotka oli koottu Kööpenhaminan museoon. Ne kaikki tuhoutuivat Kööpenhaminan palossa vuonna 1795.

Näpernöömi Irene on aloittanut aktiivisen tutkimisen oman kotipaikkakuntansa Kemijärven rummusta. Hänen harmikseen rumpu ei ole säilynyt ja siksi tieto on hankittava tipottain eri lähteistä. Mutta näpernöömin tutkimusmatka jatkuu. Ehkä jo seuraavaan teokseen Saivo, Seita, Samaani hän on valmistanut oman kotipaikkakuntansa rummun.

MANU FRIMAN

Poron vuosi

Kuuleppa väärtirukka, olekko koskaan hunteerannu minkäläistä tuntus olla porona?

Mie piän, että se vois olla hauskaa.

Synnyin keväällä palvelle ko aurinko paistoi ja herätti luonnon henkihin.

Kurjet tanssahteli jänkälä, mettot pörhisteli vielä soitimella, jokisulasta kuului joukhaisen huuto.

Hanhet lensit aurassa huutaen kevätterhveisensä. Niilä oli niin hoppu pesihmän, ettei net joutanheet pysähtymhän.

Miehän painoin syntyessä vain siinä kuus kilo.

Juoksin emän perässä ja välistä eessäkin. Tutustuin kaikkiin ihmeellisiin asioihin, imin hyvää emän poronmaitoa puolitoista litraa päivässä ja kasvoin niin nopeasti, ko poronmaito sisältää niin paljon rasvaa, jopa 60 rosenttia ja proteiinia 30 rosenttia.

On se maito ihmisillekki hyvää, Siperiassa ne lypsävät maitoa ympäri vuo. Ihmiset tekevät maiosta juustoja ja kuivaavat sitä ”kahvikermaksi”.

Parin päivän ikäsenä sie ihmisrukka et olis saanu minua enään juoksemalla kiini.

Niin nopeasti mie kasvoin.

Kevälä herkuttelima saroilla, heinillä, lehtipuitten uusilla versoilla, horsmalla ja kaikenlaisilla muilla tuoreilla kasveilla.

Elämä on onnellista, aurinko paistoi ja kevät muuttuu kesäksi ja mailma oli täynä kaikenlaista uutta. Käki aloitti kukuntansa, oliko se viis vai kak-sitoista kertaa.

Mutta. Tiättäkö mitä sitte tapahtu?

Sääsket sikisivät jänkkävesissä ja hyökkäsivät kimphun inisten ja pistäen, paarmat ja kaikki muutkin pörrävät ja purevat ilkimykset ilmestyvät, eikä saanut olla hetkeäkän rauhassa.

Silloin met kokkoonuima yhteen toisten porojen kanssa jänkile tai tuntureitten laele. Ja tiätkö miksi?

No ko meitä on paljon yhdessä, niin ei niitä sääskiä ja muita ilkiöitä riitä niin paljon minua purehman.

Voi kauhistus !!!

Tullee pöriseviä konheita, joila on neljä pyöreää jalkaa ja päälä isoja miehiä, jotka huutavat kimeästi ja pieniä nelijalkaisia otuksia, jotka haukkuvat meitä. Net oli kuulema poromiehiä mönkijän päällä ja porokoiria, emä kerto. Net ajavat mejät isomphin tokhin ja sitte ihmeellisen verkon sisäle, josta ei pääse läpi. Se on kuulema syöttöaita. Emä ei näytä pelkäävän, onhan se tottunu tähän. Mejät ajethan pienemphän aithan. Sielä oli taas net isot ihmiset, ja niilä oli käessä semmonen vapa, jota sanothan vimpaksi. Voi että pelotti. Net pujotit vimpan päässä olevan narun kauhlan ja panit punasen numerolapun kauhlan. Jo mie olin ylpeä siitä numerolapusta, mie olin numero 99. Sitte mie rouin ja löysin emän – oli se ihanaa ja turvallista.

Yöllä net samat ihmiset tuli niitten vimpojen kanssa ja otit kiinni. Net leikkasit korhvan merkin terävällä puukola, saman ko emälä. Kyllä se pelotti ja sattuki vähän, mutta nyt mulla oli samanlaiset korvat ko emälä. Olin mie vähän ylpeäki.

Meät laskethin ulos. Vapaus koitti, mutta syöpä ei ollut hävinnyt mihinkhän, sitä oli enemän kuin aiassa, ainaki se tuntu siltä. Emäki puotti sarvet ja alko vaihtamhan karvaa. Kyllä se oli kaamean näköstä, kyllä se oli rohki ruma, ei sarvia ja karva lähti tuppona, mulla senthän komea kiiltävä karva, ja alkavat piikisarvet, vaikkakin nahkapääliiset, mutta komeat.

Miehän olin melkein ko iso poro.

Koitti syksy, käki heitti kukkumasta, ko se löysi kypsän hillan. Kurjet opettivat poikasia lenthon jänkälä, joukhaiset huusivat järvellä.

Sienet kasvoivat, kyllä net olivat hyviä, niitten perässä met juoksima heti auringon noususta alkaen. Siittä sitä sahan parasta vararavintoa, siittä se pinta kasvaa. Pintahan on meile niinko eväsreppu, jonka avula met selviämä talvesta.

Tuli pakkaset, tuli ruska ja koivun lehet ei maistunheet enään hyvältä. Met kahlasimma rantaveeessä ja syöimä raatheita ja kortheita. Met hangathin nahkasarvia puihin, eli niin ko sanoithan met kelothin sarvet ja ko nahka lähti pois tuli sarvista tosi komeat.

Sitte tuli isoja hirhvaita, niilä oli tosi komeat sarvet, ja mulla vain tämmöset piikkisarvet.

Net ryki ja uhosi, ja sitte net tappeli keskenhän ihan tosishan. Ja se voittaja kokosi vaamit, minun emänki, parttiohon ja vahti ettei kukhan muu hirvas päässy lähelekhän. Emä sano että se on se rykimäaika.

Hirhvaitten komeat sarvet tippu ja niistä tuli nulppoja. Olit ne tosi surkean näkösiä sen jälkhen ko ne oli tiputhanhet sarvet.

Tuli pakkaset, oli kylmä, huuru nousi jänkiltä. Ja taas ilmesty net nelijalkaset pörisevät vempelheet ja mejät ajethin taas aijan sisäle ja kaartheeseen. Kaartheesta mejät ajethin kirhnun ja sielä net ihmiset tarttu kiini sarvista, koposteli eli kokkeili käelä korvat ja net joila ei ollu merkkiä korvassa, sait merkin. Sitte net työnsi käen jalkovälhin ja koetti, onko koiras vai naaras, kaikki naahraat sait semmosen lukumerkin kylkhen ja elläinlääkäri pisti loislääkheen ja tahapuhlen semmonen keltanen väri merkiksi.

Minua net katto vähän aikaa, kumpi luukku, methän vai teuhraaksi? Sitte se mies sano: ” Kyllä tuosta tullee rohki hyvä hirvas, ei ku elämään.” Sittein minut veethin sarvesta kaartheeseen, jossa emä jo oottiki. Sieltä meät pätethin vappauthen, methän, niin ko net sano.

Taihvaalta alkoi tulla semmosta valkoista, en mie tiennyt mitä se oli mutta emä sano, että se on lunta. Järhviin tuli jää ja met kävelthin jään päälä ja syöthin kortheitte ja luhan latvoja.

Lumen alta piti opetella kaivahman suolaheinän juuria ja marianheinää elikkä hajuheinää, ja kun lumi paksuni, niin jäkälää ja varpuja.

Oli se kouvaa aikaa, ja pimeää, ko aurinko ei noussu ollenkhaan ja jalat oli liian lyhyet, ko lunta oli niin paljon että emän jäljessä juuri pysty kävelehmän. Kuu paisto kylmästi valaisten hanget ja revontulet tanssah-teli taihvaala.

Tuli ensimmäiset auringonsätheet, jotka lämmitti, päivästä tuli lämpimämpi. Ilmassa oli jonkin uuvan ootus. Tuli keväthanget, kevätmyrskyt tiputtivat luppoa puista ja oli helppo kulkea ja ruokaa oli pitkin mettiä. Emä alko olla outo, se tökki sarvilla minua, se oli ihan outo.

Tuli kevät, aurinko paistoi ja tievoille ilmestyi pälviiä, sinne se emä meni ja teki uuvan vasikan, mie vain kattoin naapuritievalta ja olin vähä katheellinen. Siittä se aikuisuus alkoi.

Minusta tuli kermikkä. Mutta on mulla yksi iso haave!!

Ko mie kasvan isoksi, niin minusta tullee joulupukin ajoporo.

MANU FRIMAN

Miten syntyi tarina poron vuodesta

Opintojen tietoversthaan tuloksena mulle lankesi aiheeksi *poro ja porotuotteet*. Tehtäväksi tuli hankkia tietoa ja luua tarina seuraahvaan lähiopetusjakshoon. Tiedonhankinta käynnistyi suhteellisen helposti heti seuraavalla viikolla, olihan aihe kuitenkin tuttu, ko olin koko pienen ikäni porojen kanssa värkänny, olihan isä poromies ja kotona oli aina ollu poroja, niin pöyässä ko pihalaki.

Ensiksi hankin tietoa poron lihan sisällöstä ja lihan hyvistä terveysvai-
kutuksista, terveellisen rasvan määrästä ja seleenistä ja kaikista hyvistä
vitamiineista. Päälähteenä oli *Milla Niemen* (07/2007) Helsingin yliopis-
ton Elintarviketeknologian laitoksella tekemä kirjallisuuskatsaus, jossa
koothan yhthen poronlihasta ja poronmajosta tehtyjen tutkimusten tu-
loksia. Sieltä löyty kaikkia mahdollisia tutkimuksia ja innostuneena aloin
kirtjoittamhan tekstiä ”*mitä kaikkia hyvää poronliha sisältää*”.

Yhen sivun jälkeen retinolipitoisuus, dokosaheksaenihappopitoi-
suus, alfa-linoleenihappopitoisuus, monityydyttymättömien (PUFA) ja
tyydyttyneiden rasvahappojen (SFA) suhde P:S ja niin edelhen alkoivat
vilistä jo silimissä. Alkoi tuntuhman, ettei kukhaan jaksaisi kuunnella
kolmea minuuttia erillaisia vaikeasti sanottavia fiinejä sanoja, joita en
ossais ees sanoa ihan oikein ja niitten perhän rosentteja hirmunen määrä
puhumattakhan, että joku muistasi mithän tarinan loputtua. Eihän siitä

tullu mithän valmista, piti lyyä koko toosa kiini siis tämä kompuutteri ja
hunteeata mitä sitte?

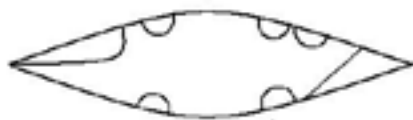
Parin päivän hunteeramisen jälkhen mulle tuli semmonen välähys että
miksi poronliha on niin hyvää, no tietenki ko se syö niin monipuolista
sapuskaa. No, ei ko hankkimhan tietoa ja kirjottamhan poron ruoka-
pöytä paperille, eli kuten ne hienosti sanno poron vuo enen menyytä. En
päässy kolmen ja puolensa an erilaisen kasvin luettelemisessa vielä puoh-
lenkhan välhin, ko taas oli seinä eessä. Ei tätäkhän juttua jaks kukhan
kuunnella.

Päivän hunteeraustauko – poro pyöri koko ajan päässä – ei antanu
rauhaa. Poron vuosi – siinä se, sieltähän se selitys löytyy, ko porohan on
sopeutunut syöhmän aina sitä sapuskaa, mitä on tarjolla ja jalostamhan
sen hyväksi ja terhveelliseksi lihaksi. Olihan se ittestään selvä, että poron
vuosi alkaa poron syntymästä, poron majjon voimasta ... Ja siinä se oli
Poron vuosi ja vasan silimin.

ANU MAGGA

Vasanleikko...

Mie sain oman poromerkin ku olin jotakuinki seittemän vanha: oikia altavita, kaks pykälää päällä, yks alla, vasemman päällä hanka, kahen puolen pykälät. Sitte piti tietenki saaha puukko. Isä vuoli mulle ja velijelle tervashaloista semmoset pienet puuveittet ja niitä me kannoimma ylypiänä nahkavyöllä. Net hukkuki monneen kertaan ennen ku sitte saimme net, joilla oikiasti vasankorvaan pysty. Met harjottelimma suvun merkkien tekoa kovertamalla appelsiinin kuoria ja net hetelmät kuorien sisällä piti tietenki syyä eikä sänkätä. Mie ahamin niitä joskus niin palijon, että tuli mahottoman huono olo ja nousi valtavia näppyjä naamaan. Jopa korkia kuumekki.

Ku mie ensimmäisen kerran sain sitte leikata punavasas ommaan merkkiin, mulla jännitti niin, etten hoksannu hengittää ja isän piti vähän väliä muistuttaa, että hengitä sie, hyvänen aika. Siinä ympärillä seiso niitä kihottajia ja sekö se vasta lisäs suorituspaineita. Niistä pykälistöhan tuli sitte aluksi tietenki kauhian pienet ja isä joutu niitä korijaamaan vähäsen. Kehu se silti kovasti ja löysäs vasat toisensa jäläkeen menemään. Se käski kerätä kaikki leikotut hangan palaset maasta, kuivata ja pujottaa

suonilankaan taikakoruksi. Net toimisivat samalla kirjanpitona ittelle, ja niistä vois sitte kesän päälle laskia, montako vassaa on itte merkannu.

Mie keräsin niitä korvanpätkiä kauhian ahkerasti ja tunnollisesti koko kesän. Heinäkuussa mulla oli niitä jo pitkästi nelijättä sattaa. No, isä kyllä arveli, että mie olin saattanu hoksimitta kerätä toistenki porojen korvanpätkät, ku ei mulla sen tievosta niin palijon poroja ollu.

...ja Staalon opetus

Ko vasanleikossa tauolla olimma järjestäytynneet kottaan, ja joku iäkäämpi tarinankertoja tälläs ittiään loitotalijalle makkuulle, alako pienen lapsen vattanpohojaa aina kipristellä somasti. Silimäkki rupesivat valumaan jännityksestä ja siinä mie aina huomaamattani nyhtäsin talijasta karvatuppoja niin, että se talija tuli hetken kuluttua jostaki kulumastaan ihan kalijuksi. Ei net minua torunu siitä, että olin parturoinu sitä talijaa. Aina se löyty joku tarinanpätkä siihenki paikkaan.

Olen mie ittekki pyrkiny siirtämmään tarinoja omalle tytölleni. Minusta net tarinat jättää somasti tillaa lapsen omalle aivotukselle ja opettaa net pureskelemaan tietoa itte. Joskus ko tyttö kohtaa jonku hankalasti omaksuttavan asian, se tulee minun luo ja pyytää tarinan. Kerran ko mie olin kertonu sille taas jonku Staalon tarinan, se tapitti minua niillä koi-vunparkin värisillä silimillään ja kätti: äiti, sano, että staaalo ei oikiasti ole olemassa ja sie vain pelottelet niillä minua, että mie pysyn ojennuksessa. Silloin mie mietin, että voi voi, milläpä oikeuella mie tosiaan siinä lapsiraukkaani pelottelen ja minkämoisia raumoja mie tarinoillani lapselleni aiheutan. No eipä silti ja sen puoleen. Samat tarinathan mie olen ittekki kuullu, eikä minusta silti tämän pöllömpää tullu.

JARI ROSSI

Suljunperältä maailmalle

Se oli tavallinen tiistai-ilta. Vaimo luki töitten jälkeen Lapin Kansaa ja mie touhusin omiani eli taisin makoilla sohvalla kertaamassa vaimolleni päivän tapahtumia. Lehdessä oli mielenkiintoinen ilmoitus: Tarinankerannon aluemestaruuskisat Kittilässä. Sehän oli jo seuraavana päivänä, tuonne sinun kannattaisi mennä, vaimo tuumasi. Sanoin että minulla on kokous samaan aikaan Muonioissa, muuten kyllä menisin.

Kohta koitti jo huomina. Kilpailu poltteli mielessä, enkä saanut tehtyä mitään järkevää sinä päivänä. Tuntui siltä että pitäisi mennä, mutta kun oli se kokous. Kello oli jo ties mitä iltapäivällä, kun yksi tarinamestarikurssin opiskelijakaveri soitti ja pyysi minua menemään niihin kisoihin edustamaan meitä, tarinamestareita. Niin, ja sitten soitti myös elämäntarinayhdistyksen puheenjohtaja ja kannusti osallistumaan. Vaimokin oli iloinen päätöksestäni osallistua kilpailuun ja kysäisi kuin ohimennen, että mitä muuten ajattelit kertoa. Hyvä kysymys, tuotapa en ollut tullut ajatelleeksi. Siinä lähtöä tehdessäni huikkasin ovelta, että taidanpa muistella sen Mosse-tarinan, jonka olin joskus vaimollekin kertonut. Nyt siitä sitten pitäisi sorvata alle seitsemän minuutin tarina tuntia ennen kisoja. Senhän voisi tehdä autolla ajaessa – niin olin toiminut ennenkin. Yksi joulutarina brittituristeille syntyi kerran ajellessani keikkapaikalle.

Suuntasin kauheassa hopussa kohti Kittilää. Autossa kertaalleen kelloin tarinan ja annoin sille nimeksi Mosse-treffit. Lähtiessäni olin seku vain huikkannut ovelta vaimolleni, että jos voitto tulee, menee meillä ensi kesän lomasuunnitelmat uusiksi. Voittaja nimittäin lähtee edustamaan

Lappia heinäkuussa Kärämäelle Tarinaniskennän Suomen mestaruuskisoihin. Meillä on ollut tapana jo monta vuotta heinäkuussa lomailla Saimaan rannalla tuttujen ja vaimon sukulaisten luona.

Illalla saavuin kotiin hieman hämmentynein mielin. Vaimo kysyi, että no miten kävi, johon mie tuumasin, että tuli Kärämäen reissu. Päätimme siinä saman tien, että lomaa ei muuteta. Käväsän vain Saimaalta Kärämäellä päivän mutkin ja voimme taas jatkaa rauhassa loman viettoa – niinhän sitä luulisi.

Tuli kesä ja viimein se odotettu kesäloma alkoi. Matkustimme Savonlinnaan ja sieltä sitten ystävien luo Sulkavan saareen. Olin ajatellut tehdä kisamatkan Kärämäelle vaimon kanssa, mutta hän ehdotti matkaan ystäväperheen isäntää – äijäkeikka siis. Leikkimielisesti nimitinkin kaverin valmentajakseni. Siittä seurasikin pitkiä nuotioiltoja Saimaan rannalla auringonlaskua ihailien ja tarinaa iskien. Valmentajalle en paljastanut kisatarinaani, mutta muuten kyllä kovastikin analysoimme toistemme kertomuksia ja mietimme joka kantilta hyvän esiintyjän kriteerejä. Taisi siinä sivussa tulla nautittua vähän douppinkiäkin.

Ystäviemme mökki on pienessä saaressa lähellä mannerta. Yhtenä iltana istuimme grillikatoksessa, mitäpä muuta kuin tarinoimassa, ja seurasimme jännittyneinä ukonilman kehittymistä järvenselällä. Emännän veli oli kylässä ja rauhoitteli meitä kertomalla miten ukkonen käyttäytyi tällä perällä. Heillä oli ollut jo kymmeniä vuosia mökki tuossa vastarannalla ja mies tiesi mistä puhui. Tuolta suunnalta ei ikinä nouse päälle, hän sanoi ja samalla jysähti. Osa väestä putosi säikähtyneenä pölkkypenkeiltä polvilleen ja kaikki jähmettyivät paikoilleen kuin salaman iskusta. Se muuten oli salama, se jysäys!

Alkoi vahinkojen kartoitus, mutta ensialkuun mitään ei kuitenkaan tuntunut hajonneen. Illalla soittelivat mantereen puolelta, että sieltä oli mennyt sähköt ja isäntämme mantereen puolella parkissa ollut auto oli aivan turpeen peitossa. Salama oli iskenyt auton viereiseen mäntyyn ja edennyt siitä auton läpi mökin sulaketauluun. Mennessään se oli kaivannut pientä ojaa ja viskonut sammaleet auton päälle. Fordi-parka oli kuin naamioitu sotilasajoneuvo. Siitä sitten soittamaan maahantuojalle ja kysymään mitä tehdään kun kaikki mittaritaulun valot palaa ja Kärämäelle olis lähtö. Sieltä neuvottiin ajamaan ihan normaalisti, niin kauan kun auto toimisi. Olipahan kelpo neuvo.

Seuraavana päivänä meidän sitten piti lähteä ajamaan kohti Oulua

ja otimme urheina ritareina Fordin alle, niin että meän varmasti ehjä auto jäisi vaimoille ja lapsille, jos jotain sattuisi ja heidän pitäisi lähteä kaupunkiin. Fordihan starttasi ihan normaalisti, se toki testattiin jo edellisiltana ja suuntasimme kohti Kuopiota - siellä olisi eka kahvitauko sukulaisissa. Illaksi oli tarkoitus ajaa Pihtiputaalle, tarkemmin sanottuna Ilosjoelle Koliman rannalle. Sinä samaisena perjantaina lähti Tampe-reelta kohti Ilosjokea ystävämme, jonka mökille siis olimme menossa öitsemään.

Kuopion pysähdyksen jälkeen käännyimme kohti länttä ja nelostietä. Jossain Maaningan kylän paikkeilla kuski tuumaa, että kumma kun mit-taristo meni pimeäksi. Mie olin juuri mielessäni kertaamassa Mosse-tarinaani, jossa minulla nuorena miehenä trehvit polttee mielessä, mutta Mosse meinaa tehdä tenän. ”Käänä tuonne Maaningan kylälle!” huudan. Samassa auto alkaa nykiä, aivan kuin Mosse jota juuri muistelin. Körö-teleemme hiljaa Maaningan kylätietä, missään ei näy yhtään ihmistä - leh-miä vain laiturilla. Viimeisillä voimillaan Fordi kaartaa kylän ainoan baarin pihaan ja samalla hetkellä ohjaustehostin lakkaa toimimasta. Ei muuta kun baariin kysymään hinuria tai majapaikkaa.

Mie asiantuntevasti nostin konepellin ja aloin tutkia moottoritilaa. Olipas siellä paljon tavaraa, ihan oudon näköisiä vempaimia. Opel Ka-detissa, joka oli aikoinaan eka autoni, oli paljon selkeämpi tekniikka: virranjakaja, tulpanjohdot ja selkeä moottori. Taakseni tuli mies tak-sinmerkki paidassaan. Paikallinen Seppo Sorjonen, ajattelin. Siltä sei-somalta aloin hieroa kauppoja hänen kanssaan. Paljollako hän heittäisi meidät nelostien varteen noin kuudenkymmenen kilometrin päähän. Kaveri viänti savvoo kovvoo ja selevästi ja lupasi eurolla per kilometri meidät viedä. Samassa matkaseuralaiseni tuli baarista ja kertoi paikkojen olevan kiinni ja lähimmän hinurin Kuopiossa. Kello oli siis iltakymme-nen kesäisenä perjantaina.

Mie olin tällä välin kerinnyt ilmioneerata Tampereen kaverille meän pienistä teknisistä ongelmista ja sopia meidän olevan pian nelostien var-rella liftaamassa hänen kyytiinsä. Kaveri oli tulossa lähellä Viitasaarta, jossa hän tankkasi trailerin päällä olevan ”pikkuveneensä” ABC:llä, oli-han hänellä se Plussakortti. Kun soitin kaverille uudemman kerran so-piakseni aikataulusta, hän olikin jo mennyt treffipaikkamme ohi, sillä se kyseinen ainokainen korttitankki oli ollut rikki. Meille se tiesi pitempää kyytiä ”Sorjosen” kuskaamana. Eipähän siitä tullut lisää kuin nelisen-

kymmentä kilometriä ja saman verran euroissa. Sorjonen oli melkonen juttumaakari hänkin. Kerroimme kisamatkastamme ja ajattelin mieles-säni, että tuo taksikuski pitäisi viijä sinne kisoihin. Perillä Sorjonen antoi vielä kynänsä kaiken varalta, siinä oli hänen puhelinnumeronsa.

Alkoi hillitön saunominen ja kisoihin valmistautuminen. Saunan lau-teilla mietimme huomisaamun problematiikkaa. Herätys olisi aikaisin koska kilometrejä oli Kärämäelle sata ja kisapaikalla piti olla kymme-neltä. Aamuneljä se saunominen kesti, mutta siinä saunoessa se kyy-tikin ratkesi. Mökillä oli nimittäin lisäksi meitäkin vieraita, joista yksi lupasi auliisti käyttööme autonsa, jota hän ei kuulemma tarttisi koko viikonloppuna. Aamulla emäntä oli loihtinut meille ”kuuden täh-den hotelliaamiaisen” ja vahvalla kahvilla heräydimme. Toki Kolimajär-veissä piti heti noustua pulahtaa. Siinä kyllä uidessa mietin, että kaikkeen sitä alkaa. Olisi ollut vain mukava jatkaa mökkeilyä kaikessa rauhassa, mutta että johonkin SM-kisoihin piti lähteä.

Kärämällä ilmoittauduin kilpailuun vielä virallisesti ja testasimme äänentoiston. Juuri ennen kilpailua tapasin taas elämäntarinayhdis-tyksen puheenjohtajan, joka ilmoitti voittajalle olevan tiedossa Oslon matkan tarina-PM kisoihin ja aamuteeveen haastattelu suorana viikon päästä, että ei sen kummempia paineita. Hassua miten Oslost tuli mie-leen parinpäivän takainen kävelyretki mökiltä Vekaransalmen kioskille yhden kaverin kanssa. Hän kertoi käyneensä hiljattain Oslolla ja kehui kauniiksi kaupungiksi. Mie aattelin siinä kälppiessämme sitä Osloa, että kaukainen haave vain.

Kisasuoritus meni hyvin ja taso oli kova. Ajattelin, jotta jos neljän joukkoon pääsis. Yllätys oli melkoinen, kun voittaja julistettiin. En ollut ikinä uskonut voittavani, tosin aamulla mahaa vähän väänsi ja silloin ajattelin sen olevan hyvä merkki. Käteistä rahaa tuli kuussataa euroa ja alkoi mahoton lehdistörumba. Kisapaikan pihalla, koululla otettiin mi-talikalokimikosta kuvia, edestä, takkaa, sivulta ja vaikka mistä. Kuskiriepu nukkui Mersussa ovi auki ja haukotteli välillä pitkästyneen oloisena. Soittelin Tampereen kaverilleni, jotta tämä laittaisi venhonsa vesille voit-toristeilyä varten, jonka hän oli mennyt saunassa lupaamaan. Vene oli kuitenkin yllättäen rikki, bensansaantiongelmia. Huoltomies oli oikein herätetty lähikylältä korjaamaan, mutta intte starttar. Näin sieluni silmin taas vanhan Mossen Jerisjärven maisemissa.

Perillä Iloskylällä meille tarjottiin samppanjat ja pojat savustivat lohta

nuotiolla, joka oli huussin takana. Siinä sitä oli juhlat puitteet nauttia kuohujuomat. Jotenkin se sopi meikäläiselle, joka ei koskaan tätä ennen ollut saavuttanut juuri mitään ja nyt sitten vähän ko varkhain nurkan takkaa Suomen mestariksi. Sitten olikin veneajelun vuoro. Luvattu sata-seisetkyt heppanen oli vaihtunut ysi piste ysi hevosvoiman Johnssoniin, jolla pöristelimme jonnekin Koliman saaren rantakalliolle. Siinä sitten maatessamme kalliolla joku muisti Heikki Silvennoisen olevan soitto-keikalla jossain Suovanlahella. Pari soittoa ja kyyti olisi kuulemma pi-hassa puolen tunnin päästä. Äkkiä äijät veneeseen ja huimaa vauhtia yli Koliman suuren selän.

Kohta jo olimme autossa matkalla hörönkönkkylään, siltä se ainakin vaikutti. Ajoimme varmasti kolme varttia jotain pikkutietä metsien halki ja yhtäkkiä vastaan tuli semmonen muutaman savun maalaiskylä täynnä autoja ja ihmisiä. Pienehkön joen rantaan oli kyhätty esiintymislava, jossa bändi soitti bluesia. Vanha riihi toimi kaljabaarina ja ihmisillä oli meno päällä. Riihessä kävi vain riihikuiva, eikä pojilla sitä tietten ollu mukana, mutta minullapa oli. Olin kisoista netonnut kuussataa euroa käteistä, jotka olin sullonut paitani rintataskuun. Myyjällä oli vaikeuksia vastata satasten setelistä ja mulla oli kroisosmainen olo. Kerran elämässä on hienoa kokea olevansa rahamies! Loppuillasta koko kylä oli päissään kuin ne kuuluisat Ellun kanat. Kaverini jutteli bändin soittajien kanssa ja tullessani paikalle hän kertoi minun olevan Muoniosta. Poijaat muistivat soittaneensa siellä joskus koko kesän kaikki viikonloput ja kohdanneensa myös samaanin. Ihmetys oli suuri kun kerroin olevani juuri tuo mystinen hahmo, sehän oli päätyöni Lapissa.

Juhlahumun vaiettua koitti sunnuntaiaamu. Hinuri oli tilattu Kuopiosta Maaningalle, mutta meidän pitäisi vielä itse suoriutua sinne. Hieman meitä hymyilytti kaverin kaivaessa taskustaan Sorjosen kynän. Tunnin päästä soitosta taksi kaartoi mökin pihaan. Emme oikein olleet juttutuulella – turnee oli vähän venähtänyt. Sorjonen vilkuili tämän tästä taustapeiliin hakien meihin katsekontaktia. Nuokuimme kumpikin takapenkillä silmät puoliummessa ja jos vähääkään enempi raotti silmiä, niin Sorjonen aloitti heti armottoman savolaisen konekivääritulituksen, josta ei loppua ihan heti tullut.

Maaningalla meitä odotti uskollinen pollemme Fordi. Hyvin se oli taksikopin nurkalla pärjännyt, olivat kuulemma kyläläiset oikein timotei-heinät tarjonneet. Hinuri saapui miltei yhtä aikaa ja sinne vain auto

lavalle ja ukot hyttiin. Kuopiossa auto vietiin johonkin korjaamon takapihalle ja taas soitettiin sukua apuun kускаamaan meitä linjuri-asemalle. Kuinka ollakaan seuraava bussi lähti vasta monen tunnin kuluttua, joten suuntasimme Kuopion torille. Hellepäivä kun oli, piti pitää nestetasapainosta huolta ja niinpä asettauduimme toripubin terassille. Siinä sitten saman tien joku ukkeli alkoi haastella toverillisesti ja luulinkin hänen olevan joku vanha tuttu. Kerroimme kisamatkaseikkailustamme ja äijä tarjosi oikein oluetkin meille. Myöhemmin selvisi, ettei kaverini tuntenut sitä tyyppiä ensinkään, savolaista tuttavallisuutta siis. Myöhään sunnuntai-iltana olimme viimeinkin perillä vaimoitten ja kläppien luona saarella. Taas kilisteltiin kuohujuomia ja tuumasin että nyt riittää vähäksi aikaa reissaaminen – vaan mitä sitä hulluja.

Puhelin herätti maanantaiaamuna, kun Lapin ratio halusi kommentteja ja sitten soitti toimittaja oikein Yleltä. Minut pitäisi kuulemma saada jollain jutolla Helsinkiin keskiviikkoamuksi aamuteeveeseen haastateltavaksi. Vaimo vähän varoitteli toimittajaa, että, se tuo ukkorahja on vähän huono matkustamhan, joten kopterikyyti voisi olla varmin vaihtoehto. Vielä ei kuitenkaan ollut Irvinmäistä mainetta, joten junalipun Yle lupasi kustantaa kuittia vastaan. Vaimoväki teki varauksen netissä ja tiistaina hyvissä ajoin lähdimme kaupunkiin. Minulla oli rehvit Itä-Savon toimittajan kanssa ja vaimo hakisi sillä aikaa kioskilta minulle sen junalipun. Tapaisimme sitten kaupungilla jossain, olihan meillä kännykät.

Mie soitan ja soitan, mutta vaimo ei vastaa. Lähdin summamutikassa toimituksesta kaupungille lompsimaan ja kas kummaa vaimo ajeli vastaan. Hänen kännykästään oli loppunut akku, eikä niitä junalippuja saanut ärrältä jonkin numerosekaannuksen takia. Lipun olisi saanut aseman lippuautomaatista, joka sattui juuri silloin olemaan rikki. Vaimo yritti soittaa minun kännykälläni kioskilta saamaansa VR:n numeroon, mutta liittymästäni ei jostain syystä voinutkaan siihen soittaa. Ei muuta kun soittamaan Ylelle, että mitäs nyt tehdään, kun juna lähtee. Toimittaja sai yhteyden VR:ään ja selvitti, että uusi lippu pitäisi ostaa junasta. Pyysin viime hetkessä vaimon hakemaan vettä tai vissyä minulle matkaa varten, oli meinaan juuri se ennätyshelekesä. Vesi oli kauppoista ja kioskeista loppu ja vasta kolmannesta kaupasta lykästi. Hädin tuskin ehdin junaan. Aivan kuin pisteeksi iin päälle junasta hajosi ilmastointi ja lämmintä oli plus kolmekymmentäviisi astetta. Ihmiset hikoilivat kuin saunassa ja mie muistelin haikeana Lapin talvipakkasia.

Perillä Helsingissä oli yksi ystävämme vastassa minua, ujoa mettien miestä. Hän suurin piirtein talutti minut hotelliini, etten vain eksyisi. Kävimme sitten oikein keskustassa syömässä intialaisessa ja mie tulin taitavasti ihan yksin ratikalla takaisin hotelli Pasilaan. Seuraavana aamuna piti olla ysiltä siellä Pasilan TV-talolla joka melkein näkyi hotellin pihasta. Siitä huolimatta, kuultuaan kaikista edesottamuksistani matkustuksen saralla, toimittaja oli käskenyt tulla taksilla ja miehän tottelin. Minulla oli puhelimesta sen kujan nimi, mihin piti mennä. Taksi hurautti Pasilan tornitalolle, joka olikin melkoisen valtava kompleks. Oikeaa kujaa vain ei tahtonut löytyä. Ajoimme monta kertaa Pasilan ympäri ja kello lähestyi yhdeksää. Kuski oli maahanmuuttaja ja suomi taittui vähän kangerrellen, niinpä sitten näytin hänelle sen kujan nimen puhelimesta ja viimein oikea osoite löytyi.

Ovella jo turvamiehet odottivat revolverit vyöllä ja joku neitokainen ohjasi minut lämpiöön. Toimittaja vilkutti iloisesti helpottuneen näköisenä sieltä studion sohvalta kesken lähetyksen. Hän oli hyvin ajan tasalla minun matkustustaidoistani. Suomen pankin pääjohtajan kanssa siinä lämpiössä ryytettiin kahvia, hän olisi minun jälkeeni lähetyksessä. Mietin että voisko siltä Sirkalta kysyä että ootko käyny kalassa, niinku meiläpäin on tapana aloittaa jutustelu, mutta en kerinnyt kun minut tempaistiin meikkaushuoneeseen. Siellä lyötiin puuteria poskiin ja lumenetta kulmiin. Kerroin kyllä osaavani itsekin meikata, teenhän sitä talvisin melkein joka ilta, naama mustaksi, turkki päälle ja samaanikeikalle.

Juuri ennen lähetystä toimittaja asteli lämpiöön ja kysäisi tehtäisiinkö lähetys ulkona, se kun sopisi aiheeseen paremmin. Kerrankin minulla oli tuuria, haastattelu meni oikein luontevasti ulkona puutarhassa, lintujen säestäessä meitä ja taustalla oli kuulemma pomppinut niitä citykaneja. Myöhemmin hotellilta soitin yhdelle kaverille, joka ajelutti minua ympäri kaupunkia, syötti ja torikahvitti ja vei hyvissä ajoin, pari tuntia ennen junan lähtöä asemalle, ihan vaan varmuuden vuoksi. Nyt minulla oli sentään junaliput valmiina, mikään ei voisi mennä pieleen. Kävin asemalla tarkistamassa junien raidenumerot ja ostin ison jäätelön. Täällä suuressa maailmassa oli oikeastaan ihan mukavaa.

Sitten juna saapui raiteelle viisi, joka oli lippuuni merkitty. Hyökkäsin heti valmiusasemiin. Porukkaa lappoi junasta ulos ja mie olin ainoa joka meni junaan sisälle, pieni epäily häivähti mielessäni. Kävelin oikeaan vaunuun ja heittäydin leveästi penkeille makaamaan. Tilaa oli, vaunu

oli edelleen aivan tyhjä. Meikäpoika sitä onkin ajoissa paikalla, tulkoon muut myöhässä. Alkoi väsyttää, sillä aamu oli ollut aika hektinen. Yhtäkkiä junan keskusradiosta alkoi kuulua puhetta: tämä juna lähtee varikolle. Ovet sulkeutuvat viiden minuutin kuluttua. Ei voi olla totta!

Hyppäsin pystyyn nopeammin kuin aikoinaan armeijan aamuherätyksissä ja juoksin junasta ulos. Aavistin että nyt pitää toimia nopeasti. Soitin eräälle tutulle, joka asuu Helsingissä ja osaisi varmasti neuvoa. Hän käski aseman sisältä katsoa sähköiseltä taululta junien lähtöajat. Ei näkynyt Savonlinnaan menevän yksikään, mutta sitten muistin junanvaihdon olevan jossain Pieksämäellä ja tämä lähtevä juna menisi Joensuuhun. Raide yhdeksän luki taululla, lähdin juoksemaan ja se oli sen reissun hienoin suoritus. Juna nimittäin nytkähti jo. Pääsin ovelle ja hyppäsin. Saman tien juna oli liikkeessä. Se oli täydellinen ajoitus. Nyt sitten piti vielä etsiä oikea vaunu, tai pikemminkin ravintolavaunu. Ostin ison tuopin ja soitin vaimolle, että et kuule ikinä usko mitä meinasi tapahtua. Uskoi se. Sittenhän tietenkin juna oli vielä tunnin myöhässä perillä, mutta se oli pikku juttu.

Saareen päästyäni en sitten sieltä mihinkään enää liikahtanut. Seuraavaksi aloimme suunnitella sitä Oslon keikkaa, pitihän toki valmentajan päästä matkaan Pohjoismaiden mestaruuskisoihin. Tosin vaimot silmäilivät meitä hieman tuimasti miettien, että arvaako noita nyt enää mihinkään päästää. No, ei minua ainakaan yksin. Oslossa kävimme sitten myöhemmin syksymmällä ja mukava reissu se olikin, mutta se on taas kokonaan oma tarinansa.

Kuvaus tarinan synnystä

Tarinamestarikoulutuksen loppupuolella, lehtileikkeen innoittamana, vaimon myötävaikutuksella ja erään opiskelijatoverin patistamana osallistuin tarinaniskennän aluemestaruuskisoihin Kittilässä. Kilpailutarinana kerroin nuoruudenajan keväisestä treffikokemuksesta, jossa oli yllättävä loppuhuipeutuma. Koulutus oli antanut uskallusta ja itsevarmuutta kisoihin.

Kittilästä tie vei eteenpäin Kärsämäen SM-kisoihin, joissa piti kertoa sama tarina. Menestysresepti oli yksinkertainen, ihmissuhdedraamaa ja

kauniita lapin maisemia, niin ja tietysti vähän ujo, mutta niin yritteliäs nuori lapin poika. Edellä kerrottu tarina syntyi huimasta kisamatkasta lomanviettopaikalta Saimaan rannalta Kärsämäelle.

Matkalla sattui ja tapahtui uskomattoman paljon ja arvatenkin kaikki ei mennyt ihan suunnitelmien mukaan. Ja oli vielä Helsingin reissu suoraan tv-lähetykseen. Sekin homma meinasi mennä pieleen, vaan yksityisyrittäjä on kuin kissa – se kaikesta huolimatta putoaa aina jaloilleen.

III

Toisia tarinoita

JARI ROSSI

Kevätpäivän rehvit¹

Tämä tapahtui 25 vuotta sitten, kun mie olin juuri saanu ajokortin. Meillä kaukana Länsi-Lapissa Muoniossa on Jerisjärvi. Jerisjärven itäpuolella kohoaa Keimiötunturi. Siellä on semmonen pieni maja, jota sanotaan naisten majaksi. Se tulee siitä, ko se on NNKY:n maja ja siellä on naisia töissä. Ainoa mies oli minun eno, joka kävi siellä talonmiehen töitä tekemässä. Sieltä on vuosien saatossa moni muoniolainen poikamies saanu vaimon.

Mie opettelin työntekoa ja kuljin enon mukana majalla tekemässä aamupäivällä kolme neljä tuntia pakollisia töitä: roskien viemisiä, polttopuita ja lumitöitä. Siellä majalla oli töissä semmonen oikheen soma näpsäkkä nuori likka. Ja oikheen kauniski vielä. Miehan iskin siihen tyttärheen silmäni ja aattelin, että mitenkhan mie pääsisin tuota killaahmaan. Nuori aika kokematon poika ko olin, enhän mie oikein tieny keinoja. Töihin kuitenkin lähin vireästi enon mukana majalle. Ja välillä ruokatunnit ja kahvitunnit venyivät ylimittaisiksi, ko mie pyörin ovisuussa, kattelin sitä tyvärtä ja jotaki haastoinki sille. Mutta rehvejä en uskaltanu sopia.

Niin se talvi kului ja tuli kevät. Ja eräänä kauniina kevätaamuna, kun tulimme talonmiehen tehtäviin majalle, mie päätin, että nyt on se hetki. Heti aamusta, ko se tyvär tuli töihin, mie menin rohkeasti juttusille ja kysyin:

Mitä sie tehet tänä päivänä, ko sie tulet töistä?

Ei mulla ole mithään ihmeellistä.

1. Julkaistu aikaisemmin J. Rossi (2011) Mosse Treffit. Elämäkertateemainen kulttuurilehti, 12. Vuosikerta/ 40. Nro.

Voisimmako met lähteä vaikka pilkille tai vaikka hihtomhan, ko on noin kaunis kevätpäivä?

Jo vain se soppii, tyvär sanoi, ja mie ajattelin, että näinkö helppoa se sitte oli. Koko talven mie olin kiertäny ko kissaa kuumaa puuroa sitä tyvärtä ja höpöttäny kaikkia joutavia mutta en uskaltanu rehvejä sopia. Mie olin aivan innoissani, että tähän neljän jälkhin nähjän siinä majalla.

Mulla loppu aina puolilta päivin työt, mutta sinä päivänä eno tuli puolen päivän maissa ilmottamhan, että olis yks keikka. Mossella pitäs viiä kaatopaikalle roskia Pallasselkhään.

Mie aattelin, että mikäs siinä. Kello oli kakstoista, ja keikka kestää kaks tuntia. Jo vain mie lähen. Me löimä kuorman täyteen, ja mie lähin avolava-Mossella puottamhan sinne Pallasselkhään. Aurinko paistoi ja mie olin niin ilonen, että mulla on rehvit iltapäivällä neljältä.

Kaatopaikalle oli aika ahaat tilat. Minun piti kääntyä ja venkslata auto ja lähteä perruuttamhan. Mie pistin pakin päälle ja perruutin. Mosse jäi kiinni. Mie mietin, että ei tässä mithään. Otin etuvaihetta ja venkslutin. Mutta ei. Kevytperänen, takavetonen Mosse oli lumessa kiinni. Mie vetkutin ja heilutin ja auto heilu, mutta ei lähteny irti.

Mie ajattelin, että isot miehet katkoo aina jotain risuja ja oksia sinne renkaan alle. Lunta oli metri ja mulla semmoset pienet kengät jalassa. Emmie päässy methän risuja hakehman. Mie katoin auton taakse ja siellä oli sarkapusero. Mie ajattelin, että tuohan on hyvä. Mie kömmin siellä jätteitten seassa lavan etupäähän, sain sarkatakin, kömmin takasin, puis-telin jätteet kaikki vaatteista pois ja otin puukon vyöltä. Vetasin pajan halki ja heitin molempien rattaitten alle. Taas mie olin oppinu oppinu isommilta pojilta, miten autoa ajethan. Mie aukasin oven, vilkasin sinne taakse ja katoin, että lähteekö se pyörä vetähmän. Varovasti painoin kaasua ja näytti, että se lähtee liikkele. Mie tamppasin kaasun pohjaan, ja Mossehan suorasthan hyppäsi sieltä!

Kuulu kauhea ryssäys. Mulla oli ovi auki, ja siinä oli lumipenkka viressä. Ovi käänty ihan väärinpäin. Ja aikaa kulu: kello oli jo kaksi. Minua alko jo hermostuttamhan. Mie löin sen oven kiinni ja menin äkkiä purkaamhan kuorman. Ja sitte taas auton puikkoihin. Ovi ei pysyny kiinni. Siinä mie toisella käellä pijin ovea kiinni ja toisella rattia, ja ois pitäny vielä Konsta Pyllkäsen välikäet, että olis saanu vaihteita vaihtaa. Mutta siinä mie vain venkslasin ja Mossella lähin puottamhan pois.

Vasthaan tuli Pallasselän iso ylämäki. Mosse meni ko mahoton: kahek-

saakymppiä ko se normaalisti änkii, niin nyt Mosse meni satasta. Mulla riemu nousi taas. Mie mietin, että nyt mie kerkeän sinne rehveile kaikesta huolimatta ja voi että ko on ihanaa tämä elämä. Aurinko paisto ja linnut laulo. Mosseki laulo viimistä päivää hirviä savuvana perässä. Päästiin mäen päälle ja onneksi tuli alamäki. Mie jo huokasin helpotuksesta. Ennä oli viis kilometriä siihen risteykseen, josta mennee tie majalle. Ja sitä tietä se tyvär kulki aina, ko meni töihin.

Kolme kilometriä ko oli jäljellä, se alamäki alko pikku hiljaa päättymhän. Mosse alko vähän nykiä. Mie katon kelloa ja se oli kolme. Mosse nykäsi toisen kerran ja kolmannen kerran. Alamäki päätty ja Mosse hyyty siihen tienpintarheelle. Siinä vaiheessa mie muistin, mitä eno oli sanonu: ”Muista poika, ko ajat sillä autolla, että siinä on bensamittari rikki.” Mossesta loppu juuri sillä hetkellä bensa.

Niin kävi minulle, että mie jäin siihen tienposkheen ja ajattelin, että mitäs nyt. Maailma oli romahtanu. Silti aurinko paisto vielä täyeltä terältä. Mie menin siihen Mossen konepellille, kaivoin kilolasit taskusta ja jäin makkoilemaan ja otin aurinkoa. Ootin, jos joku joskus tullee. Ja huomasi olevani Mossen kanssa rehveillä.

ODA-LIV LACKSCHEWITZ-KOIVISTO

Áhkun kivi

Seison pihassani. Käänän kasvoni länteen. Siellä ovat Karigasniemen Ailigas-tunturi, Pyhäjärvi ja Sulaojan pyhä lähde. Katson luoteeseen. Siellä kohoaa Nuvvuksen Ailigas ja pohjoisessa Utsjoen pyhä Ailigas. Idässä on Nitsijärven seita ja etelässä muutaman peninkulman päässä ovat Ukonkivi ja Inarin kirkko. Minulla on hyvä paikka asua ja elää – entisten ja nykyisten pyhien paikkojen keskellä. Ennen minua satakunta vuotta sitten samaan sukuun ja samoille sijoille tuli miniäksi myös nuori Anna, rippikoulun käynyt saamelaisen poronhoitajaperheen tytär.

Anna lähti Utsjoen Ailigaksen takaa ja asettui nuorikoksi Tuurukosken tilalle Kaamasjokivarteen. Vuosien saatossa Anna synnytti kymmenen lasta. Leskeksi jäätyään hän huolehti katraastaan, porokarjasta ja tilan töistä. Muutaman lapsensa Anna saatteli hautaan. Osa lähti vartuttuaan maailmalle ja loput jäivät jatkamaan elämäänsä kotitilalla. Suurperhe kasvoi yhden tyttären puolisoilla ja kohta myös ensimmäisillä lapsenlapsilla. Annasta tuli isoäiti, áhkku.

Tuvan ja kamarin torpassa alkoi olla ahdasta ja Anna-áhkku muutti asumaan vinttiin kunnostettuun kamariin. Yläkerran kapeat portaat tömisivät usein tyttärenpoikien kivutessa áhkun luo kuuntelemaan Siionin-virsiä ja tarinoita pyhästä kirjasta.

Osa elannosta hankittiin tietysti Kaamasjoesta. Yläkerran joelle antavan ikkunan ääressä áhkulla oli oiva paikka istuskella, kuunnella kosken kohinaa ja päivystää kalastajien kotiinpaluuta. Kun miehet ja heidän mukanaan seuranneet poikaset lähestyivät veneineen saunarantaa, áhkku nousi tuolistaan. Hän sitaisi huivin päähänsä ja otti pienen pesupöydän

alta käytössä jo useammankin lommon saaneen alumiinisen pesuvadin.

Vati kainalossaan Anna-áhkku laskeutui vintin rappuset, kävi kuistin ovesta pihalle ja jatkoi heinäkenttää halkovaa polkua pitkin venevalkamaan. Jokirannassa miehet latoivat áhkun vatiin hänen haluamansa osuuden saaliskaloista. Kalat saatuaan Anna-áhkku suuntasi vateineen joen piennarta pitkin aivan tilan rajalla rannassa sijaitsevalle suurelle, laakealle kivelle ja asettui siihen perkaamaan kalansa. Kun peratut ja huuhdotut kalat olivat valmiina vadissa, hän siveli työtä tehneellä kädellään hellästi laakean kiven pintaa, jätti perkeet kauniiksi keoksi kivelle ja kääntyi palaamaan vinttikamariinsa.

Paljon myöhemmin, kun Anna oli jo vuosia levännyt miehensä vieressä Inarin kirkkomaassa, aikuisiksi varttuneille tyttärenpojille tuli mieleen, että mahtoikohan laakea kivi, jota joki edelleen huuhteli, olla Anna- áhkulle muutakin kuin vain perkuukivi – jonkinlainen salainen side menneen ja nykyisen pyhyiden välillä.

Ailigas saamelaisten muinaisia pyhiä tuntureita
Ukonkivi Ukko-pääjumalalle pyhitetty saari Inarijärnessä
Áhkku mummo (saame)
Seita saamelaisten pyhä-/palvospaikka

VESA HAATAJA

Pelko yllättää

Polkea hinkkasin pyörällä kohti tunturia. Reppu ja ase keikkuivat selässä. Oli elokuun lopun ilta, ja metsälle olin menossa. Koirani Vikke oli mukana, ja tapani mukaan olin laskenut sen irti, se ei ollut tottunut juoksemaan hihnassa.

Tämä oli taas niitä hölmöläisten retkiä, kun voimaa oli vaikka muille jakaa, mutta harkintaa ei vähääkään. Miksi lähteä iltaa vasten tunturille, kun matkaa oli kymmenen kilometriä. Olisin voinut tehdä sen aamullakin. Ja majapaikka oli mahdollisimman hankalassa paikassa, tunturin päällä. Siellä oli vanha palovartijan maja. Mutta parempi majassa kuin taivasalla.

Mutta eipä nuo mainitut seikat painaneet mieltä silloin! Ennen pimeää ehdin käydä tunturin takana olevilla lammilla. Oli hiljaista eikä lintuja näkynyt. Kiikuin yöpaikkaani hämärtyvässä illassa. Ennen nukkumaan menoa söin ja annoin koiran syödä. Ulkona oli sysipimeää. Tuuli kuten lähes aina tunturin päällä. Pujahdin makuupussiin, oli vielä niin lämmintä, että majaa ei tarvinnut lämmittää. Eikä unta tarvinnut odotella.

Heräsin mustaan yöhön. Tuuli vinkui majan nurkissa ja satoi vettä. Ikkunaluukut olivat irronneet pidikkeistään ja kolahtelivat rakennuksen seiniin. Myös Vikke oli hereillä. Makasin ja odotin, että pääsisin taas uneen. Myrskyksi yltynyt tuuli ja luukkujen inhottavat kolahdukset sysäsivät ajatukseni liikkeelle. Menneen ajan tapahtumat alkoivat pyöriä mielessäni mustaa kehäänsä.

Olin ollut palovartijana tunturissa kesäisin. Isäkin oli välillä minua tuurannut, ja yhdessä hänen kanssa olimme kunnostaneet rakennuksen sekä sisältä että ulkoa. Isä oli ollut tunturissa myös kuluneena kesänä. Eräänä yönä hän oli kuullut ihmeellistä ääntä ulkoa. Ulos tullessaan hän ei ollut nähnyt kuitenkaan ketään. Olipa huutanutkin oudon kuljikijan perään.

Kun isä kertoi tapauksesta kotona, niin naapurin rouva keksi heti hyvän selityksen. ”Sinne on varmasti murhattu joku, ja hän siellä nyt kummittelee.” Sukupuolikin oli selvillä, uhri oli nainen. Niinpä. Unta oli enää turha odotella.

Kuuntelin myrskyä ja mietin, miten saisin ikkunaluukut teljettyä. Jos menisin ulos, niin varmasti myös kastuisin. Mitä kauemmin aprikoin, sitä epävarmemmaksi oloni tunsin. Vaikka sinnittelin ja yritin pitää mieleni tyynenä, järki sumeni ja pelko puristi kylmään kuristavaan kouraansa. Lopulta oli pakko toimia. Varovasti työnsin oven auki ja astuin märkään ja pimeään yöhön. Seinästä tukea ottaen pääsin rakennuksen sivustalle ensimmäisen ikkunan kohdalle. Haparoin luukut käsiini ja kampesin ne toistensa päälle. Jotenkin sain ne sidotuksi kiinni. Kiersin rakennuksen toiselle sivulle ja tein saman homman. Nyt ikkunat olivat peitetty, eikä kummitteleva vainaja näkisi sisälle – ellei se ollut jo siellä?!

Mökki huojahteli tuulen voimasta. Murhatun sielu huokaili pimeissä nurkissa. Aamuun oli vielä aikaa. Kyhjötin sängyn reunalla ja kuuntelin pauhaavaa myllerrystä. Yhtäkkiä ikkunaluukut räjähtivät auki ja tuuli tempaisi ne seinää vasten. Rajuilma kiersi majaa kuin nälkäinen peto loukkuun jäänyttä saalistaan.

Luukkujen kolinaa ei voinut kuunnella pitkään, mutta ulos en enää uskaltanut mennä. Päätin sulkea ne sisältäpäin. Sydän hakkasi rinnassani, kun avasin ikkunan ja kurottauduin ulos. Työnsin käteni kohti luukkua ja pelkäsin, että kummittelevan vainajan kylmät ja niljakkaat kädet olisivat siellä odottamassa ja yrittäisivät temmata minut ulos hyytävään yöhön. Yritin epätoivoisesti toimia niin nopeasti kuin suinkin. Kovan ponnistelun jälkeen sain luukut jälleen käsiini ja kiinni.

Enää en muista, pysyivätkö luukut suljettuina, mutta lopun pimeän ajan pelkäsin ja odotin aamunsarastusta. Harvoin olin odottanut mitään niin hartaasti. Vaikka minulla oli pyssy ja koira mukana, ne eivät pystyneet estämään mieleeni hiipinyttä pelkoa. Kun aamun kajo lopulta

kurkisteli mökin ikkunasta sisään, pelko haihtui ja olo helpottui. Tuulikkin painui vihdoinkin maillensa ja minä puolestani rauhoittavaan uneen.

Ei tunturissa oltu ketään murhattu. Jälkeenpäin sain tietää, että kesällä oli nähty karhun erauspoika lähistöllä. Päätelin, että juuri tuo otso oli tallustellut tunturin yli ja tuhisten ja puhisten sekä päästellen muita ääniä, jotka isä oli sattunut kuulemaan.

VESA HAATAJA

Ei koskaan enää kotiin

Talo seisoo tähtitaivaan alla ja sen ikkunat ovat pimeinä. Metsän puut ovat ääneti luoden heikkoja varjojaan hangelle, joka välkehtii sinistä kylmää valoa. On tammikuu 1940 ja sota Sallan ja Kemijärven rajamailla.

Talosta kuuluu hiljaista soittoa, siellä tanssitaan. Soittaja istuu nurkassa ja näppäilee harmonikkaa. Rakennus on lähellä rintamaa ja tanssijat ovat sotilaita, joukossa on myös naisia. Rintamalla olosuhteet ovat ankeat – miksi ei voisi sallia pientä hauskanpitoa, piristäähän se ainakin hetkeksi. Huomenna vetäydytään turvallisempaan paikkaan ja lähemmäksi huoltoa.

Hiihtäjän pitkä varjo lankeaa hangelle, varjoja on useita! Osa lumipukuisista sotilaista kätkeytyy metsän reunaan ja kaksi taistelijaa lähestyy varovasti taloa.

Parit pyörähtelevät lattialla, jutellaan ja hyräillään. Silmät loistavat – miten ihminen voikin saada iloa niin pienestä. Ajatukset pyörivät nuoren tytön mielessä, kun jäntevä sotilas vie häntä. Milloin tämä mielettömyys loppuu, milloin päästään kotiin... Tyttö katsoo kavaljeeriaan silmiin ja hymyilee. Poika hymyilee takaisin.

Etummainen hiihtäjä puristaa käärröä oikeassa kädessään, kivääri on selässä ja sauvat vasemmassa kädessä. Toinen polvistuu ja jää taemmas ase valmiina ampumaan. Hiihtäjä jännittää käden heittoon ja lasi helähtää pimeässä illassa. Räjähdepanos lentää ruudun läpi taloon keskelle tanssilattiaa. Valtava räjähdys lennättää sirpaleita ja ihmisiä ympäriinsä, tulenlieskat lyövät ulos ikkunasta. Sisällä kuuma tuli polttaa ja veri rois-

kuu seinille. Kuuluu huutoa ja valitusta. Ei voi hengittää, pitää päästä ulos!

Pihalla juostaan ja ammutaan, mutta liikkuvat varjot ovat kadonneet metsään. Nuoren naisen käsi on hervoton, silmät katsovat kauhuissaan taivaalle, kun hänet lähes alastomana kannetaan ulos talosta. Tyttö kääritään lämpimiin huopiin. Kyynel vierii poskelle ja käsi puristuu nyrkkiin. Joku polvistuu tytön viereen ja yrittää lohduttaa, mutta hän ei kuule mitään. Kuolevan silmissä polvistunut auttaja sumenee hiljalleen, kunnes häipyy kokonaan pois. Auki jääneet silmät suljetaan ja ruumis viedään syrjemmälle. Nuori nainen ei palaa enää koskaan kotiin, ja hänet kätetään vieraan maan poveen.

Kuka olet tuntematon tyttö, kysyvät hiljaiset suomalaismiehet, kun he yli kuusikymmentä vuotta myöhemmin samaisessa pihapiirissä käivälvät varovasti surmansa saaneen jäänteet ylös matalasta maakuopasta. Hento luuranko on yhä verhottuna kankaaseen. Miehet vievät vainajan ja asianmukaisin menoin saattavat hänet Saijan kauniille hautausmaalle – lähemmäksi kotia.

AIIJA AARREVAARA

Matkanaisen mietteitä

Mie käin taanno Hollanis ihhailemassa tuppaaniviljelyksii ja muitkii kukkii. Näihä mie siel niit vanhoi tuulimyllylöikii mist se maa on niin kuuluisa ja tietekii pit jalakaa laittaa ne puukopukatki, miten ihimee kanss hyö on niis kulkeneet taittamatta nilkkojaa.

No näihä mie siel niit uusiikii ropeloit mitkä höil enrgiaa jauhaat, tuulest temmattuu juttuu sanon mie, eikä se ainakaa mittää ilimasta hyvää oo. Kylhä ne immeisetkii niit moittiit, pitävät kuulemma metelii ja maahintaki laskoo niie lähheisyyses. Ei hyö kauhia tyytyväisii niihe olleet, pillaavat maisemankii. No miu mammain ain sano jot, ei mittää nii pahhaa ettei ei siin oo jottai hyvääkii, jos se veen pinta nousoo ni ku nyt hupatettaa ko ilimasto niin lämpiää, ni eihä tuommoste lätänäst maast jää näkyvii ko ne ropelit, no jääphä ees jottai ja näkkeevät tulevaisuoves missä se Hollnati aikoinaa ol.

Miu pit lähtee konneel Kittilää ja sielt sitte miun serkkuain tappaamaa johokii Olokse tai Ylläkse peräl ja mihin sit männääkää, ol vähä niiku tarkotus tehä semmost saitsiitinkii autol. Mut ko siel taivaal ol se nokipilvi, sielt Ialannist tul ko se tulvuor rupes koukkuilemmaa, ni miu pitkii lähtee junal. Pitkä matkaha siit tull ja hyvä aikaa sai junas istuu. Niinpä miul olkii aikaa miitti asjoit ja nii siit nokipilvest miul juohtuikii mielee jot siithä nyt taas syntyykii sitä suurta säähistorriiaa ko se siel korkeuksiss leijjuu, vaikk ei se meijä elämää muute haittaiskaa ko vaa nää lentokonneihe lentokiellot, nii kylhä se ilmastoon vaikuttaa ko eihä sen läp pääse auringon lämpökää muuteko niiku pilve takkaa, minkälaine lie vaikutus sill sitte sääoloihi onkaa. Ja taas tulevaisuoves sit huomattaisii, jot

ei se ihmiste vaikutusta ookkaa tää ilmaston lämpenemine.

Kylhä siin istuis rupesiit paikat puutumaa ja pitkii noussa välil jalottelemaa. Kävelin ravintolavaunuun ja ostin kohovit, enkä mie sit oikee muuta halunkaa ko mie kassoin höijä tarjontaa ja hintoloit. Ku semmone viinerkii, mille ois iha hyvi voint kynttilän sytyttää, makso iha kauhiast. Siin kohovii juuvessain miul tul mielee miu serkkui ja häne kampanissuusa, niitäkii on kuulenna montaa er sorttii riippue vähä siit miss päi Lappii ne on leivottu. Nii ja rieskat, niitäkii on jos jonkii näkösi, kuka pistelöo reikii niihe mitenkii.

The karran ko mie olin siel miu serkkui luon ni myö käytii semmosis Lapi emännä pitolois. Vaik karjalaisii ruokii ei miu mielestäin mikkää voita, nii olha siel oikei hyvviikii ruokii ja semmosii erikoisuuksiikii ko kullakaivajan herkut ja suolasiikaakii syötii näppilöihe kans, iha ko kotpuoleskii, ja kaikke maailma heinist tehtyi mehuloikii siel ol maisteltavan.

Matka jatkui ja mie kassellin maisemii. Siel ol pelto ja messää ja kylää ja välil pysähytti asemil mist tul ja män väkkee. Yheki asema lähel ol kirkko mikä saikii miut miittimmää erillaisii pyhii paikkoi. Oha niit ympär Suomee, mut kuulemma Lapis niit vast onkii, jos ei iha joka nieme nokas ookkaa jotakii kalaseitaa ni niit seitoloit kyl löytyy sielt sun täält tuntuireihe juurelt. On se vaa kumma tuo ihmise mieli ko sill vaa pittää olla jotakii palvottavvaa, jos ei muuta ni eriskummallise näköne kiviröykkiö.

Kaikest miittimisest miul tais tulla pää kippiiks, miul sattukii olemaa serkkui lähettämää kuivattuu pajukuort, mite lie jääntkii miu kassihei, häne mukkaans se auttaa pääsärkyy, no pithä miu sitä kokkeilla. Hää on muutekii semmone luontaishoitaja ja hieroja tää miu serkkui ja aina hää muistaa kertoo mite Lapis kasvaneet yrtit ja muut kasvit ovatten paljo ravinteikkaampii ja tehokkaampii ko eteläs kasvaneet. Häne miesäkkii on sellane luonno ihmine, messäläine, kulkee messäl, kalastaa ja huuhtoo kultaa ja käyp poroloiskii. Eise mittää oikiaa työtä oo ikkää teht

Siin junas ko kassel ihmisii, ni näk jot kyl meit on jos jonku näköst tallaajaa. Siel ol turistiloit ainakii Japanist tai jostakii sielt perält ja muukii maalaisii ko ei hyö kaik Suomee puhuneet. Siit tulkii mielee se yks turist menneest maailmast, joka on tulos tänne Suomee, ei nyt iha oikeest mut silviisii niiko videol tai jotekii, niiko nytkii jo voijaa reissata silviisii virtuaalisest.

Se Ötzi, sielt Alppiloit, mikä löyvetti vast ikkää, hää ol siel maant 5000 vuotta ja nii hyvi ol säilynt jot häne varustuksiaakii on pääst tutkimmaa.

Hänel ol nahkavaatteet ja heinäst kuottu viitta ja kuulemma vuohenahast tehty säärystimet, Lapis hyö pittää poronahoist tehtyi säärystimmii. Hänen kenkääs oliit tehty peurannahast ja sivelty veenpitäviks jonku eluka rasval ja niie kenkiin pohojat ol vahvistettu paksul karhunahal ja sukkin hänel ol heinät iha niiku saamelaisilkii aikoinaa, jos ei lie viel nytkii. Pääsää hänel ol karhunahast tehty hattu, oiskoha olt sama malline ko Englanni kunigattare vartiosotilail. Hänel ol lisäks nahkapussukka vyöl, reppu ja kuparist tehty kirves, oisko hää olt joku merkkihenkilö, ja kuvotuss tupess piikivitikar. Hyvi hää ol varustettu, mut joku hänet sitte kuiteki sai hengilt, ja nyt häntä sitte tutkitaa ja kopeloijaa jos minkä laisil konsteil.

Mie taisin nukahtaa välis ko seuraavaks mie kuulin jot oltii Rovaniemel. Ko mie pääsin junast ni mie näinkii serkkui ja ko ol lastattu miu kampeet autoo myö lähetti ajamaa Yllästä kohe. Vaik olkii myöhä, ko ei tult pimiää, nii siin jutustelu ja kuulumisii lomas mie niitä maisemii kassellin ja mitä ylemmäs Pohjoisee tultii ni maisemat vaa paraniit ko alko näkymää tunturiloit ja kommeita soita.

Serkku kerto jot tääl käyp turistiloit ympär maailmaa melekei koko vuuvve, pari kuuta vuues on vähä hilijaseppää ko on ne sesonkiin välit. Maisemoije takkii pääasjas ja rauhallsuuvve takkii hyö tuloot. Serkkui mukkaa Lapi mahollisuuksii on just se luonto ja esmerkiks puhtaat luonnontuotteet. Kyl hää on sitäkii mielt jot muutakii elinkeinoo pittää Lapis olla ko vaa porohoitoo ja turismii, lisäks kyl pittää ottaa hyötty muistakii maa antimist ko vaa marjoist ja messä puist.

Viho viimosel myö oltii perill ja vaik olkii myöhä, yl puole yön, miu serkkui mies ol lämmittänt saunan. Myö mäntii kylpemää, ol tuoret vastat, vaik vähä pienemp lehtisii ko kot puoles mut tuoksu ol sama. Myö saunottii ja uitii iha niiku sillo lapsen ja kesäyö tuoksu täälkii nii ihanast jot ikkää ja kuovikii huutel poikasillee. Kyl mie ymmärrän jot kyl turistikii ossais nauttii tämmösest.

Siin ko myö istuttii tyvene veen rannal nauttimas maisemast ja yöttömäst yöst miu silmään ossui yhe tunturi lael tuuliropeloit iha niiku siel Hollanniskii. Kyl mie sillo aattelin jot ei se turist tänne varmast niitä ropeloit halluu tulla kassomaa, oha sil niit itellääkii, eikä se niist siel kot puoleskaa nii kauhiast välittänt.

LILJA TAKALO

Maahiset hangella

Isäni Einari Takalo oli hyvä tarinankertaja. Hän syntyi Kittilässä ja siihen aikaan seurusteltiin yleisesti maahisten ja haltioitten kanssa. Veljeni ja minä kasvettiin kuuntelemalla iltakaudet tarinoita maahisista ja muista haltioista, kortoista ja henkimaailman olioista. Minä tykkäsin aina maahistarinoista ja monet kerrat sanoin isälleni, että mitenkä voisin nähdä maahiset. Isäni sanoi että näkeminen ei ole niin tärkeää, vain tieto siitä että ne ovat olemassa ja maahiset kyllä näyttäytyvät kun katsovat sen tarpeelliseksi. Monesti ihmiset näkevät silmäkulmassa vilahtavan hahmon, mutta kun ei ole tietoa, että oli maahinen, niin silloin sitä ei uskota tai osata yhdistää maahiseen.

Äitini sairastui ja karja jouduttiin myymään pois, kun kaikki lehmät piti käsin lypsää ja oltiin pieniä ja talvet asuntolassa, niin emme me lapset pystyneet niitä hoitamaan. Meille lapsille tuli sitten jokailtainen maidonhaku reissu naapurisiin. Tietä pitkin matkaa olisi ollut kymmenen kilometriä, mutta kun ei kulkuvälineitä ollut, niin mentiin metsäpolkuja tai pellonpiennarta josta matkaa kertyi kolme kilometriä.

Oli taas ilta ja maidonhaku edessä. Oltiin tultu koulusta ja väsytti molempia, kun koulumatkaakin oli viisi kilometriä ja se piti kävellä tai hiihtää kun talvi oli. Oli kylläkin kevättalvi, täydenkuun ja hankikelin aikaa. Siinä sitten kinasteltiin että kumman vuoro oli lähteä maitoa hakemaan. Minä tiesin että vuoro oli veljelläni, mutta hän aina yritti luistaa ja tehtävä lankesi yleensä minulle. Isä kuunteli tinkausta aikansa ja sanoi: ”Katsokaapa kuinka hieno kuutamo on ulkona, nyt näkee maahiset hangella, koskapa ne tykkäävät juosta kuutamolla.”

Minä kun olin aina halunnut nähdä maahiset, otin maitoastian ja lähdin innoissani peltoja pitkin kävelemään. Hanki kesti hyvin ja kuutamo oli kirkas. Isä oli kertonut, että maahisia on aina kaksi ja ne juoksevat hangella suunnilleen kaksikymmentä senttimetriä ilmassa, ettei lumeen jää jälkiä ja samalla ne laulavat tai juttelevat. Silloin pitää pysähtyä kuuntelemaan eikä pelätä tarvitse, sillä ne ovat ystäviä.

Pysähdyin pensaarvarjoon ja aloin odottelemaan koska ne tulevat näkövälle. Hetken kuluttua näin kaksi noin metrin pituista hahmoa juoksemassa kirkkaassa kuutamossa pitkin leveää peltoa, kädet toistensa kaulalla ja samassa kuulin laulua. Toinen maahinen laulaa: ”*Ompas lysti kun kuuan paistaa*”

ja toinen vastaa: ”*Ompa soma...*”.

Ja niin he katosivat näköpiiristä ja minä jatkoin matkaa maitotaloon ja laulelin samaa laulua kuin maahisetkin.

LILJA TAKALO

Suden joiku

Tätini Aino asusteli kymmenvuotiaana Kittilässä Kelontekemäjärven rannalla viime vuosisadan alussa. Kerran sattui olemaan kaunis kuu-tamoilta ja revontulet loimusivat talvisella tähtitaivaalla. Ainolla alkoi tehdä mieli lähteä hiihtämään läheiselle järven jäälle, josta näkyisivät revontuletkin paremmin.

Hän pukee vaatteet sekä huopatossut ja löytää mäystinsuksensa talon seinustalta. Latu oli mennyt umpeen edellisen päivän lumituiskun jäljiltä ja hiihtäminen on aika raskasta kun kinos upottaa. Hän pääsee järven rantapenkereelle ja valmistautuu laskemaan jäälle, mutta sukset tökkäävät kinokseen. Aino kaatuu ja sukset irtoavat jalasta ja huilaavat kauas järven jäälle. Aino yrittää päästä ylös mutta jalat painuvat yhä syvemmälle pehmeään lumeen ja hän on vyötäröä myöten upoksissa.

Äkkiä hän kuulee suden ulvontaa kaukaa järven toisesta päästä ja pelko ja hätä valtaavat mielen. Mitä kovemmin hän yrittää ylös, sitä tiiviimmin jäävät jalat lumeen kiinni ja lopulta huopatossut eivät lähde irti hangesta ollenkaan. Susien ulvonta lähenee ja Aino jo erottaa pienet pisteet kuutamon valossa jäällä. Kyyneleet valuvat silmistä ja rukouksenkin tapaista tulee mieleen: ”Autta isä jumala, auttakaa enkelit, auttakaa maahiset niin että sudet menevät ohi eivätkä huomaa minua.” Itku tarttuu kurkkuun. Hyökkäävätkö sudet kimppuun ja raatelevatko minut hengiltä?

Silloin hän muistaa isoisän sanat: ”Jos joskus joudut petojen kanssa vaaraan ja et ehdi turvaan, niin joikaa ne. Silloin ne eivät tehe sinulle mitään pahaa.” Pelko kuristaa kurkkua ja veri jyskyttää ohimoissa ja ääntä

ei tahdo tulla mutta Aino yrittää muistella ja joikata isoisän sudenjoikua. Sudet tulevat jo suksien luo ja pysähtyvät haistelemaan. Yksi susista lähtee tulemaan Ainoa kohti.

Aino sulkee silmänsä ja painautuu lumeen turvaa etsien ja laittaa kädet päänsä suojaksi. Jos susi hyökkää, ei ole muuta mahdollisuutta kuin suojata päätä ja niskaa. Hän tuntee suden hengityksen kasvoillaan ja lämpimän kielen lipaisun itkun suolanmaku naamallaan. Toinen nuolaisu, kolmas...

Täydellinen hiljaisuus vallitsee. Aino avaa silmänsä ja sudet ovat kadonneet. Ei kuulu ulvontaa, ei mitään. Ei näy mitään liikettä järven jäällä. Aino kaivaa tossut hangesta, kierittelee suksien luo, saa ne jalkaansa ja pääsee palaamaan kotipihalle tärisevin jaloin.

ANNIKA ERÄPURO

Vesien susi

Aikoinaan Lapissa eli viisi- ja puolimetrinen hauki. Siitä on monta havaintoa, silminnäkijöiden kertomusta. Ei pidä hämääntyä, jos näissä maininnoissa väliin puhutaan vesisudesta, se on vain hauen toinen, perinteisempi nimitys. Jättikala oli myös väritykseltään niin erikoinen - selkäevässä oli leveä punainen raita - että vaikka havaintoja on useista eri järivistä ja joista, kyseen on pakko olla samasta yksilöstä. Lienee siis syytä olettaa, että se osasi myös lentää.

Ei sinänsä mikään ihme, siinä valossa, että sillä oli muitakin maagisia ominaisuuksia. Noin kaksi- ja puolituhatta vuotta sitten, kun se uiskenteli tunturijoessa, sen päähän osui rautasapeli - nykyisellään museoitu ja Suomen vanhin rautaesine, Venäjällä valmistettu. Sapeli kalahti keskelle hauen otsaa, ja siitä se oppi joikaamaan.

Lapissa on tunnetusti syntynyt paljon lauluja, joita on kerätty muistiin. Yksi tallentajista oli nimeltään Olaus Sirma, pappismies, joka kunnostautui myös saamentamalla katekismuksen 1700-luvulla. Lauluja ja joikuja hän merkitsi muistiin useita, ja yleisen uskomuksen mukaan hän etsi niitä kansan parista. Mutta rinnakkainen ja paljon todennäköisempi teoria on se, että hänelle esitti ne juuri tämä jättikokoinen, joikaava hauki.

Koska sekä Olaus että vesisusi olivat luonnoltaan sekä sielukkaita että hiukan raskassoutuisiakin, he myös väliin juopottelivat yhdessä. Silloin avannolta tai järven seljältä kuului semmoinen meteli, että kaikki tiesivät mistä oli kyse, eikä sinne menty häiritsemään. Niin, kun mies ja hauki joikasivat, siinä ei vain kerrattu vanhaa, vaan luotiin myös upouutta tai-detta.

Hauki oli erittäin lojaali tarvittaessa, mutta myös julma, jos niikseen tuli, olihan se sudenkin lisänimen ansainnut. Ja kun tuima kirkkoherra Gabriel Tuderus alkoi oikein työkseen hävittää Lapista noitarumpuja, täyttyi musikaalisen ja perinteitä vaalivan vesisuden mitta kerta kaikkiaan. Siksipä se muutaman tukijaksi saamansa ihmisen ja ketun kanssa keräsi rumpuja tiettyihin paikkoihin jokiuomissa ja soissa, joissa ne säilyivät erittäin hyvin. Tuderus kuitenkin sai touhusta vihiä, ja siitä koitui näiden kahden välille sellainen mittelo, että siitä puhutaan pohjoisessa vieläkin. Niin kauan se kesti ja niin sekaisin se sai koko elinpiirin.

Tuderus itse väitti, että hän oli saanut vesisuden kiinni, kuivattanut sen kapakalaksi ja vienyt sen Keski-Eurooppaan, jossa oli saanut siitä jossakin hovissa kovan hinnan. Miten lienee? Tarkan historiantutkijan on tässä kohdin mahdoton sivuuttaa juuri samoihin aikoihin sijoittuvaa silminnäkijöiden kuvausta - siis sitä tunnettua tarinaa, jonka mukaan Ludvig XVI:lle rantajuhlassa luovutettu kolmen miehen mittainen kuivattu kala äkisti heräsikin henkiin, iski kuningasta otsaan niin että siihen jäi Muonionjoen muotoinen arpi ja hyppäsi sen tien Seineen.

Voihan siis olla, että vesien susi lensi takaisin pohjoiseen ja elää yhä edelleen kirkaissa pohjoisen järvisämme, siellä missä se parhaiten viihtyy. Kertokaa, jos olette nähneet punaraitaisen evän! Oikein, oikein suuren kalan selässä.

IV

Laulavaisia tarinoita

AIJA AARREVAARA

Tontun nuttu

*Lappi on tarinoita tulvillaan
Niitä hypähtelee kelopuiden oksilla
Niitä keinuu kuusen kukkasissa*

*Niitä kuuluttaa kurki suollaan
ja kailottaa joutsen laulullaan*

*Niitä kurkistelee autioituneiden talojen
ja autiotupien ikkunoista*

*Purojen solinassa kuiskii tarina
ja koskien kuohut pärskivät tarinoita rantakallioille*

*Tämän tarinan lauloi minulle kellolintu
helskytteli Sinirinta satakieli
Lapin tunturin kupeessa
Aapasuon laidalla*

Vihainen TONTTU manaa hajonnutta pukuaan. Voihan hiiskatti ja pahtainen voi nykkerönenäiset sarvipäät ja kaiken maailman savuavat hirviöt! Manaili TONTTU ja potki tuolin jalkoja ja väänteli naamansa kamaliin irvistyksiin. Kuka sanoikaan, että tontut ovat kilttejä?

Koko metelin syy oli TONTUn rikki mennyt puku. Mikä sitä TONTTUa siinä sitten niin harmitti, vikana oli vain yksi revennyt puvun sauma? No, saumassa sen salaisuus!

Ei ollut tonttujen ja muiden kahden maailman välillä liikkuvien olen-
tojen, keijujen, maahisten, eikä itse joulupukinkaan kampeet ihan ta-
vallisia, vai luuletteko te, että joulupukki lentelee ilmojen halki yhdessä
sujauksessa sinne tänne, ympäri maailmaa tavallisessa nutussa? Tai että
joulupukin porojenvaljaat ja reki ovat ihan tuiki tavalliset?

Ehei, eipä tietenkään, vaan kaikissa puvuissa ja varusteissa mitä ihmisten
ihmetykset yllään pitävät, tai kantelevat mukanaan on taika. Jos puvun
sauma repeää, vaikka ihan vähäisen vaan, ei sitä voinut enää korjata vaan
oli lähdettävä hakemaan uutta pukua. Sepä ei ollutkaan niin vain tehtä-
vissä.

Ei ollut sellaista kauppaa, mistä niitä varusteita ja nuttuja voisi tuosta
noin vain ostaa. Eipä niin, eipä niin. Vaan olipa OMPELIJA ja erikoinen
sellainen, eleli maan alla Saivojärven rannalla, siellä se loitsusi, taikoi ja
ompeli. Apunaan sillä oli liuta erikokoisia ja -näköisiä avustajia, jotka
tekivät kampeisiin ja nuttuihin vähäpätöisempiä ompeluksia ja leikka-
uksia, mutta tärkeimmän ompeluksen teki OMPELIJA itse.

Oli siellä SEPPÄkin, joka takoi ja kilkutti miekat ja keihäät, haarniskat ja
kypärät, koko sotisovan, soljet ja napit ja nepparit, puusta luusta ja kai-
kesta materiaalista muusta. Yhtä pelottava oli SEPPÄ niin kuin oli OM-
PELIJAKin, loitsuineen ja taikoineen. Aina sai pelätä kun sinne meni,
että minkälaisella tuulella siellä oltiin.

Eikä matka OMPELIJAN ja SEPÄN luo ollut helppo, se kesti kauan,
kauan ja vielä kauemmin. Piti kulkea monta aikaa ihmisten maailmassa,
milloin maan matosena, milloin lintuna taivaalla ja milloin käärmeenä
kallioilla ja niityillä. Muoto riippui ihan siitä, minkälaista pukua oltiin
hakemassa ja kuka oli hakemassa. Nimittäin kaikilla kahden maailman
välissä liikkujilla oli oma omituinen pukunsa. Ei käynyt laatuun, että
tonttu olisi pukeutunut velhon tai keijukaisen puvun tai päinvastoin, se oli
ihän mahdottomuus, siinä menisi taitat sekaisin ja mitä siitä seuraisi, sitä

ei kukaan uskaltanut edes ajatella. Varmaankin ihan hirveitä!!!

TONTTulle puvun hankinta oli varsin vaarallista ja hankalaa, sillä tonttu-
jen piti käydä läpi kaiken maailman hahmot. Se oli vaarallista. Jos nimit-
tään jotain tapahtui tontulle silloin, kun hänen hahmonsa oli joku muu.
Esimerkiksi jos vaikka ihminen läpsäisisi tonttua, kun hän hytysenä
inisisi inehmon korvan juuressa, niin se olisi silloin tontun lopullinen
loppu. Niin kävisi kaikille kahden maailman eläjille ja se oli hirvittävä
ajatus!

Ei siis ihme, että TONTTU oli harmissaan sauman ratkeamisen vuoksi,
suorastaan pahalla päällä! Kiroili ja paiskoi ja irvisteli. Mutta ei auttanut,
matkaan oli lähdettävä ja kiireesti, sillä mitä kauemmin puku oli rikki,
sen nopeammin puvun taika katoaisi ja ilman taikaa TONTTU ei olisi
tonttu.

Niin lähti matkaan TONTTU. Aikaa kului ja kului ja kului vielä lisääkin.
Hahmot vaihtuivat ja taas kului aikaa. Lopulta alkoi olla viimeiset hetket
päästä OMPELIJAN luo, puvun taika oli melkein poissa. Vielä olisi jäl-
jellä sukellus syvään Saivojärveen, jotta pääsisi perille.

Kaikkien matkan koettelemusten jälkeen TONTTU pulpahti pintaan
ja kömpi Saivojärven rantaan, manailleen itsekseen, tuo Saivojärven iki-
aikainen vesi pilaa vielä hienon partani, voi pihteinen, voi pahteinen ja
lähti tallustelemaan OMPELIJAN pakeille. Saatuaan selvitettyä OMPELI-
JALLE mitä tarvitsi ja kun mitat oli otettu ja tuiki tärkeät toimitukset oli
tehty OMPELIJA ohjasi TONTUn toiseen tilaan odottamaan nuttuaan.

Tämä oli se kaikkein hirvitysten hirvitys, TONTTU katseli kun kaiken
maailman karvaiset pyöreät, neliskantiset, pitkulaiset ja kaiken muun
näköiset jalattomat ja jalalliset apulaiset vilistivät, konttasivat ja ryömivät
tilasta toiseen kantaen mitä milloinkin mukanaan ja taas takaisin. Vii-
mein hyörinä ja pyörinä lakkasi ja alkoi se viimeinen koittelu.

TONTTU kuuli omaan tilaansa OMPELIJAN kamalan loitsulaulun, ihan
selkäpiitä karmi, mitään niin kamalaa ei tonttu ollut kuullut missään, jaa,
vai olisikohan sittenkin ollut ihmisten ilmoilla joskus. TONTTU koetti

työntää sormensa korviin, mutta ei auttanut sekään, toisesta tilasta kuului:

*Tästäpä tehdäänkin nuttu
oivalle tontullemme
Hänhän on kaikille tuttu
toisin kuin velhomme*

*Tikkipisto tuohon, auts
yliluettelo, tai jotain sinne päin tähän
Napinpa laitankin tuohon
mihinkäs sen reiän nyt teen*

*Saumoihin liitän mä taian
kuhan kasassa pysymään tän saan
vielä nuppineuloja poistan auts
sitten kestääkin tää tuhat vuotta taas.*

Laa laa laa laaa laaaa lalalaaa!

(Sävel 'Pikku Midinetti')

TIMO LAPPALAINEN

Auringolta ukkoselle ja tyttärelle Äijih Äijihsuálui

*Aurinkoinen aurinkoinen paistatteli paistatteli
tulisilmillään maistatteli maistatteli
Ukkoa Ukkoa Ukkosta Ukkosta Ukkia Ukkia*

*Ukkonen, Ukkonen tulisilmillään singahteli singahteli
salamana salamana kirkkaalta taivaaltaan iskehteli iskehteli
kivet kivet lennehteli lennehteli*

*Ukonsaaren Ukonsaaren kiveen räsähteli räsähteli
tyttönen tyttönen säikähtähähteli säikähtähähteli
Ukkonen Ukkonen tähähteli tähähteli
Ukkonen Ukkonen jyrähteheli jyrähteheli*

*Ukkia Ukkia luonnollaan luonnollaan
jyrähteheli jyrähteheli luonnolleen
luonnolleen hyrätheli hyrähteheli*

*Tyttönen tyttönen hypähteheli hypähteheli
Ukolleen Ukolleen hätkähteheli hätkähteheli
sylilleen sylilleen mätkähteheli mätkähteheli*

Palo-Ukkoa Palo-Ukkoa kivessä tuikahteheli tuikahteheli

Palo-Ukkoa Palo-Ukkoa kipinöissään kipinöissään lennäteheli lennäteheli

*Savutehellen savutehellen palvoskivenkoloon
palvoskivenkoloon luikahteheli luikahteheli
menhessään uhrikin puikahteheli puikahteheli*

*Ukkia Ukkia tuhahutteheli tuhahutteheli
tyttöä tyttöä nuuhkaistehen nuuhkaistehen
Nuttua Nuttua suuhkaistehen suuhkaistehen*

*Ukkipahan Ukkipahan Aurinkojoikhaan Aurinkojoikhaan
Ukkihyyhään Ukkihyyhään livĎjestahan livĎjestahan
Äijihihhiisuálluuu Äijihihhiisuálluu jyrähähtelee jyrähähtelee
Äijihih Äijihih Gáhkorkähtekaaĳkikaakkuriiiiiiiiiii
Gáhkorkähtekaaĳkikaakkuriiiiiiiiiii*

*Päivästähän Päivästähän pilkahtellehen pilkastellehen
luuhuhuu luuhuhuu uuhuhuhuhuu uuhuhuhuhuu
suuhuhuhuhuu suuhuhuhuhuu*

HENNA KOSKINEN

Munarosvon kohtalo

*Alakitisen kanalassa tapahtui kummia
kesätaivaalle alkoi kertyä pilviä tummia.
Oli lämmin kesä, kanat pihalla kulki
aurinko koko luonnon syliinsä sulki.*

*Emäntä varhain aamusella herää
tähän aikaan hän yleensä munat kerää.
Kanat ovat kaakattaneet jo pitkän tovin
emännän mieli on iloinen kovin.*

*Vaan mitä tämä on: ei taaskaan munia!
emännän mielessä on jo sanoja rumia.
Isäntäkin tulee, ihmettelee nyt yhdessä pariskunta,
onkohan tämä jotain pahaa enneunta?
Voi kauhistus jos koko tuotanto romahtaa
kun eihän kuudella kanalla EU-tukiakaan saa!*

*Jos vika on kukossa, emäntä tuumaa
jos ei se hoida pestiään kuumaa...
Nyt ei auta kukkoa syyttää, isäntä kivahtaa
se kyllä kanojen selkään livahtaa!*

*Seuraavana aamuna, varhain aivan
isäntä tuumaa tämä maksakoon vaivan*

*munarosvon hän napata kiinni aikoo
tarvittaessa vaikka loitsulla taikoo.
Jo karjuu hän: munat kuuluu meille,
sinä kurja rosvo, joudat hukkateille!*

*Koivun latva aamuntuulessa heiluu
pihaharakka oksalla yksinään keinuu
se tarkkaan tiiraa kanalan ovea
sydän rummuttaa mustan harakan povea.*

*Harakka tietää tarkkaan muninta-ajat
ei aavista sitä kanapararat
ne kotkottavat, kaakattavat
näin kaiken muille ilmoittavat.
On harakalla vesi kielellä
se alkaa olla hyvällä mielellä...*

*Harakka lentää hiljaa, liukuu ovesta sisään,
ei kanaemo sille yksin voi mitään
munavaras kun nokkaansa nappaa munan lämpimän
kanaemo näkee vain pesänsä tyhjenevän.*

*Ei isäntä saata tätä uskoa todeksi
voiko pihaharakasta olla noin moneksi!
Hän harakalle nyrkkiään puistaa
manaa, kiroaa ja tämän hän muistaa!
Emäntäkin sieltä juoksi pihan poikki
helmojaan pidellen kasteen yli loikki.*

*Nyt isäntä punoo suunnitelman uuden
tämä saa tuta harakka, kuinkas muuten
heti huomenissa, ylitse traktorin pauhun
saa harakka kokea kuoleman kauhun!*

*Munavaras aamulla taas kanalaan lentää
isäntä traktorilla kanalan viereen entää
kone jyskyttää, mekkaloi ja pauhaa*

*ei huomaa harakka edes traktorin kauhaa.
Hiljaa hiipi isäntä viereen kanalan oven
varas aikeissa on tehdä munakasaan loven
harakka yrittää juuri lentää ovesta ulos
- voi kaameus mikä onkaan tulos!*

*Kas juuri silloin, voimalla seitsemän miehen ja nyrkin
isäntä paukauttaa oven kiinni, on tuomio jyrkin.*

*Nyt makaa elotonna maassa tuo varas röyhkeä
pariskunnan ilme iloisempi, ei silti kai pöyhkeä?
Joskin emäntää hieman naurattaa
kai tänään lototakin kannattaa?*

(Tapahtui kesällä 2008)

V

Kertojan opastaminen

JENNY VIITANEN
ESA POIKELA

Perinne matkailun uusiokäytössä

Perinteen tuotteistaminen inspiroi pohtimaan sisältötuotannon mahdollisuuksia matkailussa ja erilaisia matkailijoille tarjottavia tuotteita. Tässä artikkelissa tarkastelemme ensin perinteen tuotteistamista kahden esimerkin kautta, joissa molemmissa oli osallisina tarinamestarikoulutuksesta valmistuneita toimijoita. Tapahtumat järjestettiin Muonion Jerisjärvellä ja Luostotunturin kupeessa sijaitsevalla porotilalla Sodankylässä vuoden 2011 jälkipuoliskolla. Toiseksi kuvailemme millaista lisäarvoa folkloristinen lähestymistapa voi antaa matkailutuotteiden kehittämiseen. Lapissa koetaan olevan paljon vahvaa ja elävää perinnettä, mutta sitä ei aina osata tuoda esille kulttuurin kannalta kestävästi.

Shamaanit estradilla

Tarinamestari Jari Rossin ideasta alun perin syntynyt Shamaanitapahtuma järjestettiin viidettä kertaa hotelli Jeriksen rannalla Pallaksen retkiviikon aikana syyskuussa 2011. Tarinamestari -koulutuksen käynyt Rossi oli yksi kolmesta pohjoisen shamaanista, jotka esiintyivät tapahtumassa. Kaksi suomalaista ja druidikulttuurista ammentava brittiläinen uusshamaani esiintyivät hänen lisäkseen. Tapahtuman esiintymislava

oli vuorattu taljoilla, tulet paloivat padassa lavalla ja taustalla soi vahva etninen musiikki.

Tapahtuman päiväohjelmaan kuului myös perinnekäsityönäytös ja käsityöläisten myyntinäyttely. Yleisöä oli paljon, paikallisia ja ruska-matkailijoita, joista monet olivat käyneet aikaisemminkin. Aisteja koskettava kaunis syksyinen ilta ja upea järvi nostattivat osallistujien odotuksia. Shamaanitapahtuma alkoi tilaisuuden juontajan ja shamaani Rossin soutaessa verkkoineen järveltä. Juontajan tehtäviin kuului myös ottaa kukin esiintyjä haastatteluun, jolloin myös yleisö sai esittää kysymyksiä.

Illan ensimmäinen esiintyjä oli vihreään kaapuun pukeutunut uusshamaan. Suuri rumpu säesti englanniksi lausuttuja ylistyssanoja luonnolle tulkin kääntäessä osan puheesta suomenkielelle. Esitykseen kuuluivat vanhat eurooppalaiset tarinat, joihin hän yhdisti sulavasti pohjoisen karhut, hirvet ja joutsenet. Brittiläisen kulttuuriantropologin tausta näkyi selvästi hänen esityksessään. Hänen jälkeensä esiintyivät suomalaiset shamaanit.

Nahka-asuun pukeutunut shamaani löi rumpuaan yhä voimakkaammin. Yleisö totteli hänen käskyään, sulki silmänsä ja antoi keskuudessaan kulkevan shamaanin rummuttaa kiireen pois. Haastatteluosuuksissa hän kertoi vanhoista shamanistista parannuskeinoista ja omista konsteistaan, kun matkailevat ihmiset tulevat hänen kotitilalleen rauhoittumaan. Seuraava sarvipäinen samaani esiintyi hänkin rumpua kumistellen ja turkiksilla vuoratuilla asussa. Hän kertoi karhun unitarinan kertojan taitoja jo hioneena, mutta haastatteluosuus asetti hänelle selvästi tiedollisen haasteen tarinan taustaan ja sisältöihin liittyen.

Illan kruunasi tarinankerronnan Suomen ja Lapin mestari Jari Rossi, joka huipensi tapahtuman ehyellä, tuulta kauppaavalla tarinalla siten kertojan taitonsa osoittaen. Kertojan kokemuksen ja koulutuksen kautta hankittu tietämys pohjoisen perinteistä näkyi ja siitä olisi voitu kysellä haastatteluosuudessa paljon enemmänkin.

Yleisön keskuudesta esitettiin tarkkoja kysymyksiä ja kävi ilmi, että edes shamaanit eivät tiedä riittävästi shamaaneista. Kysymykset osoittivat yleisön kiinnostukseen tosipohjaisiin asioihin, vaikka tarinassa onkin paljon kuvitteellisia aineksia. Asiantuntijana olisi voinut olla joku muu kuin tarinallisen esityksen toteuttanut henkilö. Toisaalta kertomusten tunnelma katkesi aina esitysten välillä tähän keskusteluun ja yleiseen ruppeluun. Esitysten jatkuminen ilman katkoksia olisi kenties säilyttänyt

shamaanien luoman illuusion yleisön mielikuvissa pitempään. Joka tapauksessa esiintyjillä oli kaksijakoinen rooli kertojana näyttämöllä ja niin vanhan kuin uuden shamanismin asiantuntijana.

Shamaanit näyttivät vastaavan mielikuvien odotuksiin lyhyessä näytöksessä samalla kun yleisö sai mitä oli tullut hakemaan. Vaikka Shamaanitapahtuma järjestettiin tällä kertaa läheisen ammattioppilaitoksen opinnäytetyönä, se oli kuitenkin hyvä osoitus siitä, miten tarinallisia tilaisuuksia voidaan järjestää.

Poronhoito matkailutuotteena

Elokuussa 2011 Luostolla sijaitsevalla Jaakkolan porotilalla vieraili 130 ulkomaista opiskelijaa, jotka osallistuivat metsäkoulun seminaariin. Kansainvälisen seminaarin järjestäjä oli toivonut vierailuohjelmaan osallistavaa tarinankerrontaa ja tutustumista porotilan arkeen ja poronhoitoon. Porotilan oma väki vastasi vierailun suunnittelusta ja toteutuksesta ja siihen kutsuttiin tarinankertojia, jotka osallistuivat Tarinamestarin koulutusohjelmaan. Tapahtuma toteutettiin jakamalla vierailijat ryhmiin, jotka tutustuivat tilaan kiertämällä eri paikkoihin sijoitettujen rastien kautta.

Vierailurasteja oli neljä, joita jokaista pistettä hoiti yksi tarinankertaja vastaten omasta kerronnallisesta esityksestään. Tarinan taustateemat oli suunniteltu ja sovittu etukäteen porotilan yrittäjän kanssa. Muutoin kertojat saivat vapaasti toteuttaa tarinansa ja niihin liittyvät aktiviteetit, sillä heidän osaamisensa oli tullut yrittäjälle jo tutuksi koulutuksen myötä. Poronhoidon lisäksi vierailevat opiskelijat kuuntelivat tarinaa joiusta, shamaaneista, poromerkeistä ja vanhanajan poronluisista leluista. Opiskelijat pääsivät kokeilemaan tarinapisteissä yhteisjoikua, suopunginheittoa ja keilaamista poronluulla sekä shamaanin säestämää taukojumppaa. Kierroksen päätteeksi paistettiin vielä yhdessä lappilaisia lättyjä.

Perinnettä muunneltaessa on tärkeää säilyttää yhteys siihen tietoon, josta perinteessä on pohjimmitaan kyse. Kun perinteen aineksia valikoidaan, kielteisiä seikkoja jätetään usein huomioimatta ja korostetaan positiiviseksi koettuja asioita. Perinneaineksia saatetaan myös rikastaa lisäämällä niihin aikaisemmin kuulumattomia aineksia. Siten menneisyyttä ikään kuin parannellaan keksimällä historiaa ja perinnettä, jota ei ole ollut olemassa. (Petrisalo 2000, 84.)

Jerisjärven tapahtumassa uusshamaani sekoitti toisiinsa tosiasiallisia ja kuvitteellisia seikkoja tavalla, jossa historia ja perinne menettävät merkityksensä tarinan kehystäjänä. Ongelman ilmitulo olisi voitu välttää jättämällä yksinkertaisesti tarinan taustoja koskevat kysymykset kysymättä. Silti ei ole syytä aliarvioida yleisön kykyä tunnistaa tarinan uskottavuus. Kulttuurisesti kestävä matkailun kehittämisessä on tarpeen paljastaa ja korjata perinteen vääristymät ja historian paranteluyritykset. Toisin sanoen faktan ja fiktion suhde tarinassa tulee pohtia tarkoin, jotta perinteen alkuperä ei katoaisi eikä käsitys historiasta vääristyisi. Hyvän kerronnan avain on yhtäältä vahva tosiasioihin perustuva tietämys, jonka puitteissa tarina saa merkityksensä ja toisaalta taitava kertominen, joka kuulijan näkökulmasta on sekä uskottava että mielikuvituksellinen.

Perinteen elävöittäminen matkailussa

Kansanperinteen hyödyntäminen matkailussa ei ole uusi ilmiö, ja sitä on tutkittu niin matkailun kuin perinteentutkimuksen parissa. Kansanperinne on käsitteenä laaja arkisessa käytössä, sillä jokaisella ihmisellä on yksilölliset näkemyksensä perinteeseen kuuluvista asioista ja sisällöistä. Perinne voidaan yhdistää henkiseen ja aineelliseen pääomaan, jonka olemme vanhemmilta, isovanhemmilta ja suvultamme perineet. Perinne on siis yksilölle ja yhteisölle arvokas asia, jota on kohdeltava kunnioitettavasti. Erityisesti kansanperinteen nostalgisuus ja romanttiset mielikuvat menneestä ovat matkailun ytimessä eikä niiden tuotteistamiseen liittyvältä arvokeskustelulta voi välttyä.

Hiljentynyttä kylätoimintaa on mahdollista herätellä henkiin yhteistoinnilla. Tuotteistamalla voidaan säilyttää muuttumassa olevaa perinnettä ja ylläpitää yhteisön sosiaalisia suhteita. Perinnettä elävöittämällä ruokitaan lisäksi matkailijan halua palata menneisyyteen kokemaan "todellisen elämisen" malleja mielikuvien utopistisessa perinneyhteisössä. Perinteisiin liittyvät mielikuvat vaikuttavat voimakkaasti ihmisten mielissä, vaikka perinneyhteisöjä ei koskaan olisi ollut sellaisenaan olemassakaan. Nykykulttuurille on ominaista tietynlainen sentimentaalisen romanttinen suhtautuminen menneisyyteen, jonka piirteillä halutaan rikastuttaa myös matkailua – kuitenkin niin, että säilytetään turvallinen yhteys nykyisyyteen, johon palataan matkan päätyttyä. (Jokiaho & Lavia

2007, 1-2; Huttunen 2004, 17.)

Matkailuteollisuudessa historiaa elvytetään nimenomaan tuotettujen mielikuvien avulla, sillä kohteet ja tuotteet myydään juuri mielikuviin perustuen. Matkailun markkinoinnissa hyödynnetään stereotyyppioita, jotka perustuvat yleistyneisiin mielikuviin ja ovat siten jo olemassa mainontaa varten. Mielikuvien tai stereotyyppien markkinointi ei tarkoita automaattisesti ristiriitaa omaksi koetun perinteen ja matkailun tarkoitukseen tuotetun perinteen välillä. Nykyaika voidaan nähdä myös luonnollisena jatkumona menneelle paikalliskulttuurille. Matkailijan käyttämä vähäinen aika yhdessä kohteessa johtaa helposti jonkin yksittäisen asian korostamiseen laajemman perinteen ja elämäntavan tarkastelun sijaan. (Huttunen 2004, 18; Zimmerbauer 2001, 123 - 125.)

Autenttisuuden ja eksoottisuuden kokeminen on matkailussa keskeistä tai ainakin piilevänä vaikuttimena taustalla. Mielikuvat ja stereotyyppiat ylläpitävät autenttisuuden kokemusta, vaikka sen saavuttaminen koetaan nykyään yhä vaikeammaksi. Tähän liittyvää elämysmatkailua on tarjottu kohderyhmälle, joka on yleisestikin kiinnostunut kulttuurista ja luonnosta. Tiedostavien matkailijoiden vaatimukset liittyen elämysten ja kokemuksen saavutettavuuteen ovat kuitenkin tehneet niistä heille itselleen yhä haasteellisempia. Kulttuurimatkailijoille on kohdekulttuurin koskemattomuus ja epäkaupallisuus tärkeimpiä matkustamisen motiiveja. Samoja tekijöitä painotetaan myös matkailukokemuksen aitoutta määriteltäessä, sillä länsimaisen elämäntavan pilaama perinnekulttuuri koetaan epäaidoksi ja tuotteet väärennöksiksi. (Zimmerbauer 2001, 123 - 125; Huttunen 2004, 17 - 18; Petrisalo 2000, 93.)

Matkailutuotteen pitää olla siis enemmän kuin matkailijan oma arkielämä, ja samalla antaa kokemus ja vaikutelma todellisesta elämästä. Menneisyyttä tulkitaan ja valikoidaan yhdistäen eri ajoilta ja alueilta koottuja kulttuuripiirteitä. Elvytettävä kulttuuripiirteiden tehtävä tai merkitys voidaan muuttaa palvelemaan matkailuteollisuuden tarkoitusta, eikä mielikuvituksen käyttöä aina rajoiteta menneisyyttä muutettaessa. (Petrisalo 2000.) Perinne elää käytännössä ja muuttuu yhteisöissä, mikä näkyy myös matkailualalla. Samoin toimivat yhteisöt, kansat ja eri etniset ryhmät valikoidessaan ja määritellössään, miten ennen tehtyä ja ajateltua toistetaan ja uudistetaan nykyisyydessä (Anttonen 2009, 2).

Lapissa on paljon monipuolisen perinteen hiljaisia kantajia. Esitteiden, kirjojen tai jopa arkistojen sijaan Lapin värikyys paljastuu parhaiten

tutustumalla asukkaisiin. Lapin ”monta Lappia” avautuu monin tavoin paikallisten toimijoiden ja oikeanlaisten esitysväylien löytämisen sekä kokeilemisen kautta. (Jokiaho & Lavia 2007, 1 - 2; Huttunen 2004, 17.)

Elävä perinne

Kansanperinteen hyödyntämiselle ja menneisyyden mielikuvien soveltamiselle ovat eri tutkijat yrittäneet löytää sopivaa nimitystä. Termillä folklorismi on alun perin tarkoitettu perinteen elementtejä, jotka on irrotettu luonnollisesta yhteydestään. Siksi siitä on pyritty eroon. Nykyisin puhutaan mieluummin ”eilismistä”, perinteen uskäytöstä, sovelletusta kansanperinteestä tai perinteen elämän vaiheista. (Huttunen 2004.) Lauri Honko (1990) nimitti perinneaineiston esiin nostamista arkistoista ja säilytyspaikoista folkloren ”toiseksi elämäksi”. Arkistoitu ja museoitu kuva menneisyydestä ei sinänsä tee perinteestä arvokasta tai elävää vaan pikemminkin kuolleen.

Perinteen yksi ominaisuus on sen prosessimaisuus, toisin sanoen jatkuva muuttuminen ja uudelleen variointi. Kehottaessaan hylkäämään folklorismin terminä, Honko halusi kiinnittää tutkimuksen huomion folkloren toiseen elämään ja kulttuuriseen arvoon, sen sijaan että perinteen käyttöä arvosteltaisiin. Kansanperinteen soveltaminen oli virinnyt 1800-luvulta alkaen kansallisuusaatteen myötä ja on ollut hyväksytty ja vakiintunut käytäntö rakentaa kansallista identiteettiä. Hongon (1990, 114) mukaan 1950- ja 60-luvun folklorismin kritiikki koskien aidon perinteen turmelemista oli turhaa, kun vertauskohdaksi otetaan näkemys perinteen elävästä luonteesta tallennetun ja pysähtyneen tilan sijaan (vrt. Tenhunen 2006, 13).

Hongon esittämässä folklorepörosessissa perinneainesten uudelleenkierrätys tapahtuu muilla näyttämöillä ja eri mekanismeilla kuin alkuperäisessä kulttuurikontekstissa. Perinteen näyttämöt ovat esimerkiksi mitä moninaisimmissa kulttuuritapahtumissa ja festivaaleilla. Ei ole mahdollista nähdä, kokea tai säilyttää perinneprosesia sellaisenaan ilman ulkopuolisten kulttuurien vaikutteita. Sen sijaan voidaan puhua uusien vaikutusmekanismien avaamisesta, kun entistä laajemmat ihmisryhmät pääsevät tutustumaan esille nostettuihin perinteisiin.

Esitys, performanssi, näyttely tai tutkielma voi olla parempi keino li-

sätä perinteen ymmärrystä kuin alkuperäinen toimintatapa tai -muoto. Esityksen ehdot rakentuvat nykypäivään: mekanismit, näyttämö, kuulijat ja tavoitteet ovat toiset kuin alkuperäisessä. Yleisön ymmärrys on muuttunut ja perinnettä tarkastellaan oman ajan ja tapojen kautta. Siinä myös uusien ilmaisukeinojen etsiminen on toisinaan välttämätöntä perinnetiedon sisäistämisen kannalta. (Honko 1990, 113-114.)

Perinteen ensimmäinen elämä

Sitä perinteen luonnonmukaista ja aitoa elämänympäristöä, jota Honko nimittää perinteen ensimmäiseksi elämäksi, ei todellisuudessa ole olemassa. Ensimmäinen elämä, jossa perinnettä ei ole huomattu tai edes tiedostettu olevan olemassa, on perinteen tutkimuksen välineeksi idealisoitu kuva. Hongon mukaan folklorepörosessissa heikosti tiedostettua alkutilaa seuraa perinnetietoisuuden synty ja perinneaineksen määrittely niin yhteisön sisällä kuin ulkopuolisten löytäjien kautta.

Ulkopuoliset saattavat herättää yhteisön kiinnostuksen määrittellä perinteestään muutakin kuin ulospäin esiintyvän puolen, esimerkiksi sosiaalisen kontrollin ja normittavan ideaalikultuurin. Hongon mukaan kun puhutaan ideaalityypeistä, tavoitteena yhteisön koskematon ja harmoninen tila, jossa perinne on viattoman luonnollista ja lähes huomaamatonta. Idealisointi johtaa helposti stereotyyppioihin.

Perinnettä kerätään ja dokumentoidaan talteen ja se nähdään keuruun kiivaimpana ja aidoimpana vaiheena. Mikä on oikeaa tai parasta perinnettä -keskustelusta päästään vähitellen kulttuurin kuvaukseen ja käyttöön yhteisön sisällä. Perinnettä ylläpidetään yksilöiden muistissa, jolloin elämänpiiri säilyy ihmisen tajunnassa, vaikka fyysinen ympäristö tai alkuperäismiljöö ajan myötä katoaisikin. Yhteisön sisällä ei puhuta aina siitä, mitä perinnekuulttuuri on ollut, vaan perinnekeskustelua voidaan käydä tavoitteista ja kulttuurin kehittämisen suunnasta. (Honko 1990, 104 - 113.)

Perinteen toinen elämä

Perinteen jatkuvuus riippuukin siitä, miten perinneyhteisö itsenäistyy

ulkopuolisesta määrittelystä ja ottaa itse vastuun perinnetyöstä. Perinteen toisen elämän vaiheessa omat edustajat, edunvalvojat ja työyksiköt ylläpitävät suhteita kulttuurin keskuksiin ja eri tahoihin sekä käynnistävät omaehtoisia hankkeita. Yhteisö voi vierastaa ulkopuolelta asetettuja kulttuuripoliittisia tai toiminnallisia tavoitteita, mutta julkisuudesta tai taloudellisesta hyödyistä johtuen tavoitteita saatetaan myötäillä. Usein perinne-kulttuuri nähdään taide- ja korkeakulttuurin vastakohtana, jolloin arvokeskustelussa näkyy helposti identiteettitunteen ja kulttuuri-investoinnin välinen jännite. Siten yhteisön identiteetti voi olla neuvottelun alainen tai hetkellisesti jopa kaupan. (Honko 1990, 117 - 119.)

Konfliktit eivät synny vain ulkopuolisten toimijoiden paineista, sillä yhteisön sisällä käydään kamppailua kulttuuripolitiikan suunnasta ja perinne-kulttuurin osallisuudesta siihen. Yhteisö määrittelee jatkuvasti perinnettään eikä sekään ole aina kitkatonta tai prosessi on altis voimakaiden yksilöiden vaikuttamiselle. Perinteen myyntiarvo ja kaupallisuus ovat pitkälti kiinni siitä, millaisesta perinneaineuksesta on kyse ja mihin käyttöön se on tulossa. Monet perinnetapahtumat ovat joko kokonaan tai osittain kaupallisesti suuntautuneita. Ongelmallista se on silloin, kun perinnetyö tehdään pääasiallisesti yhdistysten toimin ja vapaaehtoisvoimin. Kuka asioista sopii ja päättää, keillä on oikeus perinteeseen? (Honko 1990, 117 - 119.)

Perinteen kolmas elämä

Tutkiessaan itkuvirsiperinteen uutta tuleamista Anna-Liisa Tenhunen (2006) on jatkanut Hongon ajatuksia. Tämän vaiheen hän on nimennyt perinteen kolmanneksi elämäksi. Esimerkiksi äänellä itkeminen, minkä jotkut naiset taisivat vielä 1900-luvulla, ei enää ole vain lähes kadonnutta perinnettä. Ennen ajateltiin että perinne välittyy sukupolvelta toiselle ollakseen perinnettä, nyt perinteen oppimisen keinot ja prosessit ovat muuttuneet. Nykyisin järjestetään koulutusta äänellä itkemisen oppimiseksi ja karjalan sijasta käytetty kieli on suomi. Harrastajien määrät ovat kasvaneet, yhdistyksiä on perustettu tukemaan toimintaa, on itketty eri yhteyksissä ja itkuja esitetty monissa tilaisuuksissa. Toisin sanoen menneisyyttä tuotetaan nykyisyydestä käsin, mutta niin että uudet käytänteet nähdään vanhan luonnollisena jatkumona. (Tenhunen 2006; myös Ant-

tonen 2000, 2.)

Samalla tavalla tarinankerronta elää uutta nousua ja perinteen kolmatta elämää. Kärämäellä on järjestetty vuosittain jo kymmenen Elämäntarinanfestivaalia ja sen osana Tarinaniskennän SM-kilpailut. Myös tarinankerronnan Pohjoismaiden mestaruuskilpailuihin (Story Slam) on osallistunut suomalaisia kilpailijoita tarinamestari Jari Rossin tapaan. Kansainvälinen festivaali Nordic Voices on osoitus kirjamesuilla, klubeilla kahviloissa ja kaduillakin järjestettyjen tarinatapahtumien elinvoimaisuudesta. Sen myötä on synnytetty tarinankerronnan oppaita ja koulutusta myös kouluissa. Nordic Voices ja kouluissa järjestetyt Juttutalkoot olivat molemmat hyvin julkisuutta saanut osa Nordiska roster – Pohjoismaisia ääniä hanketta Turun kulttuuripääkaupunkivuotena.

Lapin Tarinamestarien koulutusohjelmassa varsinainen tarinankerrontakoulutus on viety pisimmälle kertojaksi oppimisen ja matkailukerronnan näkökulmasta. Koulutuksessa opitut tiedot perinteestä ja taidot tarinankertojina ovat heti hyödynnettävissä matkailun kentällä. Kotona koostettua tietoa otettiin käyttöön, kun esiintymistilanteita hiottiin ajoittain epämiellyttävyyteen asti kameran, muiden opiskelijoiden sekä kouluttajien edessä. Koulutuksen näyttötilaisuuksissa jokaisen opiskelijan taitoja testattiin yleisön ja arvioitsijoiden edessä. Tarinamestari -hanke on ollut osuva kohde tarkastella laadullisen perinnetiedon kokoamisen ja esittämisen oppimista.

Johtopäätös

Hongon ja Tenhusen esittämät elävän perinteen vaiheet eivät ole mekaanisella tavalla perättäisiä, vaan useita tasoja tai osia sisältäviä, päällekkäisiä ja yhtäaikaiksiakin, jolloin ne eivät sulje toisiaan pois. Perinteen tuotteistamisen haasteena on löytää yhteisymmärryksen väylä aitoa perinnettä metsästävien matkailijoiden ja vallitsevan todellisuuden välille. Vaikka markkinointi antaa ymmärtää, matkailijan hakemaa aitoa ja alkuperäistä ei kenties koskaan ollutkaan. Esitetty perinne-kulttuuri saattaa olla myös vieras heille, mikä antaa haasteen perinteen elävöittämiselle. Oleellista ei ole se, onko tarjotun tuotteen sisältö opittu isoäidiltä vai arkistosta, vaan sisällön puhuttelevuus ajassa ja viihdyttävyyden vaihtoehtona on tiedon säilyttäminen museoituna arkistoissa, jolloin se ei ikinä

saavuta yleisöään samalla tavalla kuin elämys, kokemus ja oppiminen laadukkaan matkailukerronnan ja -tapahtuman tuloksena.

Tarinamestarikoulutuksen aikana perustettu Lapin Tarinamestariyhdistys lupaa jatkoa ja uusia menetelmiä tarinankerronnan elävälle perinteelle. Yhteistoiminnan onnistuminen Luoston porotilalla näytti toteen tarinamestarien yhteisproduktioiden mahdollisuudet ja nosti esiin ideoita yhdessä kehitettäväksi ja toteutettavaksi. Tarinamestareilla on koulutuksen aikana syntynyt laaja kontaktien verkosto ja keskinäinen yhteydenpito ei vain ammatillisessa vaan myös sosiaalisessa merkityksessä. Verkoston suurimpana etuna on tiedonkeruun monipuoliset mahdollisuudet ja vahvistunut yhteys perinteisiin, joiden kehittelystä syntyy laadukkaita matkailutuotteita ja kulttuurisesti kestävä matkailua.

LÄHTEET

- ANTTONEN, P. 2009. Kolumni: Kulttuurin, perinteen ja perinteen kysymyksiä. *Elore*, 16, 1-6. Saatavilla: http://www.elore.fi/arkisto/1_09/art_anttonen_09.pdf
- HONKO, L. 1990. Folkloreprosessi. – *Sananjalka*, 32, 93-121.
- HUTTUNEN, S. 2004. *Matkailuelämyksiä perinteestä*. Vantaa: Kalevalaisten naisten liitto.
- JOKIAHO, R. & LAVIA, A-R. (2007). *Perinteestä matkailutuotteeksi. Paikalliskulttuuri kylien ja matkailun voimavarana*. Lapin yliopiston aluepalveluiden julkaisuja 2. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Aluekehitys- ja innovaatiopalvelut.
- PETRISALO, K. 2000. *Menneisyys matkakohteena. Kulttuuriantropologinen ja historiatieteellinen tutkimus perinnekulttuurien hyödyntämisestä matkailuteollisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TENHUNEN, A. 2006. *Itkuvirren kolme elämää*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ZIMMERBAUER, K. 2001. Kulttuurimatkailu mielikuvayhteiskunnassa. Teoksessa S. Riukulehto (toim.) *Perinnettä vai bisnestä? Kulttuurin paikalliset ulottuvuudet*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. 114-129.

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

ANU MAGGA, nauhoitettu keskustelu Lapin yliopistolla 22.8.2011.

TAPANI NIEMI

Tarinamatkailu kunnioittaa vanhan Lapin arvoja

Lähes kaikkiin onnistuneisiin matkailukokemuksiin liittyy tarina ja tarinankerrontaa, jotka auttavat matkailijaa pääsemään nopeasti perille, miten ja millä ihmiset matkakohteessa elävät. Tarina purkaa jännitteitä ja ennakkoluuloja kulttuurien väliltä. Tarina auttaa vierasta tutustumaan uusiin ihmisiin. Tarina on paras matkaopas. Eläytyvä tarina auttaa matkailijaa siirtymään vaivatta jopa muinaiseen aikaan, jota fantasiaelokuva vaivoin kykenee tavoittamaan.

Kukaan ei kiistä tarinankerronnan ja tarinan merkitystä nykymatkailussa mutta asiaan liittyy outo paradoksi. Tarinan merkitys on niin itsestään selvä, että juuri kukaan ei ole vaivautunut miettimään, mikä tarina on ja miten tarinoita kerrotaan matkailijoille. Alan kirjallisuuskään vaikenee asiasta ikään kuin tarinallisuus ei kuuluisi mitenkään turismiin.

Tarinat tulivat jäädäkseen

Amerikkalaiset B. Joseph Pine ja James H. Gillmore (1999) nostivat tarinan kehittyneen matkailun keskiöön teoksessa *The Experience Economy*. Sen jälkeen matkailuvirkamiehet ja -yrittäjät alkoivat hokea elämyksistä ja tarinoista. Mutta asia ei kehittynyt pidemmälle vaan hokemasta tuli paikallaan polkeva diskurssi, sisällyksetön ajatusluutuma.

Siihen vedottiin aina, kun joku halusi osoittaa omaa asiantuntemustaan.

Sompiolainen kirjailija Lauri Hihnavaara kuvaa hienosti ikivanhaa lappilaista pirttipöytä-instituutiota teoksessaan *Luiron laulu*. Hän käyttää sanaa syömäkahu. Se luonnehtii ruokailuun valmistuvan pirtin nokkimajärjestystä, tunnelmaa, jännittyneisyyttä sekä kulkumiehen arvokkuutta ja kunniantuntoa. Hihnavaara näkee terävästi pirtin sosiaalisen rakenteen ja psykologiset viritykset.

Osa pirttipöydän demokratiasta johtui sen tärkeimmästä elementistä, tarinasta. Siksi pirttipöydän äärelle kokoonnuttiin. Tarina on hyvin tasa-arvoinen. Se ei opeta tätimäisesti. Tarina ei myöskään luennoi. Eikä tarina saarnaa. Siksi tarinan jälkeen kuulija tuntee pääasiassa mielihyvää ja syvää rauhaa pikemmin kuin syyllisyyttä ja ahdistusta. Silti tarina viihdyttää, opettaa ja tunnelmoi. Tarinankertoja tuntuu yhdeltä meistä. Hyvä tarinankertoja ei koskaan asetu kuulijansa yläpuolelle. Ja jos asettuikin, hän turvautuu jossain vaiheessa itseironiaan ja pudottaa itsensä ryminällä alas.

Vanhassa Lapissa pirttipöytä oli sen ajan maailmankaikkeuden keskus. Sen ääressä lapsi kohtasi vanhuksen, tietäjä tietämättömän ja ukkoherra niin sanotun alemman työn tekijän. Pöydän ääressä ravittiin nälkiintynyt ruumis, virvoitettiin ryytynyt syntinen sielu ja laitettiin maailma järjestykseen. Pirttipöytä oli demokraattinen laitos, kuten sauna ja nuotiopiiri.

Pieni tarina avaa suuren näyttämön ihmismieleen. Vaatimatonkin kuolevainen vaeltaa maailman ääriin ja kohtaa henget, haltiat, maahiset, maanääreläiset, lintukotolaiset ja koirankuonolaiset. Pieni tarina on suuri draama, joka loihtii pirttipöydän piirittäjille sellaiset mielikuvituksen siivet, joita vain parhain virtuaaliteatteri voi vaatimattomasti jäljitellä. Tarina on avain mielikuvitukseen. Tarina on avain menneisyyteen. Tarina on paras mahdollinen matkaopas. (Niemi 2004, 247–248.)

Tarina ja tarinamatkailu tulivat matkailukeskusteluun jonkinlaisena muoti-ilmiönä, ikään kuin se olisi vain uusi oikku tai satunnainen keksintö lukuisten elämysten ja tuoteinnovaatioiden joukossa, ja joka aikanaan häipyisi matkailuhistorian romukoppaan muitten kuriositeettien joukkoon. Tämä tulkinta on väärä. Monet matkailuhistorialliset, psykologiset, dramaturgiset ja ekologiset syyt puoltavat näkemystä, että tarinallisuus jää keskeiseksi ominaisuudeksi kehittyneissä matkailu-

maissa ja erityisesti Lapin matkailussa, jos se haluaa toimia kestävän ja kannattavan matkailun ehdoilla.

Uuden ja vanhan skisma

Lapin matkailussa vaikuttaa kaksi erilaista perinnettä. Toinen nojaa paikalliseen luontoon ja kansankulttuuriin, siis vanhaan Lappiin. Sen sijaan toista leimaa kansainvälinen, matkailuteollinen mentaliteetti, jossa alkuperäinen Lappi ei kelpaa vaan yrittäjä yrittää korvata sen tuotteilla ja palveluilla, joita etelän matkailukeskuksissa on kehitelty vuosikymmenien aikana. Traditio ja moderni törmäävät tässäkin elinkeinotoiminnassa.

1800-luvulla pohjoisen luonnonmaisemista kehittyi koko suomalaisen matkailun symboleja ja Lapista tuli kotimaiselle eliitille kaihon kotimaa. Lappi edusti aitoutta, turmeltumattomuutta, onnea ja vapautta. Vanhimmat lapinmatkailijat ihailivat Lapin eksoottista luontoa ja ihmisen kykyä sopeutua ankariin oloihin. Mutta jo 1920-luvulla alkoi näkyä toinenkin matkailun pääuoma, kun Petsamo aloitti tehomatkailun. Parhaina aikoina peräti viisi päivittäistä postiautovuoroa rahtasi turisteja meren ääreen ja lentokoneet kesäisin.

Vuonna 1872 Yhdysvaltojen Yellowstoneen perustettiin maailman ensimmäinen kansallispuisto. Suomi seurasi perässä. 1916 rauhoitettiin Mallatunturin luonnonpuisto Kilpisjärvellä ja 1938 yhdeksän muuta puistoa. Niistä kuusi sijaitsi Lapin läänissä. Uusia retkeilymajoja rakennettiin kansallispuistojen ja retkeilymaisemien tuntumaan. Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton naiset ”löysivät” Suomen tunturit, kuten Tahko Pihkala asiaa luonnehti. Aikalaiset nimittivätkin 1930-lukua Lapin tunturien löytöretkien vuosikymmeneksi.

Samoihin aikoihin eurooppalaiset innostuivat mutkamäenlaskusta. Ensimmäiset pujottelurinteet avattiin 1937 Kolille, Pallakselle, Ounasvaaralle ja Kuolajärvelle eli vanhaan Sallaan. Tunturiihittäjät ylisivät talvisen ulkoilmaelämän ihanuutta. He rakastivat erämaaluontoa ja alkeellisia oloja toisin kuin nykyiset matkailijat. Se vaihe keskeytyi sotavuosiin, jolloin koko Lapin matkailun aineellinen infrastruktuuri tuhoutui.

Koko elinkeino piti rakentaa aivan alusta. Koska maailmakin muut-

tui, entiseen ei haluttu palata. Matkailu unohti vanhat luonnonsuojelulliset ja arkkitehtoniset ihanteet ja keskittyi rahan tekoon. Kansan varallisuus ja vapaa-aika lisääntyivät ja entisestä eliittimatkailusta tuli kaikkien yhteinen elämäntapa. Autojen maahantuonti vapautettiin 1962 ja se toi telttaturistit ja kinokamerat Lappiin.

1970-luvulla perinteisen luontomatkailemisen rinnalle pyrki toiminnallisuutta korostava elämänsäsenne. Murtomaahiihto ja retkeily vähenivät, kun kansa alkoi lasketella tuntureissa. Pohjois-Suomeen rakennettiin laskettelukeskuksia Saariselälle, Pyhätunturille, Luostolle, Suomulle, Sallaan, Leville, Ylläkselle, Olokselle, Ounasvaaralle ja Kuusamon Rukalle.

Laskettelukeskusten ympärille kerääntyi loma-asuntobisnestä, mökkikyliä, asuntovaunukenttiä ja ohjelmapalveluyrityksiä. Tunturikeskuksiin rakennettiin entistä kookkaampia, näyttävämpiä ja koristeellisempia loma-asuntoja. Niiden varustetaso ja sisustus ylittivät keskivertosuomalaisen kodin. Ne vakiinnuttivat käsityksen romanttisesta mutta alkukantaisesta loma-asumisesta Lapissa.

Nyt ”alkukantaiseen tunturikämpään” kuuluvat kaikki kaupunkien mukavuudet kuten sähkösauna, astianpesukone, väritelevisio ja mikroaaltouuni. Yrittäjä tarjoaa punttisaleja, viihdekylypylöitä, porealtaita, solariumeja, turkkilaisia, roomalaisia ja iiriläisiä saunoja. Ohjelmapalveluyritykset järjestävät matkoja moottorikelkoilla, mönkijöillä, vesiskoottereilla, maastoautoilla, helikopterilla, lentokoneella ja Levillä kondolihissillä alppimajan yksinäisyyteen.

Syvälliset vai pinnalliset matkailijat

Lapin luonto- ja kulttuurimatkailu poikkeavat matkailuteollisuuden mallista ja edustavat erilaista matkailutraditiota, jopa vastakkaista ihannetta. Luontomatkaileminen edustaa vanhan Lapin kaipuuta ja tunturimatkaileminen modernia elämäntapaa. Mutta kuten historiassa yleensä, vanha ja uusi elävät rinnakkain ja sisäkkäin. Tunturikeskuksissa matkailija nauttii moderneista tuotteista ja palveluista mutta silti moni haluaa kokea myös alkuperäisen luonnon ja lappilaisen elämäntyylin.

Matkailun markkinointi puhuu asiakassegmenteistä, mikä jakaa matkailijat tarpeiltaan ja tyyliltään erilaisiin ryhmiin. Lapinkävijät

esimerkiksi jakaantuvat lihasvoimalla kulkeviin retkeilijöihin, jotka rakastavat läheistä luontosuhdetta, sekä hemmottelusta nauttiviin elämysmatkailijoihin, jotka odottavat palveluilta laatua. Arkipuheessa nämä samat matkailijat luokitellaan ”pinnallisiin” tai ”tyhmiin” elämysmatkailijoihin ja ”syvällisiin” kulttuurimatkailijoihin.

Vaikka asiakassegmentit voi havaita Lapin matkailukeskuksissa omina ihmisryhminä, kannattaa silti puhua mieluummin käyttäytymispiirteistä kuin toisistaan erottuvista ryhmistä. Syvällinen ja laatu-tietoinen matkailija saattaa nauttia pinnallisista elämyksistä ja pinnallinen yhtäkkiä innostua kulttuurikohteista. Kun laatu-tietoinen kuuntelee tunturivaelluksen jälkeen rockia Hullun Poron Areenalla, muuttuko hän yhdessä päivässä pinnalliseksi, kun kriittinen katse ei ole paikalla?

Moni pitää jo elämystä sinänsä pinnallisena. Jos elämys syntyy ”sivistyneen” maan ulkopuolella, harva leimaa sitä pinnalliseksi. Erämaa, ruska, sininen hetki huhtikuun hangilla tai metson soitimet ovat arvokkaita ja syvällisiä elämyksiä. Sama pätee savusaunaan, yrthihierontaan tai miedosti savustettuun poronpaistiin, suovakseen. Ne eivät tunnu pinnallisilta, vaikka tuottavat useimmille myönteisen yksilöllisen tuntemuksen eli elämyksen, kuten oppikirjat sanan määrittelevät. Harva väittää, että kenenkään henkilökohtaisimmat ja yksilöllisimmät tunteet tai elämykset ovat tyhmiä.

Lapin matkailu tai sen historiallinen kehitys eivät synnytä uusia ihmisryhmiä tai paljasta yksilöiden perimmäisiä taipumuksia. Siksi ei kannata jakaa ihmisiä susiin ja lampaisiin. Matkailijat omaavat monia piirteitä. He ovat moniäänisiä. Luontomatkailija voi pitää tasokkaasta hotellihuoneesta ja vastaavasti elämysmatkailija saattaa innostua jääkylmästä metsäkämpästä, josta puuttuvat palvelut ja mukavuudet. Esimerkiksi Muonion Harrinivassa yrittäjä Kyösti Pietikäinen teki syrjäisyydestä, tapahtumattomuudesta, hiljaisuudesta, kylmyydestä ja palveluiden puutteesta kalliin luksustuotteen. Pari vuosikymmentä aikaisemmin Lapissa itkettiin noiden kehittymättömien olojen vuoksi. 1990-luvulla riitti, kun tarjosi tunturissa pitsaa ja kaljaa, nyt kilpailu pakottaa tunturit lappilaistumaan.

Turistien tuntemukset, odotukset ja vaatimukset muuttuvat kokemuksellisesti ja historiallisesti. Syitä on monia. Matkailija oppii ja kehittyy matkailutuotteiden kuluttajana. Vanhat kohteet käyvät liian tutuiksi ja uusi kiinnostaa. Matkailija erottaa nopeasti huonon tuotteen

hyvästä. Hän kilpailuttaa valinnoillaan palveluita. Oda-Liv Koivisto, Saamelaismuseo Siidan opas sanoo, että matkailija arvostaa oppaan dramaturgisia taitoja eli kertojan lahjoja. Hyvä tarinankertoja kerää nopeasti matkailijat kierroksilleen. Hän ei vain kerro faktoja vaan myös viihdyttää yleisöä.

Tarinamatkailu ylittää ristiriidan

Moni vaihtaa motorisoidut aktiviteetit yksilöllisimpiin palveluihin. Lappilaisiin haluaa nyt tietää lappilaisten arjesta, perinteistä ja historiasta. Ne voi tavoittaa vain tarinoiden avulla. Moni haluaa hiljentyä alkuperäisessä ympäristössä ja muuntua henkisesti. Tarinankertojat puhuvatkin tarinan terapeutisesta vaikutuksesta, joka elvyttää väsyneen kehon ja nuutuneen mielen.

Tarinamatkailu lisääntyy kehittyneissä matkailumaissa ja edustaa uudenlaista ekologista matkailua. Tarinat ja niihin liittyvät mielikuvat, kokemukset ja elämykset eivät tuhoa luontoa eivätkä ilmastoa. Niitä voi kuluttaa loputtomiin ja ne vain paranevat, toisin kuin fyysinen ympäristö. Tarinalla voi silti matkustaa, siirtyä ajasta ja paikasta toiseen, jopa 1600-luvun vanhaan Sompioon.

Vaikka matkailun tarinallistuminen tuntuu äkkiseltään vain eettiseltä ja ekologiselta, B. Joseph Pine ja James H. Gillmore (1999) perustelevat muutosta myös ekonomisesti. He kysyvät, kuinka liike-elämä saa tulevaisuudessa suuremman katteen. Tavalliset tavarat ja palvelut eivät riitä kuluttajille vaan he kaipaavat syvempiä, eri aisteihin ja tunteisiin vetoavia kokemuksia. Elämystalouden teoreetikot valjastavat vanhan kulttuurin matkailun vetojuhdaksi. Teorian mukaan työ on teatteria ja liikeyritys näyttämö, jossa muistoja jättäviä elämyksiä tuotetaan.

Lapissa tämä tarkoittaa sitä, että poromies saa yhä toimeentulon poronhoidosta mutta sen lisäksi matkailijat maksavat hänelle hiukan ylimääräistä saadessaan seurata arktista poroelonkorjuuta ja markkinahumua, jolta talviset erotukset ja kesäiset vasanmerkitykset turistista näyttävät. Tulosta voi parantaa liittämällä tarinalliset takkaporovaellukset poroelo-bisnekseen.

Elämystalous edustaa modernia vaihetta taloushistoriassa. Alkutuotannossa ihminen kulutti tuottamansa hyödykkeet itse. Tavaratuot-

tannosta hyödykkeitä tehtiin markkinoille eli vaihdettavaksi toisiin hyödykkeisiin. Sitten alettiin tuottaa palveluita kuin tavaroita ja nyt elämyksiä. Kupillinen kahvia maksaa sentin, jos sen ostaa alkutuotajalta. Teollistuneessa yhteiskunnassa kahvi maksaa kotona hiukan yli 10 senttiä ja kahvilassa pari euroa. Ylellisissä hotelleissa joudumme maksamaan jopa kymmenen euroa. Mistä silloin maksamme? Pine ja Gilmore vastaavat: ”Elämyksistä!”

Elämystalous tarinallistaa matkailun. Luonto- ja kulttuurimatkailua ei nähdä matkailuteollisuuden vaihtoehtona vaan kulttuuriteollisuuden uutena vaiheena. Se täydentää palvelurepertuaaria. Syntyy uudenlainen työnjako tunturikeskusten ja sitä ympäröivän maaseudun välille. Keskukset hoitavat kuljetukset ja majoituksen, ammattimaiset tarinankertajat ohjelmapalvelut. Samalla alkuperäinen kulttuuri, varsinkin Lappi palaa taas Lapin matkailuun. Tarinankertajat työskentelevät uuden ajan terminologian mukaan sisällöntuottajina ja oppivan matkailun asiantuntijoina.

Siksi tarinamatkailu ylittää kiistan uuden ja vanhan Lapin tai uuden ja vanhan matkailun välillä. Se ylittää keskustelun pinnallisista elämyksistä ja syvällisemmistä kokemuksista. Täytyy muistaa, että vaikka tarina mielletään kuuluvan vanhan luonto- ja kulttuurimatkailun perustyökaluihin, tarina kuuluu olennaisesti myös elämymatkailun teoriaan. Siksi uusi tarinallistuva matkailu esittää uutta vaihetta matkailun historiassa, jopa kulttuurista käännettä. Massamatkailun kriitikothan moittivat tunturimatkailua ylikansalliseksi tuontitavaraksi, josta puuttuu sisältö.

Mikä sitten tekee tarinamatkailusta historiallisesti ainutlaatuisen, että voi jopa puhua kulttuurisesta käännteestä? Mitä ainutlaatuista tai uutta nykyinen tarinamatkailu tuo Lapin matkailuun? Tähän asti tarina on kuulunut matkailutuotteeseen, mikäli yrittäjä on halunnut ja osannut kertoa. Mutta mikään ammatillinen tai kulttuurinen tekijä ei ole velvoittanut siihen. Monesti tunturin kausityöntekijät jopa sanovat, etteivät he tiedä mitään. He ovat vain töissä täällä.

Sen sijaan tarinankerronta tuo aivan uudenlaisen tavan rakentaa matkailuun sisältöä. Tarina on läsnä kaikessa toiminnassa. Matkailutyö toteutetaan uuden konseptin mukaan, joka muistuttaa enemmän elokuvan ohjausta kuin perinteistä moottorikelkkasafaria. Tarina tuo viihdeteollisuuden työtävät matkailuun. Siksi matkailukerronta pitää

määritellä ja ymmärtää uudesta näkökulmasta. Sille pitää luoda teoreettinen malli. Miten kerronta etenee matkailussa ja miten se suhtautuu muihin kerronnan malleihin, kuten teatteriin, elokuvaan, kirjallisuuteen ja kansanperinteeseen?

Matkailukerronnan peruskaava

Kokenut tarinankertaja kertoo esityksen alussa tarinan. Se on yleismaailmallinen ja -inhimillinen koodi. Nyt seuraa jotain mielenkiintoista. Tarina sytyttää yleisön. Sitten hän taustoittaa tilanteen, kertoo paikasta ja sen historiasta. Se saattaa kuulostaa pieneltä luennolta. Koska sen pitää myös viihdyttää, se jatkuu vain sen ajan kunnes asiakkaat pääsevät jyvälle ja osaavat sijoittaa uuden tiedon omaan viitekehukseensä. Sitten kertoja puhuu laveasti paikallisista tavoista ja ihmisistä. Yleisö saa keskeyttää kerronnan milloin tahansa, jolloin esitys muuttuu keskusteluksi.

Hyvä tarinankertaja saavuttaa yleisön kiintymyksen ja innostuksen, vaikkei kertoisi yhtään tarinaa. Se ei tarkoita, että hänen kerronnasta puuttuisivat hyvän kertomisen ominaisuudet, dramaturgiat. Esityksenkään ei tarvitse noudattaa aristoteelista kaavaa vaan dramaturgisia keinoja on muitakin. Ja mikä kummallisinta perinteisen teatterin ja elokuvan tekijälle, matkailukerronnan ei tarvitse kulkea käsikirjoituksen tahdissa vaan jokainen hetki voi pakottaa muuttamaan suuntaa. Kertomuslajit ja dramaturgiat vaihtuvat, samoin tunnelmat.

Klassisessa draamassa, tarinassa ja kertomuksessa on *lineaarinen rakenne*, joka etenee alusta keskikohdan kautta loppuun. Kaikki vaiheet käydään läpi ja tarina saavuttaa tavoitteen tietyillä rakennetekijöillä, joitten pitää olla esityksessä. Draaman teoria puhuu draaman minimi- ja maksimiperiaatteista. *Mosaiikkirakenne* ei noudata draaman tai tarinan logiikkaa. Se alkaa yhdellä palalla, kasvaa vaihe vaiheelta ja lopussa hahmottuva kuva ohjaa tekijää, jouduttaa kerrontaa kohti loppuratkaisua. Tämä kerrontamalli ei tarvitse tarinaa vaan etenee yksityiskohtien, henkilökuviin tai episodien kautta.

Esimerkiksi tarinallinen matka kukkivalle niitylle muodostuu mosaiikin muotoiseksi kerronnaksi. Hyvä kertoja lähtee yksityiskohdista ja etenee kohti yleisempää näkemystä. Siksi matkailijaryhmä etenee kasvi

kasvilta, tutkii kukkia, valokuvaa ja keskustelee lapsuuden muistoista. Kun kasveja on käyty läpi aarin verran, seuraa eräänlainen kylläisyys- tai kyllästymispiste. Näkökulmaa kannattaa vaihtaa ja kertoa pohjoisesta tulvaniittytaloudesta ja lapinlehmistä. Asiakkaalle jää käsitys, että hän oppi ja oivalsi uutta, vaikka osallistui ohjelman tekemiseen itse.

Kehäkukkarakenne lähtee mykiöstä, käy mutkan ja palaa aina alkupisteeseen. Syntyy kuvio, joka on tuttu luonnosta. Kettu palaa aina uudestaan haaskalle, lähtöpisteeseen. Kehityskertomus noudattaa tätä logiikkaa. Jokin menneisyyden tapahtuma ei jätä rauhaan vaan kertoja palaa aina alkuruutuun. Matkailukerronnassa opas kysyy yleisöltä, oletteko te mielestänne Lapissa. Keskustellaan, arvataan ja pohditaan, mitä sana Lappi oikein tarkoittaa. Sana Lappi on kukan mykiö, josta yleisö etäännyy ja lähentyy. Samalla Lappi-käsite saa uusia merkityksiä ja tuntemus syvenee. Jos tarinankertoja tuntee hyvin lappilaista kulttuurihistoriaa, tilaisuudesta lähtee hiukan lappisivistynyt ryhmä.

Tarinankertoja käyttää luovasti kaikkia näitä rakenteita. Esitys saattaa olla pitkäkin. Se polveilee ajan ja paikan mukaan. Sattuma kääntää mielenkiinnon uusille urille, lapsi keskeyttää, humalainen häiriköi, nirppanokka osoittaa mieltään ja kyseenalaistaa kertojan asiantunteumuksen. Tällainen on tyypillinen matkailukertojan työtilanne. Se mitä aikoi kertoa, ei toteudu vaan syntyy jotain aivan muuta. Joka hetki voi joutua aloittamaan uuden kertomuksen tai pelastamaan tilanteen sopivalla tarinalla, joka laukaisee jännityksen. Mutta yleisöä, työnantajaa, ei saa nolata tai kyseenalaistaa.

Matkailukerronta muistuttaa fysiikasta tunnettua palloaaltoliike-teoriaa. Matkailukertoja lähtee liikkeelle käsikirjoituksen tai ennakkosuunnitelman mukaan. Kertoja yrittää vastata asiakkaan tarpeisiin ja viihdyttää häntä. Koska asiakasjoukko muodostuu ihmisistä, joilla on erilaiset odotukset, tarpeet ja kulttuurinen tausta, kertoja voi joutua hetkellisesti tai kokonaan luopumaan käsikirjoituksesta ja vastaamaan kysymyksiin tai reagoimaan häiriöön. Jokainen kerronnan hetki voi pakottaa kertojan synnyttämään uuden kertomuksen tai jonkin muun esityksen, jolla vaikea tilanne selvitetään. Joka kerta syntyy uusi aalto-liike, joka etenee joka suuntaan. Periaate on yksinkertainen: jokaisen pitää selviytyä voittajana.

Lapinosajien mestariluokka

Elämystalous ei toteutunut Lapin matkailussa siten, kuten visionaarit toivoivat. Matkailu keskittyy vuosikymmenestä toiseen yhä vain aineellisen infrastruktuurin kasvattamiseen, vaikka rahoittajat vaativat jo kehittämään sisältöjä. Matkailijavirtoja on riittänyt toistaiseksi mutta kilpailu kovenee. Tuotteiden ja palveluiden laatu merkitsee entistä enemmän. Pelkästään vuodepaikkoja lisäämällä ja moottorikelkkoja trimmaamalla häviämme kilpailun naapurimaille.

Kriittiset ajattelijat tiedostavat kriisin merkit mutta tunnustavat, että uuden matkailun tekijät puuttuvat. Elämystalous ja tarinamatkailu edellyttävät toisenlaisia matkailun ammattilaisia kuin, mitä tähän asti on koulutettu. Lapissa ei ole enää valmiita tarinankertoja kuten ennen ja vanha lappilainen kulttuuri on mennyt manan majoille. Nykylappilaiset edustavat modernia sukupolvea, joka ei tunne Lapin menneisyyttä vaan jopa halveksuu kulttuuriaan. Lapinosaavaa tarinankertoja tarvitaan kipeästi, koska Lapin tärkein matkailuresurssi, luonto ja kulttuuri, eivät aukene itsestään nykylappilaiselle saati sitten ulkomaalaiselle. Lapin luonto ja kulttuuri ovat mykkiä.

Tarinamestarin koulutusohjelma, TarinaMesta, tulkitsi Lapin yliopistossa 2009-2012 heikkoja signaaleja, joita havaitsee kun lukee matkailun historiaa, seuraa kansainvälistä ilmastokeskustelua tai kuuntelee matkailun ammattilaisia. TarinaMesta oli ensimmäinen perusteellinen yritys kuroa umpeen modernisaation aiheuttama katkos ja palauttaa Lapin alkuperäiskulttuuria arvoon.

Kahdelle ensimmäiselle vuosikurssille valittiin lapinosaajia, jotka olivat harjoittaneet jotain perinteistä lapinlinkeinoa tai tunsivat lappilaista kulttuuria. Jotain uutta tapahtui lappilaisessa kulttuurissa, kun koulutukseen haettiin lapintaitajia ensimmäisen kerran vuosikymmeeniin. He osaavat kalastaa, metsästä, paimentaa poroja, näskätä koipinahkoja tai keittää poronlihavelliä.

Tuleva tarinamestari joutuu rakentamaan uuden maailmankuvan pala palalta ja aivan alusta, vaikka hän on jo hyvin perehtynyt Lappiin. Valtakulttuuri on jyrännyt pohjoisen näkökulman ja maailmankuvan moneen kertaan. 1600-luvulla Lappia riivasivat perkeleelliset demonit ja siksi se piti pelastaa Kiesuksen huomaa. 1860-luvulta lähtien Lappia modernisoitiin ja nostettiin kehittymättömyyden tilasta edistyksen

valoon ja siinä ohessa muun Suomen yhteyteen. Viime sotien jälkeen lappilaiset saatiin tuhoamaan oman kulttuurinsa viimeiset rippeet kevätsiivousten yhteydessä ja jopa iloitsemaan siitä.

Lappilainen oppi ajattelemaan etelän aivoilla. Hän katsoo kulttuuriaan ulkopuolisin silmin, etelästä pohjoiseen. Katseen suunta pitää muuttua. Tarinamestari tarvitsee lappisentrismä, Lappikeskistä maailmankuvaa.

Tarinankertoja ennen kaikkea tietää

Kun kertoja valmistautuu esitykseen, hän ensin hankkii taustamateriaalia. Työ muistuttaa tutkimusta tai artikkelin kirjoittamista. Se pitää kiinni tutkimuksen totuudesta tai lehtimiesmoraalista. Mutta se muodostaa vasta kertomuksen materiaalin, joka pitää sommitella draaman periaatteiden mukaan tarinaksi. Tarinan totuus harvoin käy yksiin tieteellisen tai virallisen totuuden kanssa. Tarinan totuus on tunnetila, fiktio. Jos kertomus liikuttaa, se koetaan aidoksi ja todeksi. Dramaturgia pakottaakin kertojaa luomaan koko ajan uutta totuutta ja parantamaan tarinaa. Samalla koville faktoille saattaa käydä huonosti mutta kertomus paranee.

Hyvä tarinankertoja ei luennoi eikä lue muistipaperia. Hän viihdyttää ja saa kuulijan eläytymään kertomukseen, lähtemään mukaan seikkailuun. Tarina ei jää vain työnäytteeksi, jonka matkaopas pajattaa mekaanisesti ja siirtyy seuraavaan kohteeseen. Matkailija haluaa kokea jotain ainutlaatuista, eläytyä paikallisen ihmisen maailmaan, oppia uutta, muuntua toiseksi ihmiseksi.

Omat kokemukseni tarinankerronnan opettamisesta jaan aikaan ennen TarinaMestaa ja TarinaMestan jälkeen. Kehittelin tarinankerronnan koulutusta 1990-luvulla ekologisesta ja narratiivisesta näkökulmasta. Ekologisuudella tarkoitan luonnon ensisijaisuutta lappilaisessa kulttuurissa ja narratiivisuudella sen kerronnallista haltuunottoa ja välittämistä kiehtovalla tavalla ihmisille, jotka eivät sitä tunne.

Koulutusmenetelmäni toimi. Opiskelijoille kehittyi kyky käsitteellistää ja tunnistaa kerronnan vaiheet. Pian he arvioivat kerrontaa samoilla käsitteillä kuin dramaturgi tai psykologi. He oppivat arvioimaan omaa työtä ”kahdella katseella”, vertailemalla omia tunteita esityksen

aikana yleisön reaktioihin. Mutta en kyennyt motivoimaan heitä opiskelemaan Lapin historiaa ja kansanperinnettä.

Vakuutin lukuisia kertoja, että hyvä tarinankertoja ennen kaikkea tietää paljon Lapista. Hän toki tarvitsee kertojan taitoja mutta muita taitoja vielä enemmän. Asiakas keskeyttää esityksen usein ja kysyy kaikkea mahdollista. Niihin pitää osata vastata. Tämä erottaa tarinankertojan näyttelijästä, joka kertoo saman tarinan illasta toiseen. Mikään keino ei auttanut ja aloin pitää menetelmää torsona.

Muuan vuosi myöhemmin kuuntelin professori Esa Poikelan puhuvan Lapin yliopistossa ongelmaperustaisesta oppimisesta, PBL:stä, josta on saatu hyviä tuloksia erityisesti ammatillisessa aikuiskoulutuksessa. Esa kuuluu dosentti Sari Poikelan kanssa alan pioneereihin Suomessa. Päätimme kokeilla kuinka nämä menetelmät toimivat yhdessä. Syntyi työskentelymalli, jossa kuukauden tutkimustyö huipentuu kaksipäiväiseen lähijaksoon. Tietoverstaassa käsittelemme yhteisen oppimistehtävän perusteellisesti PBL:n tekniikalla. Tarinapajassa muunnamme sen kertomukseksi, joka esitetään koeyleisölle.

Koko esitys nauhoitetaan videokameralla ja arvioidaan monesta näkökulmasta. Kuinka esiintyjä kommunikoi ja ottaa yleisön huomioon? Osaako hän kääntää häiriöt edukseen ja muuntaa tarinaa uuteen suuntaan? Kuinka kertomuksen dramaturgia ja lapinsivistys näkyvät esityksessä? Osaako kertoja arvioida vuorovaikutuksen jännitteet ja käänteet? Millainen on esiintyjän kertojan profili?

Tietoverstaas kehittää tarinankertojan lapinsivistystä ja asian-tuntemusta, joka antaa hänelle lähes loputtomat mahdollisuudet luovia erilaisten yleisöjen ja asioiden kanssa, muuttaa käsikirjoitusta lennosta, jos asiakkaat haluavatkin kuulla muuta, mihin itse valmistautui. Tarinapajassa taas oppii erilaisia draamallisia keinoja hurmata yleisö. Lisäksi tuotekammissa kertoja liittyy tarinat matkailutuotteisiin, palveluun, ruokaan, käsitöihin tai matkamuistoihin. Lopuksi hän dramatisoi osaamisensa matkailun näyttämölle eli lappilaiseen maisemaan, osaksi pohjoista luontoa, historiaa ja kulttuuria.

Kun Tarinamestarin kurssi käynnistyi, moni suri koulutuksen viivästyntymistä. Meidän olisi pitänyt käynnistää hanke vuosikymmeniä sitten, jolloin lapinkertojat ja lapintarinat vielä elivät. Tällaisia kommentteja kuulee myös porukoissa, jotka alkavat kirjoittaa kyläkirjaa tai kerätä kotiseutuarkistoa. Surija ymmärsi TarinaMestan tehtävän väärin.

Emme ollut papukaijakurssi, joka opetteli ulkoa vanhoja lapintarinoita ja toisteli niitä mekaanisesti. Toki tutustuimme tarinankerronnan perinteeseen mutta ennen kaikkea rakensimme itse tarinoita. Etsimme vanhaa tietoa arkistoista ja kirjastoista, haastattelimme vanhoja ihmisiä, surffasimme netissä ja lopuksi sepitimme kertomuksen.

Tarinamestarin koulutusohjelma yhdistää vanhan Lapin kulttuuria, perinteistä tarinankerrontaa ja draamallista ilmaisua matkailuelinkeinon. TarinaMesta ei silti ole teatteria Lapin kulisseyksissä vaan se korostaa asiakkaan kohtaamisen ja hurmaamisen taitoa. Teatterissa näytelmä seuraa esityskauden käsikirjoitusta ja yleisö pysyy lestinään. Matkailun näyttämöllä mikään esitys ei muistuta toistaan, koska asiakas puuttuu juonen kulkuun, keskeyttää, kysyy ja häiritsee.

LÄHTEET

- NIEMI, T. 2004. *Lapin ja lannan rajalla*. Kustannus Sirma. Jyväskylä: Gummerus.
- PINE, B. J. & GILMORE, J. H. 1999. *The Experience Economy*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.

TAPANI NIEMI

Tarinankertojan opas

Tavallinen kansa opetti kertomaan

Tämä tarinankerronnan opas on tarkoitettu ensi sijassa lappilaiseen matkailutyöhön.

Oppaan peruserätykset, keinot ja tekniikat ovat syntyneet yli 30 vuoden aikana, kun olen toimittanut radio- ja tv-juttuja, kirjoittanut artikkeleita, haastatellut kansanihmisiä ja kertonut tarinoita matkailijoille. Äkki-seltään tuntuu oudolta, miten journalistinen työ johtaa tarinankerronnan teorian pohtimiseen. Helposti.

Journalismissa on kaksi suuntausta, uutis- ja tarinajournalismi. Uutinen paljastaa murhaajan heti ensimmäisessä lauseessa, tarina viimeisessä. Perinteisen tarinankerronnan näkökulmasta uutisen rakenne tuntuu järjenvastaiselta, koska asiat kerrotaan siinä väärässä järjestyksessä.

Ihailin lapsena kansankertoja ja esiinnyin itsekin tarinankertojana, joten tarinallinen ajattelutapa puski läpi enkä koskaan oppinut tekemään kunnolla uutisia. Kun 1990-luvun lopulla kerran yritin, tuottajani Timo Sipilä varoitti minun menevän pilalle. ”Ei sinusta tule uutistoimittajaa. Pysy hyvä mies dokumentaristina.”

Havaitsin opiskeluaikoina, että kaikki esittäminen taiteesta journalismiin ja henkilökohtaiseen esiintymiseen perustuu viime kädessä psykologiaan. Kun psykologian oppikirjoista en kuitenkaan löytänyt sopivia neuvoja, aloin tutustua kaunokirjallisuuteen, dramaturgiaan ja draaman teoriaan. Karkeasti tulkittuna ne sisältävät esittämisen psykologiaa.

Vaikka psykologiatiede ei suoraan vastaa kysymykseen, miten tarina pitää kertoa tai miten kolmen tunnin esitys rakentaa ilman että kuulija ikävyyty, silti psykologiasta saa paljon tietoa esimerkiksi esiintyjän ja yleisön vuorovaikutuksesta. Se merkitsee matkailukerronnassa usein enemmän kuin itse esitys.

1980-luvulla aloin haastatella järjestelmällisesti vanhoja ihmisiä, joista monet olivat erinomaisia kansankertojia. Käsitykseni tarinallisuudesta laajeni. Tutustuin myös kansanperinteen tutkimukseen, jonka käsitteet, kertomusperinteen luokitukset ja kertomusperinnekoelmat muuttivat ratkaisevasti käsityksiäni kerronnasta.

1990-luvulla sovelsin havaintojani matkailutyöhön. Kerroin matkailijoille Lapin historiasta ja kansanperinteestä. Ohjasin tarinankertojia Lapin yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa ja parissa itälappilaisessa hankkeessa.

Vuonna 2009 aloin testata tarinankerronnallista toimintamallia Lapin yliopistossa Tarinamestarin koulutusohjelmassa yhdessä professori Esa Poikelan ja Sari Poikelan kanssa. He toivat ongelmaperusteisen oppimisen, PBL:n, matkailukerronnan opiskeluun. Menetelmä toimi ja vuosien 2009–2012 aikana 25 tarinankertojaa koulutettiin tarinamestariksi.

Jäisen Kemijoen rannalla
Isokylällä
tammikuussa 2012

Tapani Niemi

Kuka tarvitsee tarinankertojia?

Lapin matkailussa työskentelee yrittäjiä, matkaoppaita ja ammattimaisia tarinankertojia, jotka viihdyttävät asiakkaita kertomalla Lapin luonnosta, kulttuurista, historiasta, elinkeinoista ja arkielämästä. Vaikka Lapin matkailijoille on aina kerrottu tarinoita, silti matkailukerronta kuuluu nimenomaan kehittyneeseen matkailuun ja erityisesti elämys tuotantoon.

KERTOJIA TARVITAAN MONESTA SYYSTÄ

Elämysmatkailu korostaa elämysten merkitystä. Hyvä tarina auttaa matkailijaa eläytymään uusiin ja outoihin asioihin, joita hän näkee turistikohdeissa. Tarina auttaa matkailijaa eläytymään menneiden vuosisatojen tapahtumiin, jolloin Lappia hallitsivat staalot, maahiset ja noidat.

Matkailija näkee ne ”sielunsa silmin”.

Elämystalouden teorian mukaan matkailukohteessa tehtävä työ, esimerkiksi poroerotukset, on matkailuteatteria ja matkailuyritys matkailun näyttämö.

DRAMATURGINEN PERUSTE

Tarinat tuovat matkailutuotteeseen uuden tason, jota on muuten vaikea tavoittaa. Peräpohjalainen hirsipirtti ja lapintalo ovat matkailijalle toki kiinnostavia tiloja.

Mutta kun hän leipoo omin käsin rieskaa ja paistaa sen pirtinuunissa, kuuntelee emännän kiireetöntä raatia vanhan savottatöistä, poroerotuksista tai matkoista jänkäniityille, kokemus ylittää monin verroin massa-matkailuelämyksen. Tuote on yksinkertaisesti parempi ja laadukkaampi.

Tarinoidessa matkailuyrittäjän ja asiakkaan vuorovaikutus paranevat, usein jopa henkilökohtaisen ystävyyden tasolle. Ennen vanhaan puhuttiin lapinväärteistä eli lapinkävijöiden lapinystävistä.

Tarina sinänsä ei tee tuotteesta hyvää. Ei riitä, jos tupisee itseksensä tai puhuu kouraan. Tarinat voi kertoa hyvin tai huonosti. Siksi matkailukerrontaan pitää soveltaa samoja kerrontatekniikoita ja periaatteita kuin teatteriä ja elokuvaan. Silti tarinankerronta matkailussa ei ole teatteria.

KOLMEN EEN PERIAATE

Perustelen tarinankerrontaa myös eettisistä, ekologisista ja ekonomisista syistä.

Opas ajaa turistiryhmän kanssa moottorikelkoilla erämaassa. Sitten hän pysäyttää ryhmän, kehottaa asiakkaita tekemään tulet ja kairaamaan avanot. Tulenteko ja pilkkiminen ovat lappilaiselle arjen työtä mutta matkailijalle teatteria, jossa hän tutustuu pohjoiseen luontoon ja elämäntapaan.

Opas voisi ajeluttaa ryhmää koko päivän mutta tulistelu, pilkkiminen ja tarinankerronta tuottavat matkailijalle todennäköisesti syvemmän kokemuksen ja pitkäkestoisemman muistikuvan.

Tarinakerronta kuluttaa vähemmän luontoa, polttoainetta ja kalustoa kuin täysmotorisoitunut safari. Siten tarinankerronta antaa paremman katteen. Se kuormittaa vähemmän luontoa ja tukee ihmisten vakaumusta eettisesti kestävämmästä taloudesta. Matkailun aineeton pääoma, tarinat, elämykset, kokemukset ja mielikuvat, kestävät loputtomasti kulutusta ja paranevat vanhetessaan.

Kertojat

Ihminen kertoo päivittäin tarinoita. Kertominen on tapa olla yhteydessä ulkomaailmaan ja muihin ihmisiin. Kertoessaan ihminen luo uuden kuvitteellisen maailman ja oman elämäntarinan. Jotkut kehittyvät taitaviksi kertojiksi ja heitä kutsutaan tarinankertojiksi, vaikka kaikki ihmiset tarinoivat.

Siksi melkein kuka maallikko tahansa voi kouluttautua kertojaksi matkailutyöhön. Moni taitaa ammatillisen matkailukerronnan perustaidot luonnostaan ja moni soveltaa niitä työhön. Mutta silti uskon, etteivät kansankertojan taidot yksinään riitä, vaan matkailukerronta edellyttää muutakin. Matkailussa korostuu asiakkaan kohtaamisen taito.

Kertojat voi luokitella monella eri tavalla. Esimerkiksi professori Anna-Leena Siikala analysoi kansankertoja hyvin yksityiskohtaisesti teoksessaan *Tarina ja tulkinta* (1984). Tarinankertoja tuskin tarvitsee työssään niin hienojakoista ja oppinutta tietoa kerronnastaan.

KUUSI KERTOJAPROFIILIA

Jaan kertojat tyylin mukaan kuuteen eri ryhmään. Tämä karkea luokitus riittää koulutuskäyttöön: (i) tarinoija, (ii) historioitsija, (iii) vääpeli, (iv) naakija, (v) jaarittelija ja (vi) tarinamestari.

Nämä kertojatyyppit eivät tietysti ole aitoja ja pysyviä tyyppejä vaan

kirjoittajan pelkistyksiä, joitten avulla tunnistamme eri tapoja ja tyylejä ilmaista itseään. Pidän niitä käyttäytymispiirteinä tai kertomisen strategioina, joita esiintyjä vaihtelee tilanteen mukaan kuin työkaluja.

Hyvä tarinankertoja taustoittaa kertomuksen. Hän tarvitsee historioitsijan luennointitekniikkaa tai muutamia perusfaktoja, joiden avulla sijoittaa tarinan aikaan ja paikkaan. Joskus opas tunnelmoi ja silloin hän tarvitsee hivenen jaarittelijan taitoja.

Joskus kertoja rakentaa esitystä kuin mosaiikkia, joka paljastaa kuvasta vain osan kerrallaan ja saa kuulijan pohtimaan, mihin kertoja tähtää. Vihjaaminen on erinomainen dramaturginen keino. Joskus taas kertoja tuntuu itsekin etsivän kertomuksen juonta. Näyttää kuin hän jäljittäisi saalista.

(i) *Tarinoija* osaa kertoa perinteisiä tarinoita ja sepittää uusia. Hän muistaa vanhoja ja uusia tapahtumia, muokkaa ne tarinoiksi ja etsii sopivan yleisön. Tarinoija pitää tärkeänä olla hyvä kertoja, joka viihdyttää, hauskuuttaa ja yllättää. Juttujen ei tarvitse olla totta. Kertoja jopa ”parantaa” faktoja, jotta se palvelisi paremmin tarinan kulkua. Jos joku huomauttaa närkästyneenä, että tässä tarinassa tosiasiat eivät ole kohdallaan, tarinoija kuittaa kuin ohimennen: ”Sen pahempi tosiasioille!” Tarinoijalle tarinan dramaturgia eli kerronnallinen sujuvuus on tärkein periaate kerronnassa. Siksi hän soveltuu erinomaisesti matkailutyöhön.

(ii) *Historioitsija* suhtautuu faktoihin päinvastoin kuin tarinankertoja. Historioitsijalle tosiasiat ovat tärkeämpiä kuin dramaturgia. Historioitsija tuntee valtavasti tapahtumia, tosiasioita, yksityiskohtia. Hän muistaa henkilöt tieteellisen tarkasti, samoin tittelit, yhteiskunnalliset asemat, vuosiluvut. Hän osaa määrittää asioiden syy-seuraus -suhteet. Hän luettelee, luokittelee ja arkistoi. Hän erottaa olennaisen toisarvoisesta, kun taas tarinoija keskittyy tarinan yllättävään käänteeseen. Silti historioitsijakin soveltuu matkailutyöhön, erityisesti asiantuntevalle yleisölle. Malttamaton elämysmatkailija saattaa silti uupua historioitsijan laajojen yhteenvetöjen äärelle.

(iii) *Vääpeli* edustaa historioitsijan ääritapausta. Vääpeli on so-tilaallisen looginen. Hän pelkistää, tiivistää ja yksinkertaistaa kerrontaa, jolloin puheesta tulee katkelmallinen luettelo olennaisista tosiseikoista. Vääpeli ei jaarittele eikä eksy sivupoluille. Vääpelin toteava tyyli on mat-

kailukerronnan kannalta vaikea tapaus, koska puhe muuttuu kuivakaksi jo muutaman minuutin kuluttua. Tiukan ohjesäännön takia siitä puuttuvat kaikki jännitteet, maalailu ja mehevän elämän hekuma. Kun vääpeli saa kerrottua tosiasiat, hän vaikenee, kun taas rehevämpi kertoja pyrähtää lentoon ja tekee vaikka tikusta asiaa.

(iv) *Naakija* kertoo asioita intuitiivisesti. Hän seuraa hetken mielijohdetta ja vaistoaan. Naakija aloittaa tärkeästä seikasta mutta tarkkailee koko ajan yleisöä ja reagoi kaikkiin yksityiskohtiin herkästi. Siksi kerronta ei pysy käsikirjoituksessa tai juonessa vaan rönsyilee sivupoluille ja monien mutkien kautta palaa pääteemaan. Naakija toimii kuten jäljittävä kettu. Naakiminen tarkoittaa jäljittämistä. Naakijan kertomus näkyy kuin ketun jäljet hangella. Sitä on vaikea ennakoida. Jos naakija osaa palata pääpolulle, hän pitää yleisön paremmin otteessa kuin tiukasti käsikirjoitusta seuraava tarinankertoja tai historioitsija. Mutta jos naakija jännittää, hän tarttuu vihjeisiin kuin oljenkorsiin eikä osaa palata pääteemaan. Esitys vaikuttaa hajanaiselta tai kaoottiselta.

(v) *Jaarittelija* edustaa naakijan ääritapausta. Jaarittelija lepertelee yleisön edessä, tunnelmoi, höpöttää eikä esitys näytä etenevän mihinkään suuntaan. Lepertelijä ei osaa erottaa olennaista epäolennaisesta. Kerronta hajoaa katkelmiksi ja pikkuseikoiksi, jotka eivät yleisöstä tunnu liittyvän toisiinsa. Mistä opas oikein puhuu? Onko se humalassa, kokematon vai jännittääkö se? Tapahtuu pahin asia matkailukerronnassa. Yleisö alkaa pelätä ja jännittää esiintyjän puolesta. Tällaisen kertojapiirteen saa kuriin tiukalla ja hyvällä käsikirjoituksella. Myös asiantunteva kritiikki auttaa tunnistamaan ongelman.

(vi) *Tarinamestari* saattaa olla tyyliltään tai taipumuksiltaan kuka tahansa edellisistä tyypeistä. Tarinamestarin koulutus auttoi tunnistamaan kertojaprofiilin ja kehittämään perinteisen kansankertojan ja asiakaspalvelijan taitoja. Niinpä tarinamestari tuntee hyvin Lapin luontoa, historiaa, kansankulttuuria ja arkielämää. Tarinamestareista monet ovat harjoittaneet perinteistä lapinelinkeinoja. Tarinamestari on ammatimainen tarinankertoja, joka hyödyntää eri kertomusperinteen lajeja ja kerrontatekniikoita. Tarinamestari työskentelee etupäässä Lapin matkailussa.

Parhaimmillaan tarinankertoja tuntee taustat ja faktat sekä osaa seipittää niistä kertomuksia. Hän seuraa yleisön reaktioita, tarttuu vihjeisiin ja vastaa kysymyksiin. Tarinankertojassa on naakijan taiteellista herkkyyttä, jaarittelijan lapsenomaisuutta, ripaus historioitsijaa ja sotilaan jämäkkyyttä, kaikkia yhtä aikaa.

Matkailukertomusten aiheet

Lapin matkailukerrontaan ei ole vakiintunut yhtä kerrontatapaa, -perinnettä tai kaikille yhteistä aiheistoa, ellei laske monenkirjavia lapinkasteita Lapin omaksi traditioksi.

Kertojat tulevat alalle mitä erilaisimmista ammateista ja taustoista. Oma elämä, ammatilliset taidot ja elämäkokemus vaikuttavat, mitä matkailuyrittäjä kertoo asiakkailleen.

OPPAAT JA TAITEILIJAT

Porukka jakaantuu karkeasti kahteen ryhmään: koulutetut oppaat ja kansantaiteilijat. Valtaosa oppaista sitoutuu asialinjaan kun taas taiteilijat esittävät omaa agendaansa. Kolmas ryhmä muotoutuu vähitellen tarinamestareista, jotka tukeutuvat vahvasti asiantuntevaan tietoon mutta antavat tilaa fiktiolle, taiteelliselle seipitteelle ja mielikuvituksen lennolle.

Uuttu-Kalle antaa lapinkasteita Äkäslompolossa ja pomiloi myyttisistä ajoista. Lintu-Antti veistää puisia lintuja Kuukkelilammella ja pakisee karjalaismiehen tapaan ihmisen onnesta Noitanaisen kanssa. Tarinankerronnan suomenmestari Jari Rossi murahtelee savuisessa kammassa Jerisjärvellä yksisilmäisestä hauesta, jolla on kultasormus mahassa ja Oiva Arvola seipittää Kampsuherran valtakunnassa lapinsaagoja länsipohjan murteella.

Matkaoppaan koulutus korostaa ammatillisia käytäntöjä ja osaamista. Hänen kertomuksensa rönsyilee vähemmän kuin itseoppineiden kansankertojiin. Monesti silti tuntuu, että opas toimii orjallisesti normien mukaan ja yleisö tykää enemmän arvaamattomaan kansantaiteilijaan tai noituvaan turistikokemuksiin.

MATKAILUDRAAMAA JA FIKTIOTA

Kokemus osoittaa, että kaikenlainen kerronta sopii matkailuun. Jos ker-

toja on taiteellisesti lahjakas, mikään ei estä sepittämästä täysin omaa historiaa tai tarinaa menneisyydestä. Jos kertoja harrastaa teatteria, se sopii erinomaisesti matkailuun. Matkailudraamaan liittyy kuitenkin ongelmia.

Teatteriesitys vaatii usein suurta esiintyjämäärää. Kun lipputulot jaetaan ison porukan kesken, yhden esiintyjän ansiot jäävät vähäisiksi. Matkailu on ensisijaisesti elinkeinollista toimintaa, ja siksi taiteellinen intohimo ja kotiseututyö eivät yksin riitä. Pitää saada myös rahaa.

Harrastajateatterin vetäjät kokevat joskus, että matkailuyrittäjät mielellään hyödyntävät esityksen synnyttämää julkisuutta mutta kitsaasti osallistuvat esityksen kustannuksiin. Suuri teatteriryhmä on myös herkkä häiriöille. Sairaustapaus saattaa rampauttaa koko esityksen.

Parhaimmillaan matkailudraama herättää uudet asiakasryhmät huomaamaan jonkin matkailualueen nähtävyydet. Näytelmä tuskin kannattaa taloudellisesti mutta luo myönteistä alueimagoa. Matkailun tutkijat sanovat, että se lisää alueen vetovoimaisuutta.

OMAT ESITYKSENI

Itse kerron pääasiassa Lapin luonnosta, historiasta ja kansankulttuurista, paikannimistä, lappalaisten ja lantalaisten kohtaamisesta sekä kadonneesta keminlappalaisesta kulttuurista. Monesti esitykseni kestää niin kauan, että yksi tarina ei riitä vaan rakennan esityksen monesta kertomuslajista.

Aloitan suorasanaishalla kerronnalla, jossa laveasti luonnehdin missä olemme. Sitten siirrän aloitteen yleisölle ja kysyn, ovatko he omasta mielestään Lapissa vai jossain muualla. Miten he määrittelevät sanan Lappi. Mitkä ovat sen kriteerit?

Kun yleisö lämpiää, vaihdan tyyliä tai kerrontatapaa ja pidän muutama minuutin luennon syventääkseni ymmärrystä. Vastaan mitä sana Lappi tarkoittaa. Vastauksia on tusinan verran.

Kun saan vietyä esityksen loppuun, huomaan taas kerran poikenneeni käsikirjoituksesta. Olen sepittänyt uutta tarinaa, kertonut satuja, memoraatteja, kummitusjuttuja, keskustellut metsän, veden ja maan väen kanssa ja lopuksi kiittänyt tunturin ja sään haltiaa.

Kaikki aiheistot ja kerrontatavat käyvät matkailukerrontaan, kunhan yleisö nauttii. Matkailukerronta on ensi sijassa viihdettä, elämyksiä ja kokemuksia.

Mikä on tarina?

Tarinankertojan pitää osata rakentaa tarinoita usein sekavasta, hajanaisesta ja kaoottisesta materiaalista. Harvoin tarinankertoja löytää valmiita kertomuksia tai edes kertomusten aineksia.

Sodankyläläinen matkailuyrittäjä tilasi minut puhumaan asiantuntijalle porukalle, joka vieraili Lapissa jo kymmenettä kertaa ja oli kuullut kaiken tavanomaisen. Vieraat halusivat kuulla Lapin ja lannan rajasta.

Olin kirjoittanut aiheesta kirjaan *Lapin ja lannan rajalla* mutta se vaikutti liian tieteelliseltä. Aihe piti tarinallistaa, dramatisoida. Tarinallistamisen, kertomuksen teon taito, kuuluu tarinankertojan perusmenetelmiin, joka täytyy hallita suvereenisti.

Pitkä luento ei toimi matkailussa. Suorasanaish kerronta täydentää ja syventää esitystä mutta faktaisuus saa kestää kerrallaan vain tuokion, parhaimmillaan pari minuuttia.

Miten kerron vaikeasta ja teoreettisesta aiheesta? Käytänkö dialogia, vuoropuhelua? Haastanko heidät tietokilpailuun? Lappihan kuuluu suomalaisen mentaliteettiin, ja jokaisella on mielipide Lapista. Millä tarinalla saan vauhtia esitykseen? Miten saan heidät eläytymään vanhaan aikaan, jota he eivät ole kokeneet ja josta tuskin lukeneetkaan?

Näitä kysymyksiä kertoja joutuu pohtimaan, kun tarinallistaa Lappitietoaan esitykseksi. Maailma on täynnä aineksia mitä mielikuvituksellisimpiin kertomuksiin mutta ne pitää löytää kirjastoista, arkistoista ja kansan suusta. Siksi pitää tuntea oikeat sanat.

Jotta asia vaikuttaisi riittävän vaikealta, nimestään huolimatta *tarinankertoja* ei aina kerro tarinoita. Tarina on vain yksi kertomusperinteen laji tai tapa rakentaa kertomusta tihentyvään järjestykseen, jolloin syntyy etenevä tapahtumasarja.

ARKIKIELEN TARINA

Matkailukerronnan keskeisimmät käsitteet ovat *kertomus*, *tarina* ja *tarinankertoja*. Käytämme näitä sanoja huolettomasti mutta ymmärrämme toisiamme. Emme käsitä toisen tarkoitusta väärin. Jos haluamme tietää tarkkaan, mistä oikein puhumme, käsitteet täytyy määritellä.

Sanat *kertoa* ja *kertomus* tulevat vanhasta suomalaisesta sanasta *kerata*. Kertoessaan puhuja kertoo vanhoja tapahtumia. Sana *tarina* taas

tulee venäjän sanasta *starina*. Se tarkoittaa vanhoja aikoja tai niistä kertovia runoja ja tarinoita. Karjalan 'starina' merkitsee lisäksi satua, kertomusta, puhumista, juttelemista.

Nykykielessä *kertomus* ja *tarina* tarkoittavat yhä samaa, ja arkikieli on tuonut joukkoon myös sanat juttu, puhe, muistelo, satu, taru, selostus, kuvaus tai juoru.

Siten sana tarinankertoja on ristiriitainen. Se toistaa kaksi kertaa peräkkäin samansisältöisen sanan, tarinan tarinoitsija tai kertomusten kertoja.

Tarinaa käytetään ammattikielessä kahdessa muussa merkityksessä. Toista määrittävät suomalaisen kansanperinteen ja toista draaman tutkijat.

KANSANPERINTEEN TARINA

Perinteentutkimuksen terminologia-oppikirja¹ määrittelee tarinan lyhyeksi kansankertomukseksi, joka esittää kaavamaisen tapahtumakulun.

Perestroikan aikana suomalaiset kertoivat uskomatonta nykytarinaa, joka sattui kertojan hyvin tuntemalle ystävälle tai hänen sukulaiselleen.

Lada seisoj tien poskessa konepelti ylhäällä ja venäläinen neito lif-tasi sen vieressä. Suomalainen meinasi pysähtyä auttaakseen mutta painoikin äkisti kaasua, kun ruma mies ryntäsi pusikosta tielle. Naisen maalattu kynsi osui konepeltiin ja irtosi. Poliisi löysi myöhemmin lif-tauspaikalta kaksi routamaahan kaivettua hautaa, toinen suomalaiselle autoilijalle ja toinen Ladalle.

Tätä tarinaa kerrottiin totena ja kansa uskoi, koska tarinoihin uskotaan toisin kuin satuihin. Tarina kansanperinteen mielessä toistaa samaa kaavaa, vaikka tarinan tapahtumat ja henkilöt muuttuvat. Perinteentuntijaa tarinan todentuntuisuus ja uskottavuus eivät hämää vaan hän tunnistaa kaupunki-, urbaani- tai nykytarinan kaavan ja alkaa epäillä kertomuksen aitoutta.

Jos rakentaa esitystä Pelkosenniemen Pyhätunturille, kansanperinteen tuntemuksesta hyötyy. Osaa esimerkiksi kysyä Kansanrunousarkistosta, onko heillä juuri tältä alueelta tallennettuja paikallis- tai uskomustarinoita. Tarinankertojan on hyvä tietää, mitä kansa on pakissut ja

¹ (<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/opiskelu/terminologia.htm>)

mitä arkistoihin ja kirjoihin on tallennettu.

Juuri nämä ”oikeat sanat” eli kansanperinteen termien tuntemus johdattivat minut tietämään, että pelkosenniemeläinen Matilda Tasala oli kerännyt kolme vuosikymmentä kansankertomuksia. Kopioin niitä yli 300 konekirjoitusliuskan verran. Kokoelma uinui arkiston hiljaisuudessa puoli vuosisataa ennen kuin joku osasi kysyä oikeita asioita.

DRAAMALLINEN TARINA

Kerronnan teoriassa ja draamakirjallisuudessa tarinalla tarkoitetaan yleensä kertomusta, joka etenee draaman kaavan mukaan. Aristoteles sanoi, että draamassa on alku, keskikohta ja loppu. Tarinan osat sommitellaan tiettyyn järjestykseen, jolloin tapahtumat tihentyvät kohti loppuratkaisua.

Tällaiseen kertomukseen liitetään niin sanottu draaman kaari, jonka kaikki kertojat tuntevat, eivätkä juuri muuta. Se on valitettavaa, koska kerronnan teoria tuntee satoja muitakin tehokkaita keinoja.

Karismaattinen esiintyjä hiljentää pelkällä olemuksellaan yleisön. Selkeä ja sujuva puhetapa tehoaa paremmin kuin sekava sössötys. Hyvät kertoja nopeuttaa ja hidastaa puheen tempo ja luo rytmiä kerrontaan. Hän käyttää taukoja tehokkaasti eikä mutise yhteen pötkyyn kuten Kimi Räikkönen.

Hyvä kertoja painottaa esityksen keskeisiä kohtia eikä jokaista sanaa kuten paikallisiradiotoimittaja. Tarinankertoja tehostaa sanomaansa eleillä, ilmeillä, koko keholla. Hän liikkuu yleisön joukossa ja vaihtaa kerronnan tyyliä. Hän laukoo sutkauksia, hyödyntää tilannekomiikkaa ja johtaa yleisön leikillisesti harhaan. Hän kritikoi itseään koomisessa sävyssä ja harrastaa itseironiaa.

Tarinamestarin lähiopetuksessa kurssilaiset luettelivat tunnin aikana kolmisen kymmentä erilaista draamallista tehokeinoa. Harjoitustyö lopetettiin toteamukseen, että niitä on rajaton määrä ja uusia keksii jatkuvasti, kun esiintyjä innostaa yleisöä osallistumaan ohjelman tekemiseen.

Tarinan rakentamista ja kerronnan teoriaa kutsutaan dramaturgiaksi. Se vastaa kysymyksiin, kuinka tarina pitää rakentaa ja millaisista aineksista hyvä kertomus koostuu. Dramaturgialla ei ole mitään muuta tehtävää kuin pitää kuulija otteessa koko esityksen ajan.

Matkailukerronnan dramaturgia soveltaa yleisempää kerronnan teo-

riaa matkailutyöhön.

MÄÄRITTELYÄ

Miten arkikielen, kansanperinteen ja dramaturgian tarina-käsitykset eroavat toisistaan ja miten tarina kertomus-käsitteestä?

Pidän kertomusta matkailukerronnan yleistyökaluna, jonkinlaisena yläkäsitteenä tai sateenvarjona, jonka alle mahtuu lukematon määrä erilaisia arkikielen ilmauksia, kertomusperinteen lajeja ja myös draaman eri kertomus- ja lajityyppejä, genrejä.

Arkikielen tarina on mikä tahansa kertomus. Kansanperinteen tarina on sidottu perinteiseen kaavaan, joka toistuu samanlaisena tarinasta toiseen. Draamallinen tarina taas korostaa kerronnan tekniikkaa ja etenemistä vaiheesta toiseen.

Dramatisoiminen tihentää tarinan tunnelmaa, luo jännitystä ja malttamatonta odotusta kerrontaan ja parantaa kertomuksen rakennetta, jos se on kerrottu huonosti.

TARINALLISTAMISEN TAITO

Tarinankertoja kertoo, siis kertaa vanhoja tarinoita. Hän ei koskaan toista sanatarkasti vanhaa tarinaa vaan muokkaa sitä tilanteen mukaan.

Matkailukerronta ei tähtää uskon, poliittisen mielipiteen tai vallan vahvistamiseen vaan yleisön viihdyttämiseen. Kertojaa kiinnostaa, kuunteleeko asiakas häntä. Pitääkö hän tarinasta?

TARINANKERTOJA RUNTELEE VANHOJA TARINOITA

Matkailijan reaktio on yrittäjälle kohtalon kysymys. Siksi ei koskaan voi pajattaa vanhaa juttua mekaanisesti uudestaan vaan tarinointia pitää päivittää ja muoto sopeuttaa tilanteeseen. Siksi kertomus muuttuu ja saa uusia merkityksiä.

Joskus tutut huomauttavat ihmeissään, että eihän se tarina niin mennyt. Eilen kerroit sen toisella tavalla. Henkilötkin vaihtuivat jutussa.

Aivan oikein. Tarinaa pitää muokata, kehittää ja parannella, jos se ei toimi tai jos huomaa sen rakenteeltaan tai sanomaltaan huonoksi. Jos juttu ei herätä yleisöä, sille pitää tehdä jotakin.

Pitää tehdä tily johtopäätös. Tarina on huono tai keskeneräinen. Tai kerron sen huonosti. Vaikka itse pitäisin jutusta valtavasti, kerronnan mestarit suosittelvat sille hoitoa: ”Kill your darling!”

TARINANKERTOJA LUO AIVAN UUSIA JUTTUJA

Kertoja valitsee sattumanvaraisesta tapahtumavirrasta mielenkiintoisia yksityiskohtia, laittaa ne tiettyyn järjestykseen ja etsii sopivat henkilöt hoitamaan niitä. Hän luo aivan uutta todellisuutta ja uuden maailman. Kertojalle tarinan kerronta merkitsee aina luovaa ja aktiivista työtä.

Siksi tarinamestarin kurssi ei ollut papukajakoulu, jossa opeteltiin toistamaan mekaanisesti vanhoja lapintarinoita. Siellä rakennettiin uusia tarinoita. Mestarikurssi oli tarinanrakentamisen koulu.

MUUTA FAKTA KERTOMUKSEN MUOTOON

Vaikka tarina, kertomus ja tarinankertoja ovatkin monimerkityksellisiä sanoja, käytämme niitä paremman puutteessa. Sama pätee uudissanaan *tarinallistaminen*. Sen ohella voisi käyttää sanaa *kertomuksellistaminen*, koska se kuvaa paremmin verbin merkitystä. Mutta valitettavasti sana ei soinnu puhekielessä yhtä hyvin tarinallistaminen.

Tarinallistaminen tarkoittaa jäsentymättömän, kerätyn aineiston dramatisoimista, elävöittämistä, muuttamista kertomuksen muotoon. Hyvin tarinallistettu kertomus saa matkailijan eläytymään menneen maailman ihmiskohtaloihin toisin kuin tylsä fakta.

Tarinan kautta faktakin muuttuu kiinnostavaksi.

Historioitsija puhuu 1600-luvun Kemin Lapin käännyttämisestä. Hän luettelee vuosilukuja, lapinpappeja ja tuomiokapitulilin päätöksiä.

Tarinankertoja esittelee Olaus Matinpoika Sirman, nerokkaan mutta ristiriitaisen lapinpapin, joka uudisti 1600-luvun sielunhoitoa. Hän vaelsi Jäämerelle poropaimentolaisten kanssa, möi viinaa, tappeli ja tukisti seurakuntalaisia tukasta. Sirma sai lopulta porttikiellon omaan kirkkoonsa.

Kumpaa kuuntelet mieluummin?

KERRONNAN AIHE

Tarinallistaminen alkaa aiheesta. Asiakas haluaa kuulla jotain kiinnostavaa, hauskaa, piristävää, innostavaa,... Tilaja yleensä ilmoittaa aiheen suurpiirteisesti tai epämääräisesti. Esimerkiksi

Vuotoksen soiden muuttolinnuista...

Pyhäkasteen putouksen myyteistä...

Kampanisujen leipominen peräpohjalaisessa pirtissä tai

Päivä jälleenrakennusajan kylmällä tilalla.

Kun aihe on saatu, kerätään kaikki mahdollinen tieto netistä, kirjoista, kirjastoista ja arkistoista. Jos sopivaa kirjaa tai artikkelia ei löydy, kannattaa etsiä muistelija, joka osaa kertoa aiheesta tai emäntä, joka osaa leipoa kampanisuja. Aina jotain löytyy, jos viitsii ja osaa etsiä.

Suomalaisten matkailuyrittäjien ja tarinankertojen pitäisi olla ikionnellisia, sillä Suomen arkistoissa ja kirjastoissa on suunnaton määrä tietoa vanhoilta ajoilta.

NÄKÖKULMA ELI TEEMA

Kesällä 2011 Yöttömän Yön Soudun järjestäjä pyysi minua puhumaan soudun tauolla Kemijoen kulttuurihistoriasta. Olen kirjoittanut aiheesta satoja sivuja ja puhunut vuosikymmenien aikana. Aihetta piti rajata eli löytää sille teema eli näkökulma.

Näkökulma tarkoittaa katseen suuntaa, mistä tarkastelen aihetta.

Mietin kenelle puhun. Mitä yleisö tietää aiheesta? Miksi aihe kiinnostaa? Kuka sitä on ehdottanut? Mitä asiakkaat tekevät työkseen ja millainen on heidän kulttuuritaustansa?

Asiakaskunta pitää tunnistaa, segmentoida, jotta löytää sopivan näkökulman aiheeseen ja voi karsia epäolennaiset pois.

Olimme tulistelleet edellisenä päivänä Keminsaarilla, jotka ovat kuuluisat tulvaniityt pari kilometriä Pelkosenniemen yläpuolella. Tulva lannoittaa joka kevät saaret kuten Niili Egyptin laaksoa.

Valitsin teemaksi vanhan Lapin tulvaniitytaluuden. Mitä se merkitsi keminlappalaiselle ja lantalaiselle erätalonpojalle? Vaikka tämäkin teema on laaja, se kuitenkin rajaa 10 000 vuoden kulttuurihistoriaa melkoisesti.

Kerronnan aihe on siis koko materiaali eli Kemijoen kulttuurihistoria ja teema tulvaniitytalous vanhassa Lapissa. Kaikkea tarinankertoja ei voi kertoa vaan hänen täytyy rajata ja pelkistää. Asiakas ei tule joelle töihin tai koulunpenkille vaan viihtymään.

ESITYKSEN RAKENNUSAIHEET JA -TEKNIIKAT

Esitys voi koostua hyvin monenkirjavista materiaaleista. Aihe ja teema määräävät, samoin kertojan taidot, persoonallisuus ja ammattikokemus, esitykseen varattu aika, muut esiintyjät, yleisön laatu ja mielentila, esityksen ajankohta ja niin edelleen. Tekijöitä on paljon eikä niihin voi täysin varautua.

Suorasanainen kerronta on yleisin ja monikäyttöisin matkailukerron-

nan muoto, joka sopii aiheen, teeman, ajan ja paikan luonnehtimiseen. Suorasanainen kerronta ei ole sanatarkasti tarinankerrontaa vaan kudosta, joka sitoo tarinat toisiinsa ja taustoittaa kerronnan. Se vastaa juontajan työtä.

Jos esitys vaatii paljon taustatietoa, sitä ei pidä kertoa yhtenä pötkynä vaan sommitella toisten kerronnallisten aineiden lomaan. Tarjoile fakta pieninä annoksina pitkin esitystä.

Tarinat ja draamalliset kertomukset tehostavat kerrontaa. Tarinat voivat kertoa omista tai kavereiden kokemuksista ja sattumuksista, menneen ajan ihmisistä ja tapahtumista.

Tarinalla on ihmeellistä taikavoimaa. Faktaa kuuntelee mekaanisesti mutta tarina saa kuulijan sisäisen maailman mukautumaan kerronnan rytmiin, tempoon ja sisältöön. Kuulija alkaa elää tarinan tapahtumia oma-kohtaisesti, vaikka tarina kertoisi oudosta ihmisestä.

Lyhyet *elämäkerrat* toimivat samoin kuin hyvät tarinat. Taitava tarinankertoja henkilökohtaistaa materiaalin eli hän kertoo faktat ihmiskohtaloiden kautta.

Henkilökohtaistaminen on tärkeä menetelmä tarinankerronnassa. Henkilökohtainen puhuttelee paremmin kuin yleinen, etäinen tai ”jotain tahoja koskettava toimenpide-ehdotus”. Henkilökohtainen puhuttelee juuri minua. Henkilökohtaiseen tarinaan voi eläytyä, samaistua, herkistyä.

Tarinankertoja etenee mieluiten *yksityiskohdista yleiseen* eikä päinvas-toin.

Tarinankertoja ei jaarittele tyhjää vaan menee *suoraan asian ytimeen*. Tutkija ja virkamies aloittavat Aatamista ja Eevasta ja pääsevät vasta esityksen lopussa asiaan. Lisäksi he kätkevät sanoman viimeiseen lauseeseen tai akateemiseen agragadabraan.

Tarinankertoja *puhuu preesensissä* eli nykyhetkessä, vaikka asia on tapahtunut muinaisuudessa. Kuulija samaistuu paremmin, kun asiat tapahtuvat tässä ja nyt.

Laulut, runot ja pienet *teatteriesitykset* sopivat matkailukerrontaan hienosti.

Yleisön osallistaminen ja vuoropuhelu ovat tärkeitä. Mitä enemmän yleisö osallistuu ohjelman tekemiseen, sitä tyytyväisempi se on esityksen päättyessä.

Vuoropuhelu yleisön tai esiintyjän kanssa toimii, mikäli esitys on *käsikirjoitettu* jänteväksi ja harjoiteltu hyvin. Silti paras vuoropuhelu syntyy

spontaanisti.

Hyvä ja selkeä yleiskieli, johon murretta voi ripotella mausteeksi. Murre kuvittaa esitystä. Jos puhuu koko ajan hoon päältä, yleisö hermostuu josain vaiheessa.

Lapin neljä murretta voi toki käyttää esityksen aiheena mutta silloinkin pätee sama periaate. Puhu hyvää yleiskieltä, jota kaikki ymmärtävät. Käytä murretta näytteenä. Siirrä aloite asiakkaille ja pyydä heitä puhumaan hoon päältä. Muutama aito lappilainen murrenana on hyvä matkamuuisto.

Draamallisen tarinan rakentaminen

Matkailukerronnassa käytetään draamallista tarinaa, koska se on psykologisesti tehokas. Ihmiskunta on kehittänyt tarinallista kerrontaa vuosimiljoonia ja yhä sama kaava toimii iltasadussa, romaanissa, henkilökohtaisessa kerronnassa, juorussa, Hollywoodissa. Mutta mikä on se kaava?

TARINAN ANATOMIA

Kaava on yksinkertainen ja se tarvitsee seuraavat perustekijät:

- (i) *Tapahtumat - jotain tapahtuu*
- (i) *Henkilöt - jotain tapahtuu joillekin henkilöille tai nämä henkilöt tekevät jotakin*
- (i) *Ristiriita tai konflikti - henkilöiden välillä on jännitettä, ristiriitoja, jotka aiheuttavat liikettä*
- (i) *Tarina ja juoni - tarina kertoo miten asiat alun perin tapahtuivat ja juoni miten ne kerrotaan*
- (i) *Aika-akseli - asiat tapahtuvat aina ajassa ja paikassa ja ne muodostavat ajallisen jatkumon*
- (i) *Ratkaisu, käänne - jännite johtaa monen käänteeseen kautta loppuratkaisuun*

Sama kaava esimerkin kanssa:

- (i) *Pekka tulee pikkutunneilla kapakasta - päähenkilö, paikka ja aika*
- (i) *Hän huomaa että Tiina-vaimo suutelee vierasta miestä - toinen päähenkilö ja tapahtuma*

- (i) *Pekka ei tiedä syytä ja raivostuu, lyö tunkeilijaa, raahaa Tiinan kämppille, pieksää ja pieksämästä päästyään kysyy syytä - ristiriita ja konflikti*
- (i) *Pariskunta riitelee mutta lopulta Pekka rauhoittuu, kun Tiina selittää. Outo mies ahdisteli koko illan ja suuteli väkisin. Pekka haluaa uskoa ja rauhoittuu - käänne ja ristiriidan ratkaisu*
- (i) *Aamulla Pekka miettii illan tapahtumia ja päättelee kuten suurin osa petetyistä. Ei savua ilman tulta. Syntyy epäily - uusi ristiriita, joka so-pii toisen kohtausten aiheeksi*

Esimerkissä ristiriita rakennettiin kahden päähenkilön välille ja sen aiheutti kolmas henkilö ja mahdollisesti pariskunnan aikaisemmat kokemukset tai ristiriidat.

Tarinan jännitteen voi rakentaa myös pelkästään sisäisen ristiriidan kautta, jolloin kerronnallinen liike ja jännite syntyvät päähenkilön mielessä. Tarina tarvitsee vain yhden ihmisen.

Päähenkilö, joka tahtoo jotakin, ryhtyy toimintaan mutta kohtaa ristiriidan, joka vie hänet kriisiin ja lopulta ratkaisuun.

Draaman tutkijat sanovat, että on olemassa tien ja talon dramaturgiaa. Tien dramaturgia kertoo lähtemisestä ja palaamisesta, esimerkiksi kulkuri-tarinat, tuhlaajapojat, matkakertomukset ja road movie-elokuvat. Perinteinen näytelmä ja draamaelokuva taas kertovat ihmisen, talon, ristiriidoista.

UUTISEN DRAMATURGIA

Kerroin oppaan alussa, että uutinen tuntui minusta järjenvastaiselta, koska siinä uusi asia kerrottiin ensin ja vähempiarvoinen sitten. Tarinassa asiat esitettiin päinvastoin. Tarkoittaako tämä sitä, että uutisen dramaturgia on väärä ja se pitäisi tarinallistaa?

Tämä kiinnostaa tarinankertojaa kahdesta syystä. Draaman kaareen perustuva tarina ei ole ainoa keino rakentaa hyvä kertomus. Muillakin keinoin yleisö pysyy otteessa. Luettelini aiemmin joitakin esimerkkejä hyvistä

kerrontatekniikoista luvussa *Mikä on tarina/ draamallinen tarina*.

Toiseksi tarinankertoja joutuu uutistoimittajan tavoin pohtimaan, kuinka kauan jokin juttu saa kestää, jotta se jaksaa kiinnostaa kuulijaa. Uutistoimittaja ratkaisee asian elementtitekniikalla. Jutun pari-kolme alkulausetta ovat tärkeimpiä ja niitä seuraavat vähemmän tärkeitä. Ne ovat itse asiassa vanhan uutisen jämiä, jotka voi heittää pois ilman, että uutisen ymmärrettävyys kärsii.

Tarina vaatii kehittyvän rakenteen. Alkupää valmistele keskiosaa ja varsinkin loppuratkaisua. Jos tarinasta poistaa keskiosan, tarina ei kasva täyteen jännitykseen ja kuulija ei syty. Jos tarinan lopun poistaa, kerronta ei johda mihinkään. Tarinan alkuperäinen tarkoitus ei toteudu.

Tarinalla on minimiehto. Se tarvitsee tietyn määrän henkilöitä, tapahtumia, käännteitä ja ratkaisun. Tarina säätelee myös vastakkainen maksimiehto. Turhat rönsyt pois, keskity olennaiseen. Tarinan vaatima aika määräytyy näiden kahden ehdon ristipaineessa.

Uutisia on esitetty ammattimaisesti satoja vuosia ja uutinen on osoittanut tehonsa. Se perustuu ilmaisun uutuuteen ja lyhyteen. Pitkä ja epämääräinen uutinen on tylsä. Siksi uutisella on selkeät kriteerit, viisi ämmää ja yksi koo: mitä, missä, milloin, kuka, miksi ja miten. Uutinen kertoo vain uusimman käänteen asiassa. Se keskittyy olennaisimpaan.

Murhasta voi siis kertoa kiinnostavasti uutisella, josta tulee päivittäin uusia versioita, ja pitkällä tarinalla, kolmen tunnin elokuvalla tai 500-sivuisella romaanilla. On siis turha kinastella uutisen ja tarinankerronnan paremmuudesta. Ne lähestyvät kerrontaa eri näkökulmasta ja eri keinoin.

Hyvä käsikirjoitus auttaa kertomaan

Matkailukerrontaan ei ole kehitetty mitään käsikirjoitusmallia kuten teatteriinkin tai elokuvaan. Olen itse oppinut matkailukerrontaa elokuvan ja draaman teoriasta, esimerkiksi katsomalla hyviä elokuvia ja lukemalla niiden käsikirjoituksia ja kriitikkojen arvosteluja lehdissä.

Elokuvien ja teatterin ohjaajat pohtivat viime kädessä samaa kysymystä kuin tarinankertoja. Kuinka pitää yleisö riittävän pitkään otteessa?

Itse olen kokenut tämän tavan hyödylliseksi, vaikka tarinankertoja selviää ilman sitäkin. Elokuvan käsikirjoitus on fyysinen esine, kun taas matkailukerronnan käsikirjoitusta harva näkee koskaan. Jos joku tarinan-

kertoja kirjoittaa sellaisen, hän tuskin näyttää sitä ainakaan yleisölle.

Matkailuesityksen käsikirjoituksen pitää olla selkeä ja yksinkertainen, jotta sen muistaa ulkoa. Kun kerää ja jäsentää aineistoa ja etsii näkökulmaa, käsikirjoitus voi olla monimutkainen ja pitkä mutta sitä kannattaa pelkistää ja tiivistää. Samalla ajatus ja tavoite kirkastuvat.

Itse käytän vain muutamaa ranskalaista viivaa, joissa luettelen kerrottavat asiat ja erikoistehosteet eli parhaat tarinat, kaskut ja sananlaskut. Yleisö saa nähdä käsikirjoituksen eli muistilapun vasta silloin, kun luen jonkin tärkeän repliikin tai kirjallisen lainauksen. Tietysti senkin voisi opetella ulkoa. Tekisi muka oppineen vaikutuksen.

KÄSIKIRJOITUS LAPIN JA LANNAN RAJASTA

Kun kerron Lapin ja lannan rajan historiasta ja keminlappalaisen kulttuurin tuhoutumisesta 1600–1700 –lukujen taitteessa, teen pelkistetyn käsikirjoituksen.

- (i) Lappi- ja lanta-käsitteet
- (ii) rajan kulku Kuusamosta Kittilään
- (iii) kruunun suojelukirje lappalaisille
- (iv) miksi rajoja oli olemassa?
- (v) Tornion ja Kemin Lapin raja
- (vi) mutka Simojärvellä
- (vii) rajan kulku Kemijärvellä
- (viii) taistelu Kemijärven apajista
- (ix) paikannimet kertovat historiasta
- (x) esimerkiksi Unarinjärvellä
- (xi) Keminsaarten nimen arvoitus

Jos asiat näyttävät hämäriltä, tutustu aiheeseen kirjassani *Lapin ja lannan rajalla*.

Käsikirjoituksen lyhyet viittaukset toimivat vain muistin tukena. Asia pitää hallita erinomaisesti.

Melkein kaikki osat viittaavat historiallisiin faktoihin, siis luentoaineistoon ja taustaan, pikemmin kuin varsinaiseen tarinankerrontaan. Tähän on yksinkertainen syy.

Muistan tarinat helpommin kuin faktat ja siksi liitän tarinat tai esimerkit käsikirjoitukseen vasta esiintymispaikalla. Haistelen tunnelmia

ja yleisöä. Tarinat liittyvät omiin tekemisiini tai joihinkin historiallisiin henkilöihin.

Osat (i) ja (iv) ovat teoreettisia aiheita. Jos niistä vain kertoo luennoiden, osa yleisöstä tipahtaa kyydistä ja alkaa katsella muualle. Siksi aiheet pitää dramatisoida, kertomuksellistaa tai osallistaa yleisö pohtimaan, mitä ne mahtavat tarkoittaa.

Siksi melkein aina kysyn vierailta, ovatko he Lapissa. Mistä he tietävät olevansa Lapissa? Mikä on Lapin kriteeri, tunturit, napapiiri, porot, saamelaiset vai joki muu?

Sitten kysyn yleisesti, miksi valtioiden välillä on rajoja? Miksi niitä puolustetaan asevoimin? Sama pätee menneisyyteen? Mitä lappalaiset hyötyivät, kun maastoon oli merkitty Lapin ja lannan raja? Mitä sana lanta tarkoittaa?

Osat (ii), (vi), (vii) ja (x) kertovat historiasta kuvaillen. Kuulija eläytyy, kun kerron miten professori Kyösti Julku selvitti rajan kulun maastossa. Hän tutki karttoja ja vanhoja asiantuntemuksia ja sitten lähti useiksi viikoiksi kävelemään itärajalta Keski-Lapin kautta Kittilään.

Hän etsi rajakiviä, kalliopaasia, vanhoja puumerkkejä, kalaseitoja ja jokien risteyskohtia. Hän poikkesi taloihin jututtamaan vanhoja ihmisiä ja vietti paljon heidän kanssaan aikaa.

Osat (ix) ja (xi) houkuttelevat yleisön pohtimaan historiallisia arvoituksia. Miksi Pelkosenniemen Keminsaarelle on annettu juuri se nimi? Olisi todennäköisempää, että Keminsaarten nimi olisi annettu Kemijärven saaristolle tai joen alajuoksun saarille. Viittako Keminsaarten nimi muinaisiin Kemin asukkaisiin eli Karjalaisenrannan ja Kainuun meren erätalonpoikiin?

Otin tämän käsikirjoitusesimerkin siksi, että se on aiheena vaikea ja perustuu teoreettiseen tietoon. Käsikirjoittaja voi elävöittää teemaa mielensä mukaan. Mitä enemmän hän käyttää esimerkkejä, historiallisia henkilöitä ja tapahtumia kerronnassa, sitä helpommin kuulija alkaa elää menneen ajan tapahtumia mielessään.

Aloitus on tärkeä. Siksi pitää kertoa alkuun dramaattinen tai mystinen kertomus, joka saa kuulijan irtautumaan matkan vaivoista. Jos yleisö on asiantuntevaa, kohta (i) toimii myös aloituksena mutta muunlaisen yleisön kanssa tuskin kannattaa ottaa riskiä. Siksi kertomus Sompion tulista käräjistä toimii paremmin alussa.

Koska yleisö ei pääse tutustumaan käsikirjoitukseen tai harva viitsii

lukea matkan jälkeen kirjaa Lapin historiasta, teen esityksen lopussa jonkinlaisen yhteenvedon.

Jos alussa kysyn, olivatko vieraat Lapissa vai lannanmaassa, kysyn sen uudestaan. Todennäköisesti suuri osa heistä on esityksen aikana oppinut uutta ja pystyy määrittelemään oman kantansa.

Sen jälkeen puuttuu enää myyttinen tai mystinen uskomus- tai paikallistarina, joka nostaa hiukset pystyyn. Kuulijalle täytyy jättää voimakas tunne-elämys matkalta.

TOINEN ESIMERKKI KYLMÄLTÄ TILALTA

Otan toisen esimerkin myös historiallisesta aiheesta. Tämä käsikirjoitus on vasta kehitysvaiheessa ja liittyy tulevaan ohjelmaan. Se on kuvallisempi ja elämyksellisempi. Vieras pääsee puuhastelemaan jälleenrakennuskauden kylmälle tilalle.

Hän viettää siellä kaksi-kolme päivää ja osallistuu kaikkiin 1940-luvun maataloustöihin.

”Kylmällä tilalla”?

rintamamiestilojen jako

lapinlehmiä, siipikarjaa, hevonen

vanhoja sanomalehtiä ja

itse tehty Lapin Sanomat (koottu sen ajan uutisista)

lehmien aamulypsy

lehmän vienti sonnille

voin kirnuamista

kahvin brännäystä

pihkavoiteen tekoa

loitsuja, kummitustarinoita

suo-ojan kaivuuta

yö rankisessa suoniityllä tai ojan varressa

Kun vieras tekee talon töitä käytännössä ja kuuntelee samalla isännän ja emännän muistelopuhetta, historia ja fakta tarinallistuvat itsestään. Toiminta itse on kertomus, jonka vieras liittää aikaisempiin kokemuksiinsa.

Kertomuslajit auttavat ideoimaan

Kansanperinteen tutkijat luokittelevat kertomusperinnettä perinnelajeihin jäsentääkseen kirjavaa ja monisäikeistä aineistoa. Perinnelajit soveltuvat matkailukäyttöön, kunhan näitä käsitteitä käyttää vain ymmärryksen apuvälineinä. Tarinankertoja pystyy toiminaan tuntematta yhtään perinnelajia nimeltä. Mutta niiden tunteminen auttaa etsimään sopivaa aineistoa ja ideoita.

Kun suunnittelin tarinapolkua vanhalle 1600-luvun masuunille, etsin aineistoa Kalevalasta. Raudan synty kiinnosti, samoin loitsut joilla suojautua raudan vihoilta. Löysin ikivanhoja juoruja ja huhuja masuunin omistajasta. Tarvitsin myös taustatietoa 1600-luvun ruukkiteollisuuden synnystä Lappiin.

Professori Lea Virtanen kertoo esimerkkejä tunnetuimmista ja tavallisimmista perinnelajeista kirjassaan *Suomalainen kansanperinne*, esimerkiksi satu, tarina, legenda, syntykertomus, juttu.

Suosittelen, että tarinankertoja hankkii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran *Arkiston avain*-kirjan, joka esittelee perinnelajit yksityiskohtaisesti. Se opastaa niiden löytämiseen maailman suurimmasta kansanperinteen kokoelmasta, SKS:n kansanrunousarkistosta.

Jäsennän seuraavassa perinnelajit uudella tavalla, jotta ne paremmin palvelevat matkailukerronnan tarpeita.

Keskiajan maailmankuva jakoi maailman kolmeen tasoon. Ihmiset, eläimet ja kuolevaiset asuivat keskisessä maailmassa, jumalat ja taivaan-kappaleet ylisessä ja henget sekä vainajat alisessa.

KESKISEN MAAILMAN KERTOMUKSET

Satu on monivaiheinen mielikuvituksellinen kertomus, jota esitetään ajanvietteeksi. Satu kiinnostaa lapsia ja soveltuu perhematkailuun. Saamelaisia satuja tunnetaan huonosti. Saduilla kertoo myös teoreettisia asioita ymmärrettävästi. Satu sopii myös yliseen tai aliseen maailmaan, samoin osa tarinoista.

Perinnelajien tarina on kaavamainen kansankertomus, jota kuulija pitää totena toisin kuin satua. Tarinat jaetaan kahteen ryhmään. *Uskomustarina* kertoo uskomusolioista ja *historiallinen tarina* menneen ajan tapahtumista. Historialliset tarinat ja uskomusoliot kiehtovat matkailijaa. Itse kerron usein metsän ja veden väestä, haltioista, saunatontuista, maa-

hisista, aarnivalkeista ja saivokansasta.

Kronikaatti kertoo omakohtaisesta historiallisesta tapauksesta.

Juttu perustuu arkitodellisuuteen ja kertoo ihmisistä ja tapahtumista. Paikalliset jutut auttavat matkailijaa pääsemään perille paikallisista oloista ja ajattelutavoista. Mikä liikuttaa ihmistä?

ALISEN JA YLISEN MAAILMAN KERTOMUKSET

Myytti on kertomus suuren alkuajan perustavanlaatuisista tapahtumista, jolloin jumalat ja heerokset eli sankarit vaikuttivat maailmaan menoon.

Taru on vanhahtava sana, joka ennen tarkoitti samaa kuin myytti.

Magia ja *taikausko* elävät yhä. Vaikka maailma nykyaikaistuu ja vanhempia kielletään puhumasta lapsille *kummituksista*, maagisuus ja taikausko eivät häviä maailmasta. Kelttiläisissä maissa magia ja kummitukset on tuotteistettu goottilaisessa romaanissa jo 1700-luvulla.

Legenda kertoo lähinnä katolisen kristinuskon pyhistä henkilöistä. Legenda ei siis ole mikä tahansa kertomus, mitä ihmiset kertovat päivittäin tyylisiin: ”Se oli semmoinen legenda.”

Syntykertomus selittää ilmiöiden ja olioiden alkuperää. Syntykertomuksia voi käyttää, kun opastaa ryhmää esimerkiksi Pyhänturilla. Opas näyttää siirtolohkareita ja kertoo kuinka Laurukainen ja Huttu-ukko taistelivat vallasta ja heittelivät valtavilla kallion lohkarilla toisiaan. Suot, järvet ja muut luonnonmuodostelmat selitetään syntykertomuksissa ja tieteellisissä teorioissa.

Memoraatti kertoo omakohtaisesta yliluonnollisesta kokemuksesta. Pelkosenniemeläinen historianopettaja Kari Tallavaara kertoi keväällä 2010, että hän kaivoi kuoppaa Manolaissaareissa kunnes yhtäkkiä pohjalta rupesi kuulumaan kuorsausta. Aarre jäi kaivamatta.

KERRONNAN PIENIÄ MAKUPALOJA

Käsitteelliseen kannattaa liittää paljon lyhyttävää, joita voi heittää esityksen lomaan kevennyksenä tai niiden avulla voi siirtyä aiheesta toiseen. Huhut, juorut, kaskut ja vitsit sopivat moneen käyttöön. Esitys ei mene pilaan, vaikkei niitä tarvitsekaan. Yleisöhän ei tiedä, mitä sinulla on lakkarissa.

Siksi matkailukertoja ei saa koskaan paljastaa esityksen alussa, mitä aikoo kertoa päivän aikana. Aikomuksen paljastaminen kuuluu tieteen esitystapaan, ei taiteeseen eikä tarinankerrontaan.

Huhu on vanhan kansan päiväkohtainen uutinen, joka sisältää epävirallista informaatiota. Huhu kiinnostaa aina. Epävirallisuus, epävarmuus ja salaperäisyys saavat mielikuvituksen lentoon ja yleensä ensimmäinen uhri on totuus.

Juoru paljastaa johonkin henkilöön liittyvän, epävirallisen uutisen.

Kasku kuvailee koomista tilannetta tai tapahtumaa.

Vitsi on huumorin laji, joka ei sitoudu arkitodellisuuteen. Vitsi kuuluu kaikkeen kerrontaan, myös matkailuun, mutta vitsien kanssa saa olla varovainen. Kaikki asiakkaat eivät ymmärrä omaperäistä huumoria. Kansojen huumorintaju on erilainen.

Alapään huumoria pitää välttää kaikin keinoin. Seksi, uskonto, politiikka ja kansalliset tunteet saavat kuulijat ärtymään.

Silti kukaan ei voi kiistää eroottisten tunteiden ja huumorin dramaturgista tehoa. Hyvällä maulla ja tyyllillä esitetty eroottinen tarina saa rammankin tanssimaan. Mutta yhtä hyvin esitys menee pieleen. Jos kertoo seksijuttuja, yleisö pitää tuntea ja kertojan pitää luottaa tyylytajuunsa ja makuunsa.

Suomalainen kansanperinne sisältää paljon seksijuttuja mutta niistä harva tietää. Kansa ei ollut nykymerkityksessä kovin tyylytietoinen ja hyvämakuinen vaan brutaalin suorasukainen.

Tarinamestarin pitää tietää paljon

Matkailullinen tarinankertoja tarvitsee kertojan ja esiintyjän taitoja, kantavaa ja miellyttävää puheääntä, vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja, kykyä tarinallistaa ja dramatisoida, tilannetajua, terävää ja nopeaa oivalluskykyä, joustavuutta, huumorintajua ja varmaan muitakin.

Voiko näitä taitoja asettaa tärkeysjärjestykseen? Onko joku ominaisuus minimitekijä, jota ilman esitys ei onnistu ja joka pitää välttämättä hallita?

Nostan kertojan sivistystason ja tietomäärän kaikkein tärkeimmäksi ominaisuudeksi. Enkä tarkoita vain kirjallista oppineisuutta vaan elämänkokemusta, luonnon ja perinteisten lapinelinkeinojen tuntemusta ja lappilaisen arjen sivistystä. Laajasti *lapinsivistynyt* tarinankertoja pärjää pitkälle.

Hän luovii erilaisissa kerrontatilaisuuksissa ja seurakunnissa. Hän

ymmärtää ihmisten kulttuurista ja yksilöllistä erilaisuutta. Hän kääntää ruoria, jos käsikirjoitus ei toimi. Asiakas keskeyttää esityksen usein ja kysyy kaikkea mahdollista. Niihin pitää osata vastata. Tämä erottaa tarinankertojan näyttelijästä, joka kertoo saman tarinan illasta toiseen.

Sivistynyt kertoja löytää nopeasti uutta aineistoa, kun jokin aihe alkaa tympiä tai jos arvelee yleisön kuulleen esityksen aikaisemmin. Tietävä kertoja löytää uusia kirjallisia lähteitä tai haastattelee uusia kansankertojia. Valistunut tarinankertoja keksii tuoreita näkökulmia kerrontaan, joka ainakin Lapin tunturikeskuksissa pyörii vanhojen kliseiden ja romanttisen mielikuvien tasolla.

Kirjoittajat

TARINAMESTARIT

Aija Aarrevaara – Savottaemäntä, matkaopas ja tarinankertoja

Olen Impi, savottaemäntä lapinkorpien tukkityömailta. Kun savotat loppuivat, rupesin reissaamaan turistien kanssa Suomea ja naapurimaita. Haastelen karjalaa ja englantia.

Kerron tulilla lapintarinoita ja testaan osaavatko kuulijani sahata puuta ja takoa nauvoja kuten ennen hyvinä aikoina? Lopuksi ylitämme napapiirin, kirjoitan ylitystodistuksen ja lyön siihen erikoisleiman todistukseksi.

Tapaat minut napapiirillä Joulupukin Pajakylän Infopisteessä, linja-autossa tahi hevosvankkureissa Rovaniemen kaupunkikierröksillä.

Annika Eräpuro – Kirjailija, kääntäjä, riiminikkari

Olen kirjailija ja suomentaja, joka harrastaa teatteria. Olen myös käsikirjoittaja. Teen tilauksesta laulun, kertomuksen, näytelmän tai vaikkapa oopperalibreton lapintytön huikentelevaisista ottamuksista lantalaisten maassa. Kerron juttuja maahisista, taivaanääreläisistä ja koirankuonolaisista. Tarinamestarina erikoistuin vanhaan lappilaiseen uskomusmaailmaan ja mytologiaan.

Manu Friman – Poromiehen poika, tuulimyllytonttu, tuulikauppias

Paimensin ennen poroja. Nyt puhun porosta ja porovuodesta, puhun poron vasasta ja vasan vaelluksesta. Puhun myös siitä, miten kiviön muinainen kulkija kesytti tunturipeuran kulkuväärtikseen. Sitä pidetään arktisten kansojen suurimpana keksintönä. Peura kykenee hankkimaan elannon vähätuottoisesta maasta, joka ei kasva mitään yhdeksänä kuu-kautena vuodesta. Ilman poroa täällä ei asuisi kukaan.

Kerron maahisista, muinaisista tuulen kauppiaista ja vien porukan nykyaikaisen tuulimyllyn katveeseen Olostunturin huipulle.

Vesa Haataja – Vanhojen metsien väsymätön vaeltaja

Asun Rovaniemellä mutta käyn palkkatyössä Sallassa. Olen harrastanut paikallista historiaa pienen ikäni. Kirjoittanut Itä-Lapin sotamuistomerkistä, Tuntsan palosta ja Läskikapinasta. Olen opastanut ja kertonut tarinoita Sallassa ja rajan takaisilla retkillä Venäjällä. Myös luonto

kuuluu aihepiiriini.

Irene Kangasniemi – Tarinankertoja, kädentaitaja, näpernöömi

Opetan vieraan tekemään perinteisiä ja perinteestä muunneltuja lappilaisia käyttö- ja koriste-esineitä poron sarvesta, poronahasta, poronluista, oljesta ja tuohesta. Tekemisen jälkeen tarjoan kodissani lappilaisia leivonnaisia kahvin, teen ja mustikkamehun kanssa.

Oda Koivisto – Tarinankertoja, saamelaismuseon opas, riuku

Kerron Inarin saamelaismuseossa Siidassa ja kylän raitilla vanhoja kansantarinoita Inarin Lapin neljästä kansasta: inarin-, tunturi- ja kolttasaamelaisista sekä lantalaisista. Kerron kansanomaisesta kulttuurista, naisten ja miesten töistä, elinkeinoista, ruoista, lankojen värjäyksestä, saamelaisen puvun arvoituksista, uskomuksista, naapuista ja hirmuisista staaloista.

Henna Koskinen – Hevostilan emäntä, hevosenainen, restonomi

Asun Luostotunturin kupeessa hevosten ja lampaiden kanssa. Kissat ja koira vartoivat erämaan rauhaa ja kukko kanalaumaa.

Hevoseni kertovat tarinoita. Ne kertovat maineikkaan suomenhevosen kokemuksista viime sodissa, ne kertovat Pohjolan kyisistä pelloista ja paremman väen kartanoista. Ratsastamme Keski-Lapin kankailla ja metsäpoluilla, ratsastamme umpihangessa, teemme rekiretken kaamoksen syvässä sinessä ja puhkomme hevosen mentäviä jotoksia hohkaaviin kehäthankiin.

Timo Lappalainen – Arktinen opas, Aurinkoartisti, Solarigrafisti

Olen Kemijokivartinen, sielultani inarilainen, Rovaniemellä Dassin Kodassa viimistä asentopaikkaani pitävä Lappalainen, lempinimeltäni Sappmelás-Timo.

Ympäristö- ja yhteisötaide on lähellä sydäntäni. Pyhien ja perinteisten paikkojen, tarinoiden, tapojen ja elinkeinojen tutkailu ja auringon palvonta on osa olemustani. Rukatan kyllä välillä Lapin yliopiston Campuskuolpunassa kuntoutustutkimuksen opintojen parissa. Siitä kautta pyöräihin Tarina Mestan poropoluille eksyskelemään tarinankerronnan tuurille ja toreille. Tunnistan itessäni aurinkotaitelijan ja maisemakuvaajan. Solarigrafia saa minut liikkeelle mihin vain, missä kuvankaunis perinmaisema kohtaa tarinankerronnan mestareita. Ympäristö- ja yhteisötaide-

tapahtumien tuottaminen on tämän Lappalaisen leipälaji tästä etteenpäin.

Kalevi Leppänen – Tietokirjailija Rovaniemeltä

Kirjoitan ja puhun ihmisistä Lapin kulttuurien rajapinnassa, Lappi ja Lanta, elinkeinot, elintavat, sopeutuminen ja vastarinta. Paikalliskulttuurien säilymistä pitää varjella sanan säilällä; taistelu joka näyttää olevan menetetty maalikyylissä, jatkuu muualla.

Lapinhullut pakkaavat reppujaan, jotta voisivat elää ja kokea Lapin rauhan ja itseään samalta tasolta tiiraavan lappilaisen. Erämaat ja kylät tihkuvat tarinoita, niistä jotka menivät jo, mutta myös niistä jotka vielä odottavat kyytiä. Lähdän mielelläni matkaan, raatikaveriksi, keitämme kahvit, narraamme kaloja ja nautimme. Tarinankertojia olemme molemmat.

Anu Magga – Porotilan emäntä, joikaaja

Mie kasvoin täyteen mittaan Vuotsossa, Suomen eteläisimmässä saamelaiskylässä. Metrin mittasena mie arvelin, että minusta tulee ammattiporomie. Nyt mie olen porotilan emäntä Luoston porotilalla. Mie ajelutan vieraitani pororajolla, tarjoan lihavelliä kovassa ja puhelen poroista. Jos tarve vaatii, mie puhelen sujuvasti niitten vierestäki. Ku mie olen somalla päällä, mie joikaan vierailleni. Jallattelen niin, että kitarisat lepattaa.

Jari Rossi – Keimiöniemen samaani, tarinankerronnan Lapin ja Suomen mestari

Asun Keimiöniemessä, Muonin Jerisjärvellä, jossa sukuni on pitänyt asen-
topaikkaa vuosisatoja. Sieltä jostain lapin historian aamuhämäristä perin tarinankertojan ja samaanin lahjani. Todelliset Lapin noidat ovat nykyään harvassa. Keimiöniemen samaani on lajinsa viimeisiä.

Keväällä vedämme nuottaa Jerisjärvellä. Nostamme vereksesi siiat suoraan järvestä savupönttöön ja hörppäämme kuksasta yönustaa nokipannukahvia. Talvella juomustamme kalaa verkoilla jään alta ja paahdamme poro- ja kalaherkkuja kotavalkealla. Pakisen ikivanhoja tarinoita sattaheimosta, jonka noita paarustaa tähtikirkkaina talviöinä kodalta kodalle ja tekee salaperäisiä lapintaikoja.

Lilja Takalo – Olen tarinankertaja jo useammassa sukupolvessa sekä perinteenvaalija

On se vain kumma homma, kun nuo menneet tarinankertajat ja paran-

tajashamaanit Kittilän perukoilta ovat saaneet minutkin tekemään samaanihomia, rummuttelemaan rummulla ja parantamaan. Oikeastaan olen savenmuotoilija ja teen sitä työkseni. Maahiset tosin ovat tulleet siihenki jäädäkseen Maahispaja yrityksen muodossa ja savihahmoina. Äitini sen varmaan tiesikin jo ollessani lapsi, kun aina nähdessään minut sanoi: ”Sieltä se Maahinen taas tulee.” Kai ne sitte on sukulaisia ja monet kerrat minuakin auttaneet. Saivat minut tarinankerrontakoulutukseenki ja pitämään rummunvalmistuskursseja ympäri suomenmaata joten ollaanpa sitten.....?

OHJAAJAT

Esa Poikela – TarinaMestan tieteellinen johtaja

Olen koulutukseltani filosofian tohtori ja työskentelen professorina Lapin yliopistossa. Tutkin oppimista, koulutusta ja työelämän kehittämistä.

Olen kotoisin Sodankylän kirkolta, jossa vanhempani ja usea sisarusistani edelleen asuu. Lähdin neljä vuosikymmentä sitten etelään opiskelamaan ja palasin Rovaniemelle kuusi vuotta sitten. Isäni opetti minulle rakentamisen taitoja ja se on säilynyt tärkeimpänä harrastuksena siitä pitäen. Viimeksi remontoitin Olkkajärven uitonpirtin vanhan saunan. Muutenkin minua kiinnostaa Lapin kansanomaisen rakennusperintö.

Rentoudun saunassa, jos siellä saa olla kaikessa hiljaisuudessa, pitkään ja hartaasti. Liikun paljon luonnossa perheeni kanssa, pyydän tammukkaa ja ajattelen sinisiä lappilaisia ajatuksia.

Sari Poikela – TarinaMestan pedagoginen johtaja

Olen koulutukseltani kasvatustieteiden tohtori Tampereen yliopistosta ja dosentti Lapin yliopistossa. Tutkin hyvän oppimisen ehtoja. Miten esimerkiksi aiemmat kokemukset elämässä vaikuttavat oppimiseen? Miten työelämän ja koulutuksen maailmat kohtaavat paremmin?

Olen kotoisin Tampereelta. Aloin tutustua Lappiin 1990-luvun alussa, kun vierailin mieheni Esan lapsuuden perheen kotona Sodankylässä. Lopulta muutin perheeni kanssa pysyvästi Rovaniemelle, kun sain töitä yliopistolta.

Ystävät kutsuvat minua ”vanhan uitonpirtin emännäksi”, koska viih-

dyn erinomaisesti kesämökillä Olkkajärvellä. Ulkoilen Arsi-pojan, lapinkoira-Ransun ja Esan kanssa, teen pihatöitä ja marjastan. Vietän paljon myös aikaa tallilla, Lenni-hevososen kanssa. Kiinnostuin muuan vuosi sitten toisennäköisestä Lapista ja aloin patikoida tunturissa.

Teen löytöretkiä kansanomaiseen lappilaiseen ruokakulttuuriin. Opetelen valmistamaan kuivalihan ”oikein”, niin että siihen tulee sopiva suola ja kypsyyssaste. Valmistan usein kotona pikkulihalientä, johon ei tarvitse muuta kuin poron pikkuluuta, vettä ja suolaa.

Tapani Niemi – *tarinankerronnan kouluttaja*

Olen tehnyt yli 30 vuotta toimittajan töitä radiolle, televisiolle ja lehdistölle. Käsikirjoitan, valo- ja videokuvaan ja editoin omat juttuni. Luennoin Lapin kulttuurihistoriasta, koulutan tarinankertojia ja vierailen tarinankertojana eri yrityksissä. Kirjoitin Lapin matkailun tilasta ja tulevaisuudesta kaksi kirjaa: Kaihon kotimaa (1990) ja Lapin ja lannan rajalla (2004).

Olen syntynyt Pelkosenniellä. Lähdin etelään opiskelemaan 1972 ja palasin takaisin maammoni maille parikymmentä vuotta myöhemmin. Sen jälkeen olen kiertänyt järjestelmällisesti kaikissa Lapin kolkissa, haastatellut reilun tuhat lappilaista ja kerännyt Paulaharjun jälkeen ehkä laajimman yksityiskokoelman lappilaista suullista historiaa ja kansanperinnettä.

Harrastan Lapin luontoa, erähistoriaa, kansanomaista kulttuuria ja kirjallisuutta. Olen synnynäinen kulkuri ja läänin äyvästäjä, mistä useimmat minut tuntevat.

Jenny Viitanen – *TarinaMestan projektisihteeri*

Olen folkloristiikan opiskelija Turun yliopistosta. Teen graduani tarinamestareista kaikkien muiden elämäni pyörittävien projektien ja puutarhuriopintojen ohella. Kiinnostus syventää tietämystäni kansanperinteestä ajoi minut aikoinaan matkalle pohjoiseen näkemään ja kokemaan asioita joista olin vain kirjoista lukenut. Matkoilta tarttui mukaan tarinoita kerrottavaksi sekä syvempi suhde luontoon.

Aikaisemmasta koulutusohjelmastani luontoyrittäjäksi valmistuttuani tein töitä niin keruutuotteiden kuin retkeilyn maailmassa. Lomilla pohjoista kolutessani haaveilin aina muutosta Lappiin. Erään kerran palasten loksahdellessa kohdilleen törmäsin TarinaMestaa ja sillä tiellä nyt ollaan - Rovaniemellä ja Lapin yliopistossa.

Tarinamestarit mediassa¹

TV ja Radio

- Lapin Uutiset, YLE. Lapin emännän pidot. Esa Poikelan haastattelu ja päätki tarinamestareiden tarinoista 11.2.2010.
- Iskelmä-Radion haastattelu 30.6.2010 mukana Sari Poikela, Annika Eräpuro ja Matti Jauhiainen.
- Lapin radio, Lapin tarinat -teema, syksy 2010 TarinaMesta I -ryhmästä valmistuneiden Jari Rossin, Matti Jauhiaisen ja Aija Aarreaaran tarinoinnit.
- Ajankohtaisuutisointi Jari Rossin osallistumisesta SM- /PM -tarinankerronnan mestaruuskisoihin Lapin radiossa, Yle:n TV -uutisissa 1.11.2010.
- Sari Poikelan haastattelu Lapin Radiossa 19.4.2011.
- Lilja Takalon ja Anu Maggan haastattelu ja tarinatuokio Lapin Radiossa 26.5.2011.
- Ajankohtainen Kakkonen 5.7.2011 – ”Shamaanit elokuvajuhlilla. Onko shamaaneja olemassa? Reportaasi Sodankylän elokuvajuhlilta.” Tarinamestarin samaani Jari Rossin haastattelu.
- Yle 1, 9.10.2011 – ohjelmasarja Tunne sää, jakso: ”Pakastettua elämää”, esiintyi tarinamestari Jari Rossi ja koiransa Vinski.
- Lapin radio 24.2.2012 ”Tarinamestariksi voi oppia” (Esa Poikelan ja Tapani Niemen haastattelu, kuunneltavissa Yle Areenalla)
- Lapin radio 12.3.2012 ”Kulttuuriperinnettä matkailuun” (Tarinamestari Anne Springarea haastattelee Tapani Niemi)

1. Koulutusohjelmasta vastaavien tietoon tulleet jutut

Lehdistö

Lapin kansa

- Lapin Kansa 22.4.2009 ”Hyvä tarina syntyy tiedosta ja paikallistuntemuksesta.” Tarinankerrontakoulutus: Lappilaisperinnettä ja arjen kulttuuria matkailijalle.”
- Lapin Kansa 25.5.2009 ”Tarinamestarikoulutukseen haku päättyy tänään.”
- Lapin Kansa 29.5.2009 ”Tarinamestariksi 45 halukasta.”
- Lapin Kansa 3.4.2010 ”Luonto on paras tarinankertoja. Irene Kangasniemi yhdistää kädentaidot ja lappilaisen kerrontaperinteen.”
- Lapin Kansa 2.7.2010 ”Äkäslompolossa leivottiin oikeita tarinamestareita.”
- Lapin Kansa 15.11.2010 ”Tarina ja käsityö houkuttaa.”
- Lapin Kansa 17.10.2011 ”Tarinat elävöittävät matkaa. Tarinamestari Päivi Kostamo avaa matkailijoille ovia Kemijärven ja laajemminkin Lapin elämänmenoon tarinoiden avulla.” (myös Tarinamestari –hankkeen kotisivujen esittely)
- Lapin Kansa 14.2.2012 ”Tarinamestarit kertovat.”
- Lapin Kansa 15.2.2012 ”Ämmit, äijit ja maan vanha väki. Lea Kaulasen nukket herättävät vanhat tarinat eloon.”
- Lapin Kansa 24.2.2012 ”Tarinamestarien kirjanjulkistamistilaisuus” (Päivän tapahtumien esittely)

Lappilainen

- Lappilainen vk 14/2011 ”Pysykö kannettu vesi kaivossa? Voiko tarinankerrontaa opettaa?” (Esa Poikelan haastattelu)
- Lappilainen vk 16/2011 ”Noviisit tarinankerronnan kurssille.” (artikkeli TarinaKoulusta)
- Lappilainen vk 24/2011 ”Taivaan tulet - ajelun reitiltä löytyy yli 40 kuvauspaikkaa.” (mukana tarinamestari Päivi Kostamo)
- Lappilainen vk 31/2011 – ”Tarina Pelastaa Kriisiltä.” Kirjoittanut Tapani Niemi, haastattelussa esiintyy tarinamestari Jari Rossi.
- Lappilainen vk 42/2011 – ”Luomuihmisiltä löytyy virtaa ja tietoa. Ei luomun tapa – se vahvistaa.” Mukana samaani, tarinankertoja, luontaishoitaja tarinamestari Raija Mehtälä.

Uusi Rovaniemi

- Uusi Rovaniemi 29.5.2009 ”Tarinamestarikoulutuksen suosio yllätti.”

- Uusi Rovaniemi 26.11.2010 ”Käsityömatka tarinoiden Lappiin” (aiheesta tehtiin myös BBC –televisiotalliointi)
- Uusi Rovaniemi 18.2.2011 ”Käden taitaja, tarinan kertoja - Lilja Takalo rummuttaa kehon tasapainoon” (tarinamestarikurssilaisen Lilja Takalon haastattelu)

Koillis-Lappi

- Koillis-Lappi 9.11.2009 ”Niemen Tapani tekee tarinamestareita: ”Tarina on yleismaailmallinen kieli, ihminen on kertova eläin”
- Koillis-Lappi 15.7.2010 ”Tarinat tutuiksi kädet jauhoissa” ja ”Lapin tarinankertojat järjestäytyivät.”

Muu lehdistö

- Maaseutu ja matkailu, syksy 2009 ”Eräkultuurimatkailu edellyttää tarinankerrontaa” (Tapani Niemen artikkeli tarinankerronnan koulutuksesta ja tarinamatkailusta)
- Levin sanomat maaliskuu 2010 ”Tarinankerrontaa voidaan opettaa.”
- KIDE 2/2010 ”Tarvekalujen taitajat” (Tarinamestari Irene Kangasniemen haastattelu)
- Kansan Tahto 17.8.2010 ”Manu Friman on tarinamestari Tikkasen suvusta.”
- Roi-Press 23/2010 ”Samaani” (haastattelu Jari Rossista).
- Elämäntarina, Elämäkertateemainen kulttuurilehti 11 vuosikerta / 37. numero, syyskuu 2010, Tarinaniskennän Suomen mestari Jari Rossi: ”Tarinointi on osa Lappia.”
- Ajankohtaisuutisointi Jari Rossin osallistumisesta SM- /PM -tarinankerronnan mestaruuskisoihin Helsingin Sanomissa 1.11.2010.
- Lapin yliopiston yhteisölehti KIDE 2/2010 ”Tarvekalujen taitajat”.
- Ammattikasvatuksen aikakauskirja 13(1), 2011, Lapin yliopistossa koulutetaan tarinamestareita. (Esa Poikelan, Tapani Niemen ja tarinamestari Irene Kangasniemen haastattelu.)
- Elämäntarina, Elämäkertateemainen kulttuurilehti 12 vuosikerta, 40 numero, maaliskuu 2011: Mosse Treffit (Jari Rossin kertoma SM-kilpailujen voittotarina).
- Hiidenkivi 3/2011 ”Tarinankerronnan mestariluokka” (Tapani Niemen artikkeli tarinankerronnan koulutuksesta)
- SARA toukokuu 2011 ”Lapin mies puhuu naisesta” (haastattelu

tarinamestari Jari Rossista).
Karkkilainen 21.9.2011 ”Vamppyyrikirjojen suomentaja ja lastenkirjailija Annika Eräpuro viihtyy Karkkilassa” (Tarinamestari Annika Eräpuron haastattelu)

Artikkelit

Hakkarainen, P., Poikela, S. 2011. Liikkuva kuva sytyttää ongelma-perustaisessa oppimisessa. In P. Hakkarainen & K. Kumpulainen (toim.) Liikkuva kuva - muuttuva opetus ja oppiminen. Chydenius-julkaisusarja, Kokkola. 169-188. Saatavilla <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4270-0>
Poikela, E., Poikela, S. 2010. Ongelma-perustainen oppiminen eilen, tänään ja huomenna. Kasvatus ja Aika. Kasvatuksen historiallis-yhteiskunnallinen julkaisu. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=354
Poikela, E., Poikela, S. 2010. Learning Tourism and Story Telling. In H. Urponen & R. Mark (eds.) Lifelong Learning for the new decade. Proceedings of the 39th EUCEN Conference. Lapland University Press: Rovaniemi. 107-114.

Konferenssit/seminaarit

Poikela, S. 2009. Lifelong Education and Story Telling in Lapland. Paper presentation. International Conference on Hands-On-Learning. 23.-28.8. 2009 Chiang Mai, Thailand.
Poikela, S. 2010. Oppiva Matkailu – matkalla tarinamestariksi. Kasvatustieteen päivät 25.-26.11.2010, Lapin yliopisto.
Poikela, S., Viitanen, J. 2012. ”You caused me a thirst for a new knowledge” - Learning Storytelling with PBL. Competence and Problem-Based Learning - Experience, Learning and Future. International Conference on Problem- Based Learning. 12.-13.4. 2012, Rovaniemi, Finland.

WWW

http://www.sivistys.net/uutiset/lapin_kasvatustiede_tuottaa_tarinanker-

[tojia_matkailulle.html](http://www.sivistys.net/uutiset/lapin_kasvatustiede_tuottaa_tarinanker-tojia_matkailulle.html) 21.4.2009 ”Lapin kasvatustiede tuottaa tarinankertojia matkailulle” (Sari Poikelan ja Tapani Niemen haastattelu)
http://yle.fi/uutiset/kulttuuri/2010/11/tarinankerronta_kasvattaa_suosiotaan_2104916.html 1.11.2011 ”Tarinankerronta kasvattaa suosiotaan” (Tarinamestari Jari Rossi kertoo tarinankerronnan opiskelusta ja kilpailumatkastaan)
<http://tarinaikkuna.blogspot.com/2011/10/hyva-tarina-on-elamys.html> 6.10.2011 ”Hyvä tarina on elämys” (Koulutusohjelman esittely Etelä-Karjala-instituutin Maaseudun merkkipaalu -hankkeen blogissa)
<http://www.ulapland.fi> 14.2.2012 ”Kuinka tullaan mestarikertojaksi” (Ajankohtaisuutisoiti yliopiston uutisissa)
<http://www.rovaniemi.fi> 20.2.2012 ”Ensimmäinen tarinankerronnan opas ilmestyy pe 24.2.2012 klo 16-18 kirjaston Lapponica-salissa” (Rovaniemen kaupungin palveluhakemiston ajankohtaisuutisoiti kirjaston tapahtumista)

Muut

Rovaniemellä posteriesitys Luovien alojen päivillä 29.9.2009
Maan väkeä ja muita tarinoita, Tarinankertoja ja nukketaitelija Lea Kaulasen näyttely Arktikumissa 14.2.2012-31.5.2012
Sari Poikelan ja Jenny Viitosen puheenvuoro TarinaMestasta 16.2.2012. Barents-asiantuntijapäivä: hanketoiminnan tulosten hyödyntäminen. Lapin yliopisto.
Tapani Niemen puheenvuoro M. A. Castrénin seuran Sukukansapäivillä 2011, Suuntana Siperia –seminaarissa 15.10.2011 ”Kansatarina palauttaa Lapin Lapin matkailuun. Lapin yliopiston koulutushanke ammattimaisille tarinankertojille.”